

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

3.3.3

INDEX

SR. NO.	NAME OF THE DOCUMENT	PAGE NO.
1.	Description	2
2.	Books and Chapters in Edited Volumes by the Faculty	3
3.	Full Time Teachers during the last five years	209

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

1. Description

The institution and research committee plays a vital role in the production of high quality scholarly and professional documents such as books and papers in National / international conference proceedings. A book / chapter often allow the faculty members more scope and creativity as well as to bring together ideas and theories and to present them in original ways. The research ecosystem and constant encouragements help the faculty to get indulged in research by publishing books and chapters in edited volumes / books and to get their papers published in National / international conference proceedings. Thus it adds credibility to research work and creates a self-identity in terms of profession.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

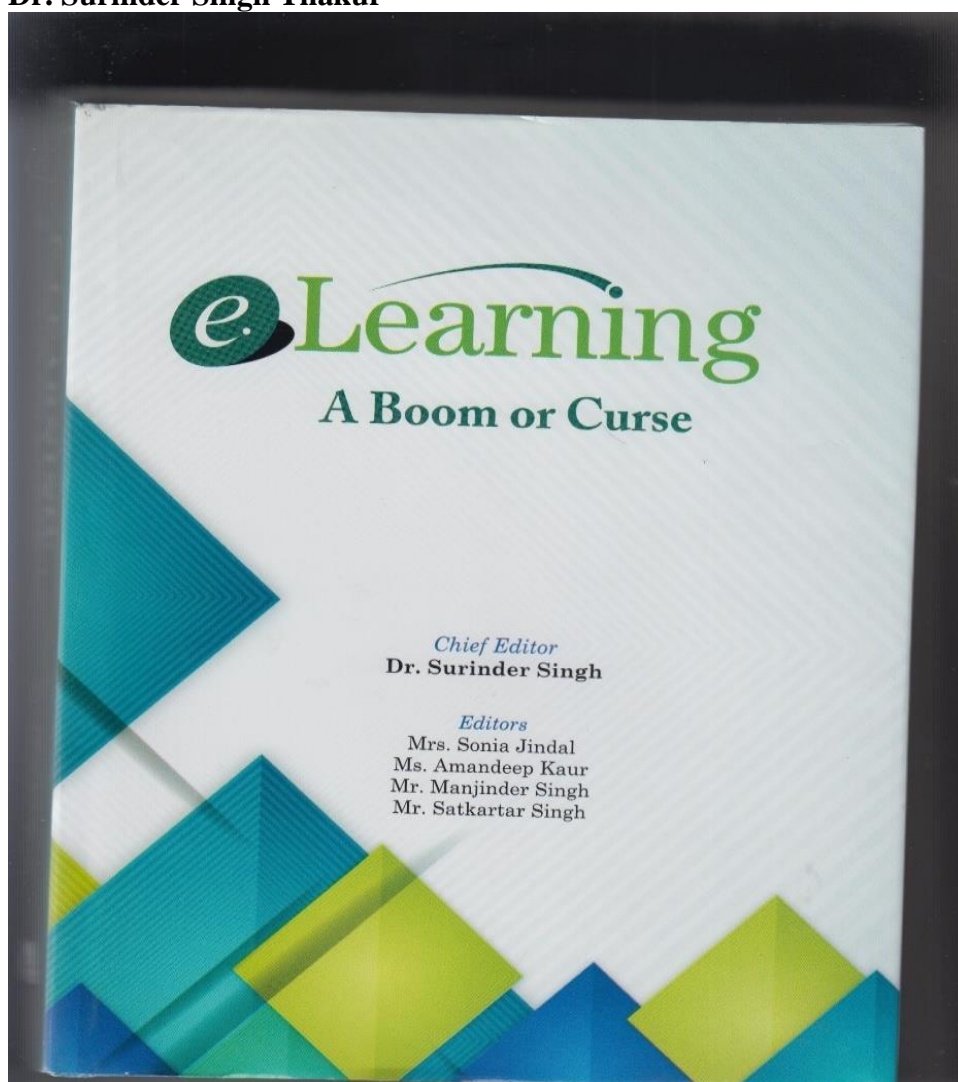
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

2. Books and Chapters in Edited Volumes by the Faculty

➤ Dr. Surinder Singh Thakur

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Editors

Mrs. Sonia Jindal is working as Assistant Professor and Co-Ordinator IQAC in Baba Mangal Singh Institute of Education, Bughipura (Moga). She has been serving in Teaching since 2009. She has published and presented research papers and articles in various National and International conferences and Seminars. Her area of Interest is Educational Psychology and Teaching of Commerce.

Ms. Amandeep Kaur is Assistant Professor in Baba Mangal Singh Institute of Education, Bughipura (Moga) She has been serving in Teaching since 2008 and pursuing his Ph.D. in Education from PU Chandigarh. She has published and presented research papers and articles in various National and International Seminars. Her area of Interest is Educational Technology and Teaching of Mathematics.

Mr. Manjinder Singh is working as Assistant Professor in Baba Mangal Singh Institute of Education, Bughipura (Moga). He has been serving in teaching since 2010. He has published and presented articles in various National and International Conferences and Seminars. His area of Interest is Philosophy and Teaching of Social Science.

Mr. Satkartar Singh is working as Assistant Professor in Baba Mangal Singh Institute of Education, Bughipura (Moga). He has been serving in teaching since 2010. He is pursuing his Ph.D. in Education. He has published and presented articles in various National and International Journals/Conferences. He has got prizes in youth festival and sports events. His areas of Interest is Teaching of Science & Information and Communication Technology.

Twentyfirst Century Publications

79, Sheikhpura, P.O. Punjabi University,
Patiala (Punjab) - 147002

Contact : 0175-3202003 (Office), 092167-53888 (Mobile)

e-mail : tfcpublications11@gmail.com
rinku_randhawa77@yahoo.com

ISBN 978-93-80748-87-0

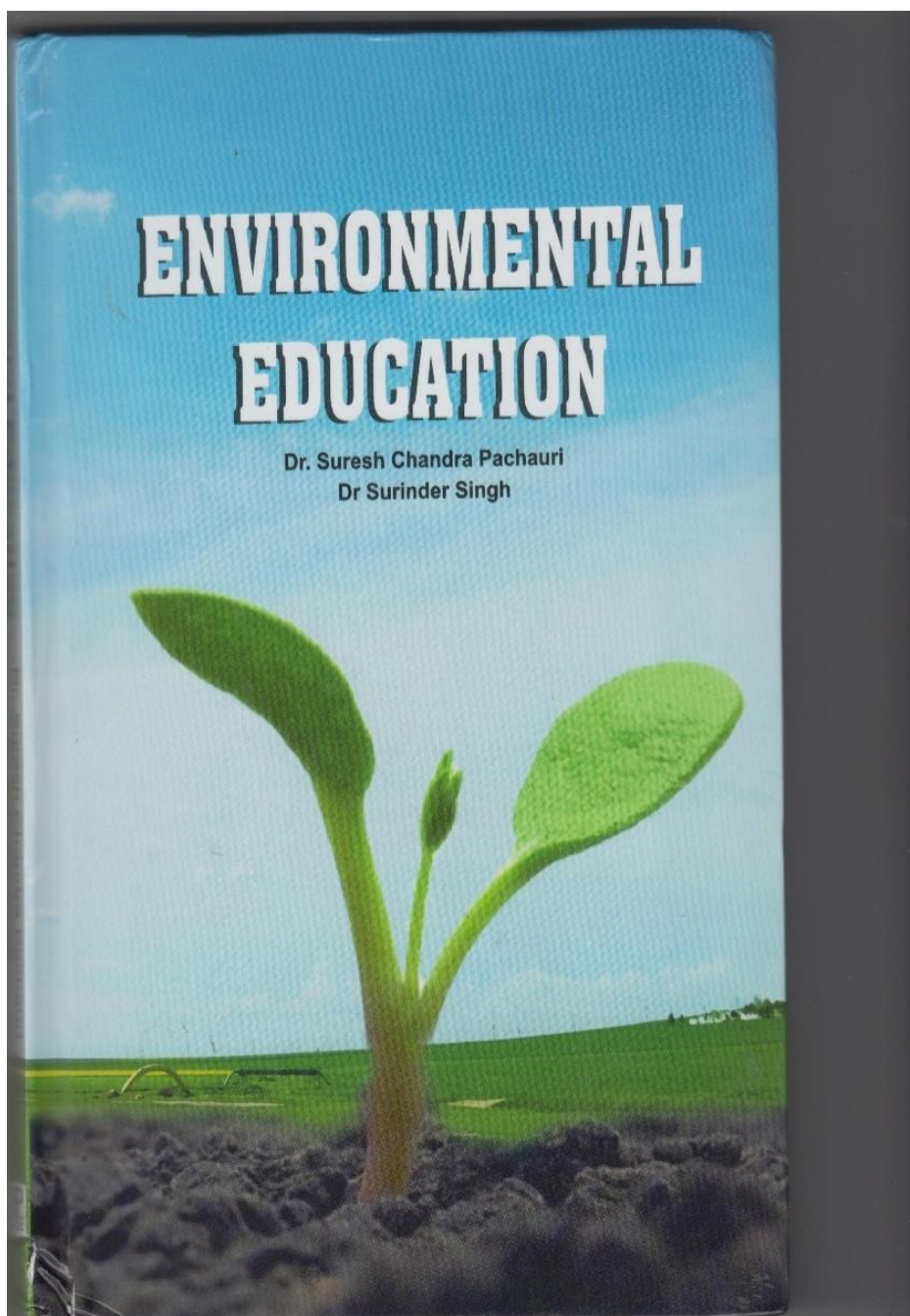
GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Environmental Education

Dr. Suresh Chandra Pachauri
Dr Surinder Singh

The rapid changes and development in all walks of mankind gave the birth to the disequilibrium in the Environment. Scientific discoveries and developments are degrading the health of ecosystem. Since the beginning of the human civilization, mankind has lived in a competitive relationship with nature. His relentness, pursuits of progress, comfort and security has resulted in increased stress on the environment. Human tendency to exert a negative influence on ecology has resulted in to rapid increase of green house gasses, large scale deforestation, loss of bio-diversity and Environmental Pollution. Its leading to ecological crisis and affecting the entire life and life support system existing on our planet Earth. There is a great need of Eco-friendly outgoing engagement of men with the nature. An environmental study is multi dimensional field; its ingredients are physical, biological, chemical, social and psychological. Human existence could not be assumed without the balance between men and his environment. So, Environmental Education emerged as an independent field of study to make the people aware about the issues, concerns and problems related with the environment. This edition through the light on all the aspects related with the environmental education: Its Approaches, Elements, methods, Curriculum, Nature, sustainable development, ethical issues and researches related to Environmental Education. Authors have tried to include all vital aspects and issues related with the environmental education. The book in hand is supposed to suits the aspiration of the learner perusing their studies and research in the related field.

Dr. Suresh Chandra Pachauri was born in 1974. He did his masters degree in Economics, Sociology and Hindi from Agra University, and M.Ed from RIE Ajmer (Rajasthan). He was awarded Ph.D. degree in Education from Dr. B.R. Ambedkar University Agra. He is working as Teacher Educator for the last 12 years, presently he is serving as Senior Lecturer in Shri Guru Ram Rai (PG) College, Dehradun. He is the chief editor of an International Journal of Education and Allied Sciences, ISSN: 0975-8380 and Education Today (An International Journal of Education & Humanities), ISSN:2229-5755. He has credit of his seven books, 14 research papers and articles published in Journals of national fame.

Dr Surinder Singh is working as a Principal in Baba Mangal Singh Institute of Education, Bughipura (Moga) Pb. Dr. Singh has done his M.A. Political Science, M.Ed., M.Phil Political Science & Education, NET in Education, SLET in Political Science and Ph.D in Education. Dr. Singh started his professional carrier as a Lecturer in Education in the year of 1999 from Himachal College of Education Nalagarh at Kishanpura Distt. Solan (H.P.)

RANDOM PUBLICATIONS

(Publishers & Distributors)

4376-A/48, Gali Murari Lal, Ansari Road, Darya Ganj,
New Delhi-110002 Ph: +91-11-43580356, 23289044
Mob: +91-9811870007, +91-9811063141
Email: sales@randompublications.com
info@randompublications.com
randomexports@gmail.com

₹ 1395.00

Size : Royal
Pgs : 257

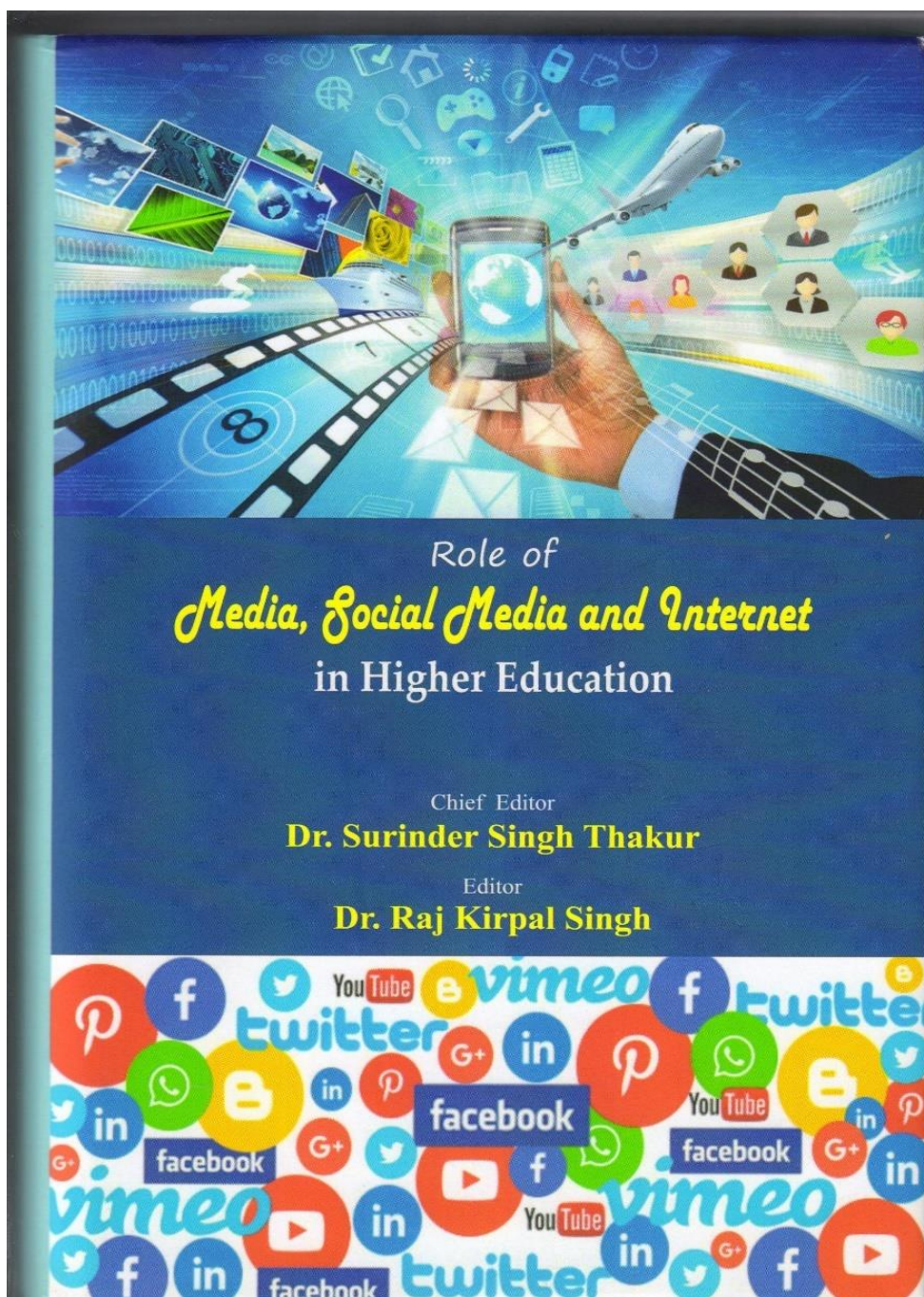

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Role of Media, Social Media and Internet in Higher Education

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur
(Principal)

Editor

Dr. Raj Kirpal Singh
(Asth. Prof., Dept. of Punjabi)

Guru Nanak College, Killianwali,
Distt. Sri Muktsar Sahib

ISBN

978-93-88977-33-3

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC

Sapatrishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

Published by

Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.

Website : sapatrishipublication.com,
E-mail:- sapatrishi94@gmail.com

0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Author.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Repercussions of Social Media on Language

Chief Editor
Dr. Surinder Singh Thakur
Editors
Surinder Kapila, Galaxy Gupta

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Repercussions of Social Media on Language

Chief Editor
Dr. Surinder Singh Thakur

Editors
Surinder Kapila
Galaxy Gupta

Guru Nanak College Killianwali,
Sri Muktsar Sahib

ISBN
978-93-88977-87-6

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers
Representative Offices

Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

#16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC
Sapatrishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

Published by

Sapatrishi Publications

Plot no. 24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.

Website : sapatrishipublication.com

E-mail: sapatrishi94@gmail.com

0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN INDIA - INNOVATIVE PRACTICES

Chief Editor
Dr. Surinder Singh Thakur

Editors
Usha Goyal
Dr. Seema Rani

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Sustainable Development in India- Innovative Practices

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur

Editors

Usha Goyal

Dr. Seema Rani

International Publishers

ISBN

978-93-87745-38-4

Edition 2018

International Publishers & Book Suppliers of Indian Languages
Representation Offices : Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

Published by

Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.
094630-88272, 0172-5002591

E-mail:- sapatrishi94@gmail.com

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Editors.

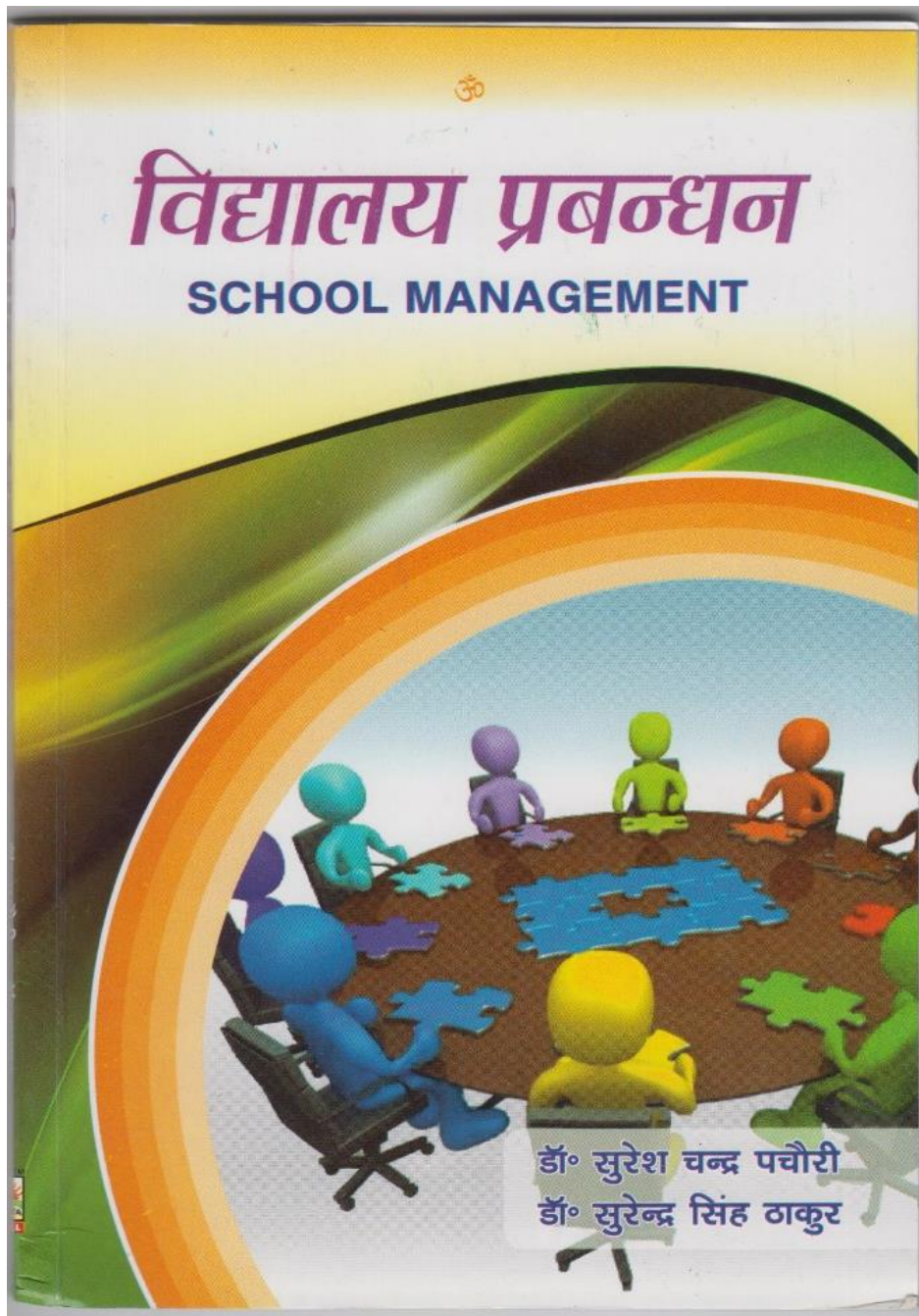
GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

• विद्यालय प्रबन्धन -डॉ० सुरेन्द्र सिंह ठाकुर, डॉ० सुरेश चन्द्र पचौरी

प्रकाशक :

विनय रखेजा
C/o आर० लाल बुक डिपो
(AN ISO 9001-2008 Certified Company)
निकट गवर्नमेन्ट इंटर कॉलेज, बेगम ब्रिज रोड
मेरठ-250 001
☎ : (0121) 2643623, 2666235
फैक्स : (0121) 4006142
website : www.rlall.in
E-mail : info@rlall.in, rlall_meerut@yahoo.com
Order Booking No. 0121-3243685

ISBN 978-93-83070-00-8

© प्रकाशक

प्रथम संस्करण : 2013

मूल्य : ₹ 125/-

लेजर टाइप सैटिंग
राधिका कम्प्यूटर्स
मेरठ।

मुद्रक :
गणपति प्रिंटर्स
15, नौचन्दी ग्राउन्ड, मेरठ।
फ़ोन : 0121-2703515, 9412505663

1. सूचीकरण
2. प्रश्न बैंक
3. मूल्य निर्धारण
4. अन्वयन
5. शिक्षा नीति
6. पाठ्यक्रम
7. दूरदर्शी
8. अभिज्ञान
9. शिक्षा का
10. शिक्षण
11. अनुदेशन
12. शिक्षण
13. सूची निर्माण
14. शिक्षण
15. पाठ्यक्रम
16. शिक्षा-
17. शिक्षा-
18. शिक्षण
19. अभिज्ञान
20. शिक्षण-
21. शिक्षण
22. शिक्षा में
23. शिक्षा का
24. पाठ्यक्रम
25. अनुदेशन
26. सूची निर्माण
27. सूचीकरण
28. शिक्षा नीति
29. शिक्षा का
30. शिक्षण
31. शिक्षण

SURYA
R-LALL

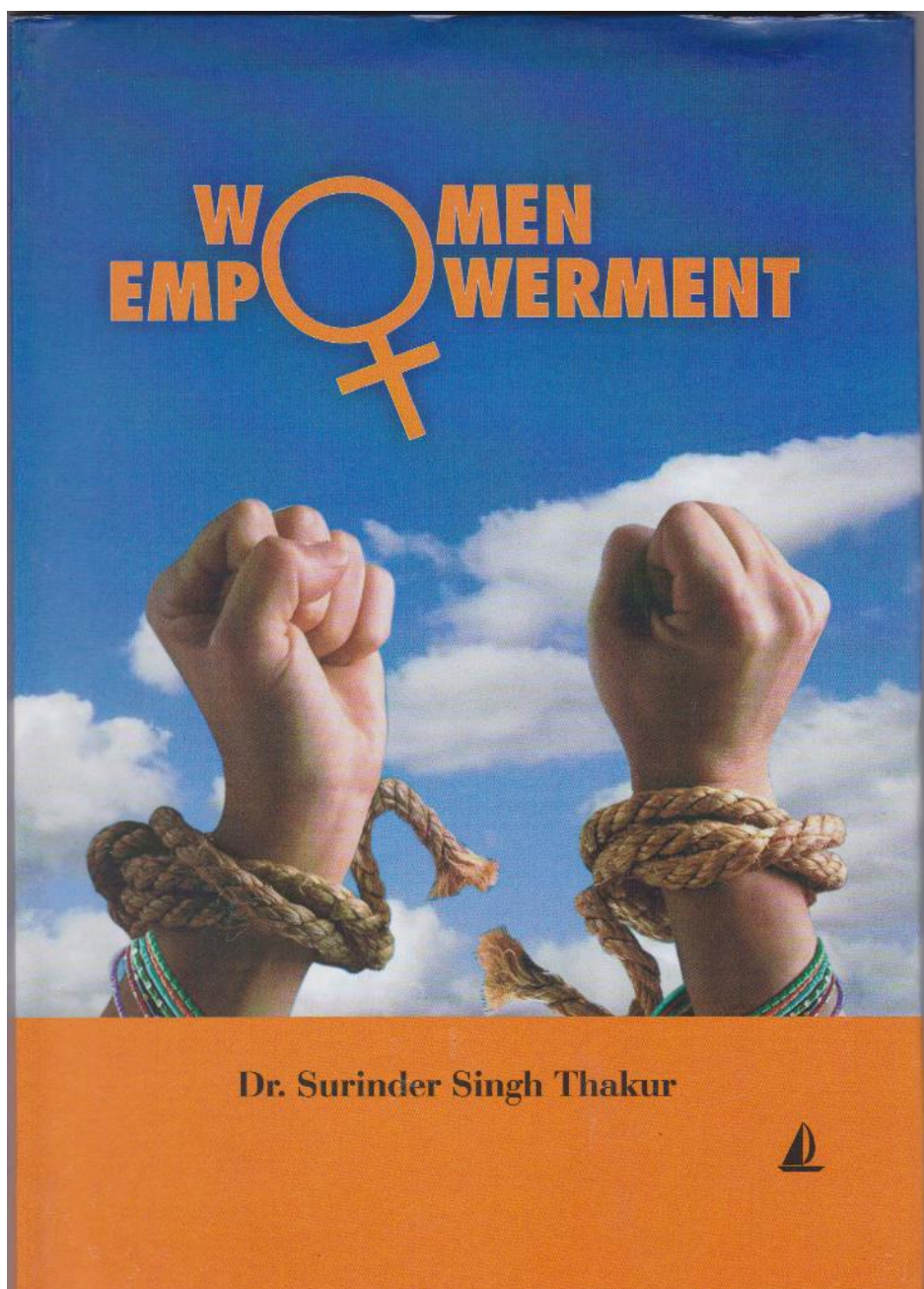
GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

WOMEN EMPOWERMENT

by

Dr. Surinder Singh Thakur

Principal

Guru Nanak College, Killianwali

Distt. Sri Muktsar Sahib, Punjab

Mob: 98160-80054

E-Mail: sthakur_1970@yahoo.co.in

ISBN No. 978-81-932959-5-3

© Author

2016

Published by

Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,

Near Tribune Chowk, Chandigarh.

M- 094638-36591, 094630-88272, 0172-5002591

E-mail:- sapatrishi94@gmail.com

*This book or any part there of must not be produced in any form
what so ever, without written permission of the Author.*

➤ **Mrs. SurinderKapila**

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

Repercussions of Social Media on Language

Chief Editor
Dr. Surinder Singh Thakur

Editors
Surinder Kapila, Galaxy Gupta

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Repercussions of Social Media on Language

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur

Editors

Surinder Kapila

Galaxy Gupta

Guru Nanak College Killianwali,
Sri Muktsar Sahib

ISBN

978-93-88977-87-6

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

#16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC
Sapatrishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

Published by

Sapatrishi Publications

Plot no. 24/9, Industrial Area, Phase-2,

Near Tribune Chowk, Chandigarh.

Website : sapatrishipublication.com

E-mail: sapatrishi94@gmail.com

0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

- Social Media: The New Podium For Communal Campaigning In India 64
Aalisha Bhatia, Khushneel Kaur
- Social Media: is it a Problem or a Solution for a Developing Country? 68
Surinder Kapila
- Social Media and Modern Generation 72
Sonia Chahal
- Effects of Social Media on Today's Business 77
Deepika
- Role of Social Media In Mutual Fund Industry 82
Kiran Bala
- Pros and Cons of Social Media 87
Deepa Manchanda
- A Study of Impact of Social Media on Modern Generation 95
Diksha
- Pros and Cons of Mass Media 100
Dr. Archana Grover
- Pros and Cons of Social Media 103
Dr. Sharda Nain
- Twenty First Century Generation and Social Media 110
Dr. Vandana Munjal
- A Study of Impact of Social Media on Social Interactions 115
Galaxy Gupta
- E-Commerce and Social Media Marketing 120
Hartripat Kaur

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Social Media: is it a Problem or a Solution for a Developing Country?

Surinder Kapila*

Introduction

We live in a world where information is just a button press away. We are swayed by information all around us. We, the Homo sapiens have the curiosity to learn, read, and understand and to speak our minds about it that is where social media comes into play. It gives voice to our opinions. Social media is basically collection of websites, applications and other platforms that enables us to share or create content and also helps us to participate in social networking. It's not just limited to blogging or sharing pictures, there are lot of strong tools also that social media provides. As its impact is very high and far reaching, it can make or break images.

Social media is a rising trend in the world today. Communication skills are exemplified by the use of social media networking. It allows for a communication network. Social media is being used by students, parents, businessmen, and religious organisations. It is being used by many forms by many different platforms for many reasons. The transmission device is anything that carries a message including sound waves, light waves, pieces of paper, mobile phone signals and screens the internet, computer monitors, billboards, and radio and television signals.

Negative Impacts of Social Media

Social media is a topic of concern nowadays. Many feel its boon but majority feel it's a curse. It is a fad these days to be on social networking sites. If we do not have a digital presence, some people think we do not exist. The ever rising pressure of being on social networking sites and having an impressive profile is effecting the youth in a big way. According to statistics, average number of hours a teenage spends online is 72 hours per week. How alarming it is as they have to give time to study, physical activities and other beneficial activities like reading, writing and meditating. It leaves very less time for other things and hence there are serious issues that arise out of this

*Associate Professor in English, Guru Nanak College, Killianwali

68/ Repercussions of Social Media on Language

like lack of attention spans, minimum focus, anxiety and complex issues. We now have more virtual friends than real ones and are losing human to human connection day by day. The negative impacts of social media are:-

- Lack of privacy.
- Enables cheating in exams.
- Dropping of grades and performance of students.
- Users are vulnerable to cyber-crimes like hacking, identity theft, phishing etc.
- Cyber bullying.
- Scams.
- Relationship frauds.
- Health issue.
- Loss of social and family life.

The major complaint that arises is that it has depleted human interaction and has modified human relationships. Many psychiatrists believe that social media is single most factor causing depression and anxiety in people. It is also a cause of poor mental growth in children. As the trend says there is an increase "Fear of Missing out" (FOMO) in youth all the time.

Social Media: A Blessing

The other side of the coin says that social media has many merits too. It allows social growth of society and helps in many businesses. The internet has a greater impact on people today than ever before. It has been a continual source of news, entertainment and education for users of the world for more than 20 years. However, the most innovative of technologies, social media did not achieve mainstream popularity until about 10 years ago. Facebook, Twitter, and similar services are becoming the most visited destinations on the internet. These websites allow users to quickly and easily share pictures, links, ideas, and messages with other users; theoretically facilitating social interaction. These services, through a combination of accessibility, simplicity, and intuitive design promote positive social behaviour by encouraging interaction among friends, relatives, and co-workers; facilitating communication between individuals, and fostering a profound sense of community. Social media has lessened the use of verbal communication and increased the use of online messaging. People nowadays can have 'phone conversations' over their computers. This has been enabled by the development of social sites such as Skype. Here, people that are connected will communicate by

69/ Repercussions of Social Media on Language

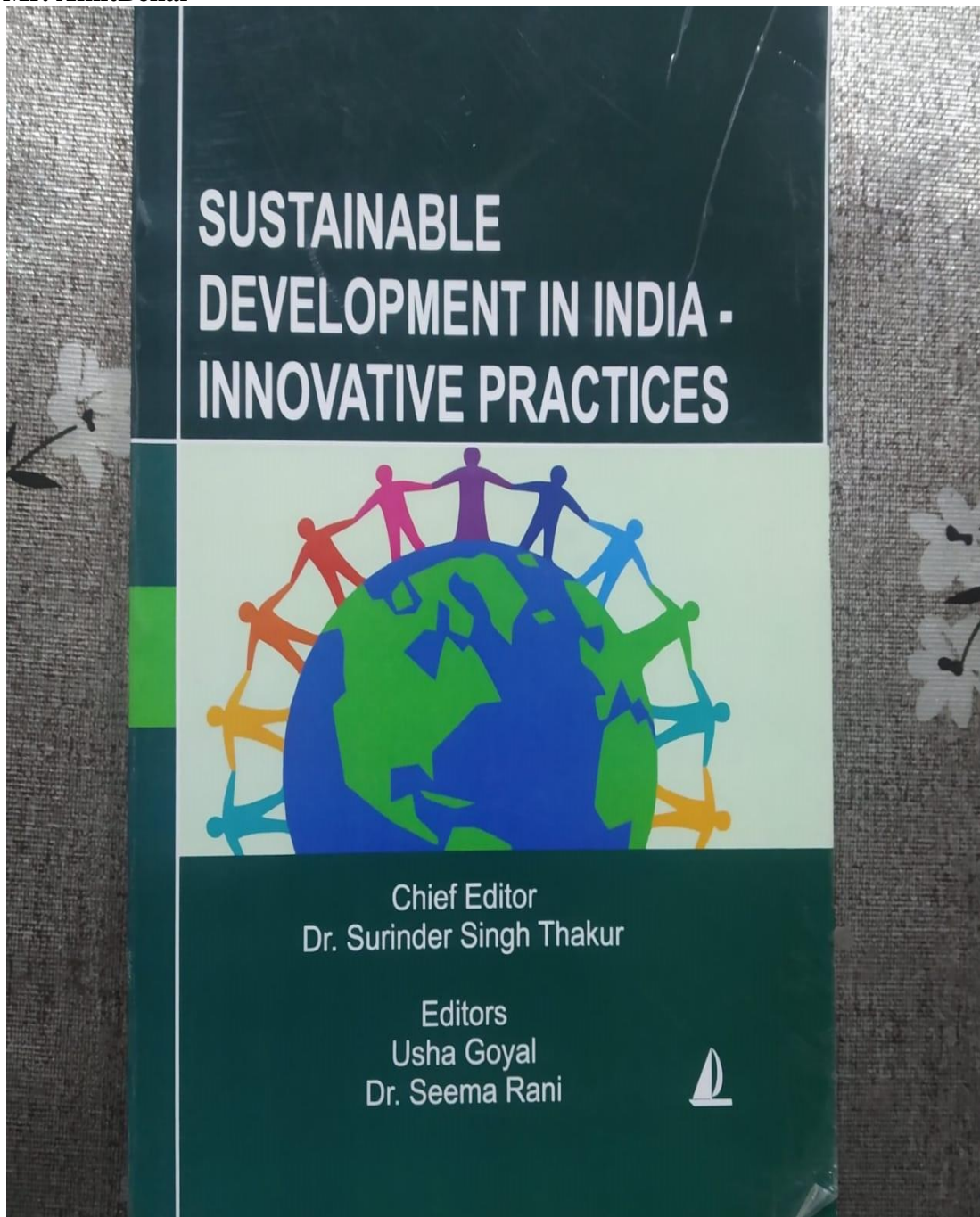

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

➤ Mr. AmitBehal

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Sustainable Development in India- Innovative Practices

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur

Editors

Usha Goyal

Dr. Seema Rani

International Publishers

ISBN

978-93-87745-38-4

Edition 2018

International Publishers & Book Suppliers of Indian Languages
Representation Offices : Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

Published by

Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,

Near Tribune Chowk, Chandigarh.

094630-88272, 0172-5002591

E-mail:- sapatrishi94@gmail.com

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Editors.

Editor's Note

Sustainable development (SD) is the buzzword amongst environmentalists, politicians and economists, in media and among elite masses. It is a process of developing land, cities, natural resources, business, communities, etc. The term "sustainable development" first appeared in the WCED (World Commission on Environment and Development) report "Our Common Future" (also known as the Brundtland Report) in 1987 as "development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs".

Sustainable development involves economic growth, environmental protection and social equity and implies greater fairness in distributing the gains from growth among people and countries. Yet India and the world have miles to go before we can claim notable success in fulfilling the three objectives of the convention namely conservation of biological diversity and sustainable use of its components and the fair and equitable sharing of the benefits.

At the Sustainable Development Summit on 25 September, 2015, UN Member States adopted the 2030 Agenda for Sustainable Development, which includes a set of 17 Sustainable Development Goals (SDGs) and 169 targets to end poverty, fight inequality and injustice, and tackle climate change by 2030.

This book seeks to identify and share practical, evidence-based solutions that can support the Sustainable Development Goals (SDGs). The book contains 54 articles/research papers authored by scholars from government, academia and grassroots organizers

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

• Gender Equality, Women Empowerment and Sustainable Development <i>Dr. Shashi Bala, Dr. Sophia Garg, Dr. Payal Singla</i>	102	• Gender Equality, Women Empowerment and Sustainable Development <i>Dr. Suman Chhabra, Anju Bala</i>	212
• E-Governance as tool for Sustainable Development of Corporates- An Indian Perspective <i>CA Hemant Kumar Gupta</i>	110	• Make In India- Need and Challenges <i>Navjot Kaur</i>	218
• Sustainable & Clean Sources of Energy Vis A Vis Sustainable Development <i>Amit Behal</i>	118	• Sustainable Development: What India Really Needs to Do? <i>Ashish Baghla</i>	224
• Role of Primary Agriculture Co-operative Societies in Improving Farming on Sustainable Basis: A Study of Mansa District <i>Veerpal Kaur</i>	127	• A Study on Relevance of Human Resource Outsourcing in Modern Scenario <i>Malika and Sahil Baghla</i>	235
• Goods and Services Tax: Impacts <i>Seema Rani</i>	137	• Make in India: New Paradigm of Economic Growth in India <i>Kalpna and Neharika</i>	244
• Make In India: Illusion or A Possible Reality?? <i>Rabia Narang</i>	146	• Growth and Innovative Practices in Indian Life Insurance Sector <i>Mona Jindal</i>	255
• Digital India: Vision & Reality <i>Rakesh Puri, Anuja Puri</i>	151	• Sustainable Development and Its Goals in Indian Scenario <i>Sloni</i>	269
• Digital India: Opportunities and Challenges <i>Jyoti Rani</i>	163	• GST and Indian Economy <i>Anju Bala, Shiana</i>	279
• Digital Financial Literacy & Use of Mobile Banking Apps <i>Vijay Laxmi</i>	171	• Sustainable Development and Its Issues <i>Manpreet Kaur</i>	285
• Demonetization and Inclusive Growth <i>Anjali Goyal</i>	180	• Sustainable Development through Agriculture: Role of NGOs and SHGs <i>Amit Kumar Singla, Monika Bhatia</i>	291
• Challenges to Sustainable Development in India <i>Sahil Gulati</i>	193	• Various Issues and Challenges faced by Skill India Policy <i>Babia Narang</i>	296
• The Necessity of Gender Equality and Women Empowerment in India <i>Iqbal Singh</i>	201	• Crime against women in India during 2014-17 <i>Savita Devi</i>	304
		• Sustainable Development <i>Parveen Kumar</i>	308

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Sustainable & Clean Sources of Energy Vis A Vis Sustainable Development

Amit Behal

Associate Prof. & Head Dept. of Pol. Sci.,
Guru Nanak College, Killianwali, Sri Muktsar Sahib
Email: amitbehal.gnc@gmail.com

Abstract

Only such development is sustainable, which respects ecological constraints and the imperatives of social justice. Sustainable development is a very slippery concept. It is slippery in the sense that it demands curtailment of luxury and privileges in favor of the needy others and therefore commitment to sustainable development by the rich and mighty may easily slip away. At the same time, high energy, high calorie, high wasteful lifestyle is not going to be sustained in the long term. Consequently, conflicts over fossil based energy and water resources are becoming obvious and prominent. Shrinking of water table and emerging droughts are leading to large scale migration in different continents. Sustainable lifestyle and sustainable development are not mere catchwords but crucial to the very survival of planet earth. Recalling the words of Mahatma Gandhi- "The world has enough for everyone's need, but not enough for everyone's greed." We need to work together to survive into our future

"We have assured the global community that our development process would be entirely in line with our cultural ethos towards environmental safeguards. In fact, we are not only aware of our responsibilities towards climate change; we are willing to take lead in mitigating its effects. To demonstrate sustainability of our development process, we have made major commitments."

P.M. Modi at 48th World Economic Forum Meet in Davos, January 2018.

Sustainable development is development which meets the needs of the present without compromising the ability of future generations

118

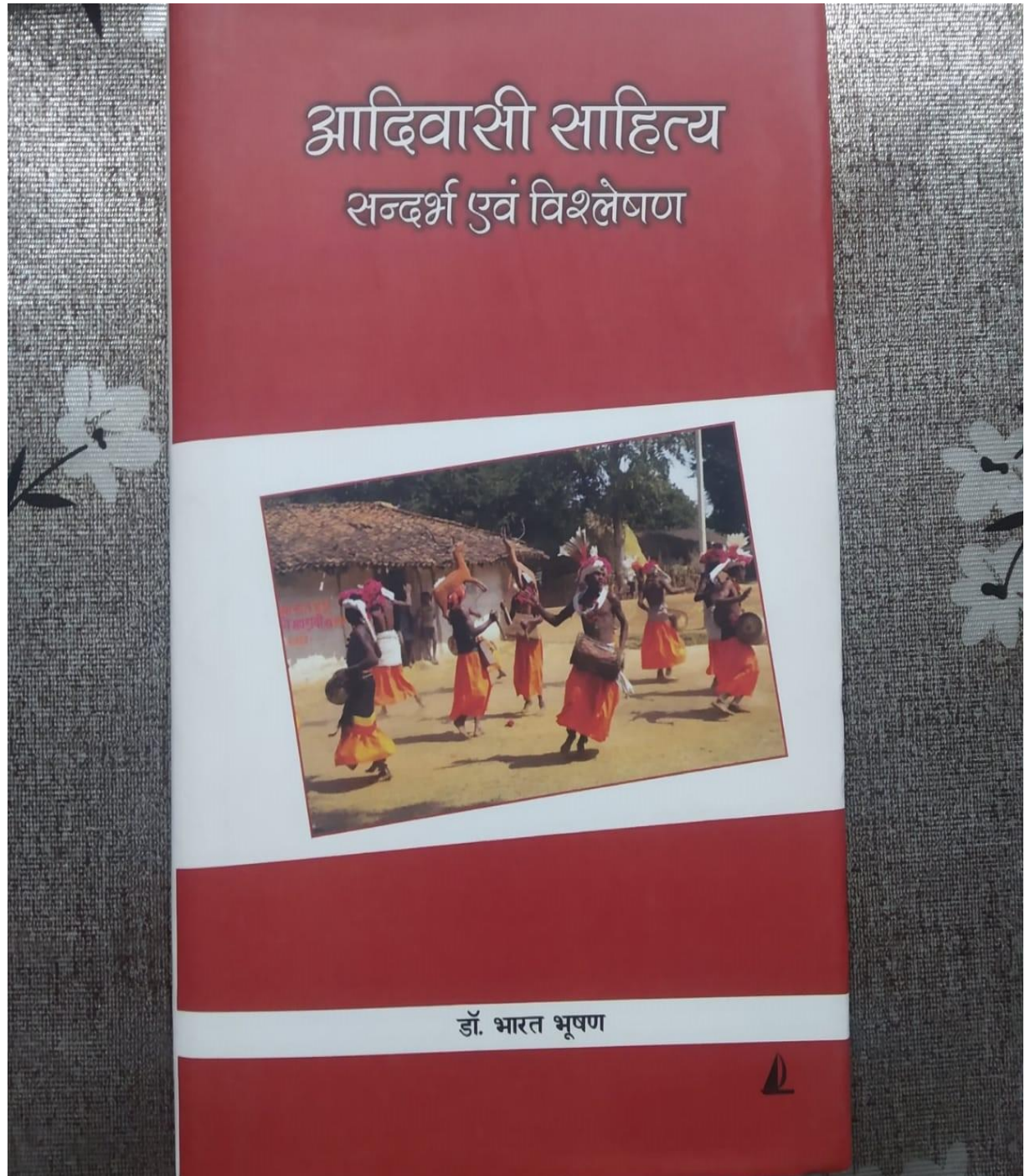
to meet their own needs. In recent years the entire mankind is confronted with a major challenge, a challenge of survival of the mankind. We are noticing a radical metamorphosis in the entire environment which is putting the mankind to the million dollar question: how long mankind will survive coping with the fast change and decay of the natural resources. Hence, the question of sustainable development has come to the forefront. The need for sustainable development is a key to the future of mankind. It is therefore sine qua non that all should join their hands for a balanced sustainable development so that the future generations do not suffer and can lead a better life.

In the very simple words sustainable means something that has a longer life or pertaining to a system that maintains its own viability and that can be carried forward. In the Today's world the concept of development has been replaced by the term "sustainable development". It is because we all have realized that we are chasing the wrong goals on the name of development. Today, even a breath of fresh air, pure drinking water is becoming a luxury because of over exploitation of resources and unorganized pattern of development. Market driven consumerist life style and the greed of man are in itself destructive. So to save our planet, human race, and non-human species, it is much required to make ahead in the sustainable manner with applying Gandhian Philosophy of development. The most general and effective way to help vulnerable countries adapt to climate change is to promote rapid and sustainable development.

There is the urgent need of intervention by the global academic community and decision making community for tackling the current and future earth challenges of climate change and energy security for sustainable development. We should have an optimistic vision to combat with global problems like climate change and maintaining the levels of development by adopting an multidimensional approach of sustainable development and clean energy. UN has passed resolution to implement September, 2015 adopted by 193 countries of the UN General Assembly. Successful COP21 Paris Agreement was completed in December 2015. Towards global sustainability, the discipline of social sciences promotes trans-disciplinary research incorporating co-design processes, facilitating engagement with and involvement of different stakeholders together with developing scientific networks under Science-Policy Interface (SPI).

119

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

आदिवासी साहित्य : संदर्भ एवं विश्लेषण

संपादक

डॉ० भारत भूषण
अध्यक्ष, स्नातकोत्तर हिन्दी विभाग
गुरु नानक कालेज किलियांवाली
श्री मुक्तसर साहिब, पंजाब।
मैबर बोर्ड ऑफ स्टडीज स्नातक एवं स्नातकोत्तर
पंजाब विश्वविद्यालय चंडीगढ़।

ISBN No. 978-93-83338-85-6

Edition 2016

Copyright: Editor

Published by

Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,

Near Tribune Chowk, Chandigarh.

M- 094638-36591, 094630-88272

E-mail:- sapatrishi94@gmail.com

*The responsibility for the facts stated opinion expressed or conclusion
reached at is entirely that of the authors and not of the Editor.
This book or any part there of must not be produced in any form
what so ever, without written permission of the Editor.*

समर्पण

मां और स्वर्गीय पिता जी
को
जिन्होंने मेहनत कर पढ़ाया
और
इस काबिल बनाया कि देश-दुनिया
को
समझ सकूं

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

अनुक्रम	
* भूमिका	8
1. आदिवासी समाज एवं हिन्दी सिनेमा - डॉ. भारत भूषण	10
2. हिन्दी उपन्यासों में आदिवासी जीवन का यथार्थ - डॉ० कंचन गोयल	20
3. हिन्दी उपन्यास में आदिवासी विमर्श वैश्वीकरण के विशेष संदर्भ में - डॉ० अनीता शर्मा	27
4. आदिवासी जीवन-संघर्ष और परिवर्तन की चुनौतियां - डॉ. अंजु थापा	32
5. भारतीय राजनीति के दृष्टिकोण पर आदिवासी: मंडराता अस्मिता का संकट - अमित बहल	39
6. आदिवासी विमर्श और हिन्दी उपन्यास - डॉ. बोस्की मैगी	46
7. आदिवासी विमर्श और हिन्दी कविता - डॉ० दीपिका सूद	49
8. आदिवासी-साहित्य: दशा और दिशा - डॉ. देवेन्द्र कुमार	56
9. आदिवासी जीवन संघर्ष और स्त्रियों की स्थिति - रितु गुप्ता	62
10. हिन्दी उपन्यासों में आदिवासी विमर्श - डॉ. पवन कुमार शर्मा	65
11. मीडिया एवं आदिवासी जनजीवन - Rama Sharma	68
12. आधुनिक हिन्दी कविता में आदिवासी विमर्श - डॉ. सपना शर्मा	72
13. मेहरुनिसा परवेज की कहानियों में आदिवासी जन-जीवन तथा समस्याएँ - डॉ० श्याम सुन्दरी	80
14. समकालीन हिन्दी उपन्यास-लेखन तथा आदिवासी विमर्श के चिंतन बिंदु - डॉ. सुनील कुमार	88
15. आदिवासी चेतना का संख्यानद: 'उलगुलान' ('जंगल के दावेदार' उपन्यास के विशेष संदर्भ में) - डॉ० सुनीता शर्मा	101
16. हिन्दी उपन्यास: आदिवासी शोषण और चेतना के स्वर - डॉ० वन्दना शर्मा	111

16. ग्लोबल गांव का देवता, पृ.-14-19
17. ग्लोबल गांव का देवता, पृ.-20
18. ग्लोबल गांव का देवता, पृ.-45
19. ग्लोबल गांव का देवता, पृ.-96
20. ग्लोबल गांव का देवता, पृ.-96
21. ग्लोबल गांव का देवता, पृ.-84
22. ग्लोबल गांव का देवता, पृ.-80
23. ग्लोबल गांव का देवता, पृ.-34
24. ग्लोबल गांव का देवता, पृ.-100

भारतीय राजनीति के हाशिये पर आदिवासी: मंडराता अस्मिता का संकट

अमित बहल

अध्यक्ष राजनीतिशास्त्र विभाग
 गुरु नानक कालेज, किलियावाली
 श्री मुक्तसर साहिब

सारांश

मोटे तौर पर आदिवासी वे हैं जो किसी क्षेत्र विशेष में जात जानकारी के अनुसार सबसे पहले को अवधि से निवास कर रहे हों जो जीवन-यापन के संसाधनों के मायने में आत्मनिर्भर हों, जिनकी अपनी सामूहिक स्वामित्व वाली अर्थव्यवस्था एवं शासनव्यवस्था हो, जिनकी अपनी अलग भाषा व संस्कृति हो। दुनिया के हर कोने में आज ऐसे मानव समुदाय निवास कर रहे हैं जो वहां निवास कर रहे अन्य समुदायों की अपेक्षा पिछड़े हुए एवं उपेक्षित हैं। इनको दक्षिण अमेरिका में 'रेड इंडियन' आस्ट्रेलिया में 'एस्किमो', दक्षिण अफ्रीका में 'अंधेत' और भारत में 'जनजाति' अथवा 'ट्राइब' के नाम से जाना जाता है। भारत के प्रत्येक प्रांत में आदिवासी पाये जाते हैं। देश के लगभग सभी हिस्सों में आदिवासियों ने हर तरह के शोषण के खिलाफ लम्बा संघर्ष किया। इन्होंने अंग्रेजी साम्राज्यवाद की कुत्सित नीयत को मुख्यधारा के भारतीय समाज से पहले ही पहचान लिया था पर दुर्भाग्य से इनको अपने से हो साथ नहीं मिला एवं इनके 'हूल' व 'उलगुलान' को क्रूरतापूर्ण ढंग से दबा दिया गया। न इन्हें इतिहासकारों ने महत्व दिया न ही साहित्यकारों ने इन को सुध लेने का प्रयास किया। राजनीति में भी ये हमेशा हाशिये पर रहे एवं राजनीतिक चालवाजियों का शिकार होकर दो भागों-दलित एवं आदिवासी में बंट गये। ब्राह्मण साहब अम्बेदेकर ने मुख्य रूप से इनकी समस्याओं को तरफ सब का ध्यान खींचा एवं इनके लिए संवैधानिक व्यवस्थाएं की। चाहे 15 अगस्त 1947 को भारत स्वतंत्र हो गया पर आदिवासियों को आज तक आजादी व शोषण से मुक्ति नहीं मिली। विकास के अमानवीय मॉडल ने आदिवासियों से उनके प्राकृतिक संसाधनों को तो छीना ही है, उन्हें विस्थापित होकर मरने के लिए मजबूर भी कर दिया। वैश्वीकरण के आज के दौर में आदिवासियों की नुमाइश तक हो रही है। उनको केले और विस्फोट देकर उनके साथ फोटो खिंचवाये जाते हैं। 'चक्र दे इंडिया' जैसे हिन्दी फिल्मों में 'सुहमर्ष' जैसे आदिवासी चरित्र को जंगली कह कर उन्हें उपहास, दुराग्रह व उपेक्षा का शिकार बनाता समाज हमारे समक्ष हकीकत का आईना प्रस्तुत करता है। देश के मूल निवासियों का यह

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

INTERNATIONAL PUBLISHERS

REPRESENTATION OFFICES

• 596 Street, Madera, California-93638
• 8 Automatic Rd, Unit 2C, Brampton L6S 3N5, Canada

ISBN: 978-93-82244-62-2

GLOBALISATION A MYTH OR REALITY

Edited by

DR. SATINDER KAUR

Asstt. Prof. in Political Science,

Dasmesh Girls College Badal, Punjab

Email. Id: satinder.ridhey@outlook.com

Mob. No. 8528185013

The publisher and editor are not responsible for the research publications in the book by various scholars.

2019

Printed & bound at

Unistar Books Pvt. Ltd.

301, Industrial Area, Phase-9,

S.A.S. Nagar, Mohali-Chandigarh (India)

email : unistarbooks@gmail.com

website : www.unistarbooks.com

Ph. +91-172-5027427, 5027429, 4027552

© 2019

Produced and bound in India

All rights reserved
This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, hired out, or otherwise circulated without the publisher's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above, no part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise), without the prior written permission of both the copyright owner and the above.

Preface

With the demise of the socialist world, there was an end of the Cold War which brought significant changes in the nature of power and economic structure at the international level. Economic changes increased interconnectedness between societies and the world became a small place. Events in one part of the globe had an impact on other parts of the globe even in remote regions of the earth. As the process of globalization accelerated, the world entered into a neo-liberal economy. Technology allowed those who were living in one part of the world to reach to those who lived in another part of the world. Relations between different nations, groups of people have become "global" and interdependent. Even the very thin line of boundaries based on the concept of the sovereignty of nations is going to change. New issues entered in the study of international relations which were directly or indirectly affecting international relations like environment, gender, nonstate actors, sovereignty, development, poverty, hunger and terrorism. Any change or political event in one part of the world is affecting the whole world. The world has become global and international relations are also considered in the context of global politics.

The main objective of the book is to analyze the impact of globalization on Indian politics, economic and social life. It touches different aspects of the globalized era which affected Indian Polity and day to day lives of the Indians. Eminent academicians contributed their research papers to build this book. Research paper contributed by Dr. Satinder Kaur is *Journey of International Relations to Global Politics*. In this research paper, the author tries to explain the dynamic nature of international politics. It has faced a variety of changes with the passage of time. It sheds light on the journey of international relations to global politics. This chapter traces the history of international relations from Greek city-states to

5/ Globalisation A Myth or Reality

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

CONTENTS

1.	JOURNEY OF INTERNATIONAL RELATIONAL TO GLOBAL POLITICS DR. SATINDER KAUR	11
2.	GLOBALIZATION VIS A VIS HUMAN RIGHTS OF WOMEN IN 21ST CENTURY NEED OF A HOLISTIC APPROACH PROF. AMIT BEHL	30
3.	GLOBALIZATION AND SOCIAL ENVIRONMENT: IMPLICATIONS FOR COGNITIVE DEVELOPMENT OF CHILDREN DR. SUKHMINDER KAUR & GURBINDER KAUR	46
4.	AN APPRAISAL OF NATIONAL COMMISSION FOR WOMEN ACT DR. SUKHWINDER KAUR	55
5.	GLOBALIZATION- EFFECTS ON PUNJAB POLITICS SANDEEP KULLAR	67
6.	WOMEN EMPOWERMENT AND EMANCIPATION IN INDIA : SPEACIAL REFERENCE TO GLOBAL ERA DR. RAJINDER KAUR	76
7.	GLOBAL POLITICS AND PROBLEMS OF ENVIRONMENT DR. SUKDEV KAUR	93
8.	GLOBAL TERRORISM : A COMPLEX PHENOMENON TO HANDLE IN PRESENT ERA DR. GAURAV SHARMA	122
9.	GANDHI JI AND UNTOUCHABILITY : IMPORTANCE IN GLOBAL WORLD PROF. BALDEV KUMAR	128
10.	PROBLEMS RELATING TO NRI MARRIAGE IN GLOBAL ERA: AN ANALYSIS MISS GUNJAN	134
11.	INDIAN POLITICS IN GLOBALIZED ERA : AN ANAYYSIS DR. SATINDER KAUR	145
12.	GLOBAL NEED OF WOMEN'S RIGHT DR. RUPENDER KAUR & DR. RAJENDRA RATHORE	158

10/ Globalisation A Myth or Reality

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

the contemporary era; it further elaborates the theoretical history and major debates of international relations and history of the emergence of international relations as an academic discipline. The issues which were discussed earlier are no longer relevant in the contemporary/globalized era, so new issues like gender, environment and terrorism become an essential issue to study in international relations. Professor Amit Behl wrote a research paper on Globalization Vis a Vis Human Rights of Women in 21st Century Need of a Holistic Approach. He explained that in developing countries, a greater part of its masses especially women being ignorant, poor and illiterate are bound to suffer more atrocities and inhuman treatments. The world will never find true peace and prosperity if half the population faces discrimination and exploitation. There is one universal truth, applicable to all countries, cultures and communities: violence against women and discrimination against them on the basis of human rights is not acceptable, never excusable, and never tolerable. The need of the hour is a change in the mindset of the entire society. He suggested that the time has come for the world to see change. Together, let us work for women's rights, empowerment and gender equality to ultimately strengthen the positive aspects and consequences of globalization. *Globalization and Social Environment: Implications for Cognitive Development of Children* paper is a joint venture of Dr. Sukhmandir and Dr. Gurbinder Kaur. This paper explored the fact that globalization has provided us greater opportunities in various fields like economics, political influences, improving education and health systems but it has also brought up new challenges such as migration system. Due to globalized competition many skilled and qualified professionals like scientists, doctors, engineers, sports persons, etc. have migrated to developed countries for greater lifestyle prospects for themselves and the next generations. In addition to this, great changes have occurred in the family systems like both parents working and disintegration of the joint family system and rise of the nuclear family system. This has

6/ Globalisation A Myth or Reality

created a negative effect on the mental health of adolescents. Moreover, under the influence of globalization, many customs and cultures are disappearing. It can be said that children's social and cognitive development takes place in a healthy social and cultural context surrounded by parents, siblings, teachers and peers. Children internalize the routines or programs of their role model to interpret the events in their world and master the tasks through their interactions in the social environment. Research paper *An Appraisal of National Commission for Women Act, 1990* by Dr. Sukhwinder Kaur sheds light upon the emergence, working and success of the National Commission of Women. She evaluated the objectives of this body to review the constitutional and legal safeguards for women. She successfully presented a picture about how the National Commission of Women is doing a commendable job to provide justice and rights to women in this globalized era. Another research paper *Globalization- Effects on Punjab Politics* by Sandeep Kullar explains how the new economic policy of liberalization adopted by India affected Punjab politics on a large scale as Punjab politics shifted from socio-religion to economic development issues. Political parties started extensive use of media for their campaign; there was a decline in the concept of a welfare state, a decline in agriculture sector, etc. *"Women Empowerment and Emancipation in India: Special Reference to Global Era"* research paper is written by Dr. Rajinder Kaur. The article discusses various initiatives taken by the government of India for empowering women. Self-help groups have been playing a vital role in employment generation and employment of women. Many self-help groups are using the financial resources availed to fund investments in asset creation and provide help for the financially and socially downtrodden women in India. The political empowerment of women is a social process crucial to development and progress. To secure women's rightful place in society and to enable them to decide their destiny and for the growth of genuine and sustainable democracy, women participation in politics is essential. This will not only uplift their

7/ Globalisation A Myth or Reality

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

GLOBALIZATION Vis a Vis HUMAN RIGHTS OF WOMEN IN 21st CENTURY NEED OF A HOLISTIC APPROACH

Amit Behal*

ABSTRACT

In recent years, globalization has become a hotly debated topic. In 90s, Globalization has in fact become a buzzword and governance has emerged as an important element. Now in 21st century, more emphasis is laid on humanity rather than on the socio-economic or political aspects of globalization. Violation of human rights is a global phenomenon; the difference being only of degree. UN Secretary General Ban has rightly said: "In recent days we have also seen other tragic incidents in which women have been the targets of appalling violence from Pakistan to India to California and Nigeria." In developing countries like India and Pakistan, a greater part of its masses especially women being ignorant, poor and illiterate, are bound to suffer more atrocities and inhuman treatments. The death of a young Indian woman (Damini) who was gang-raped in a bus in New Delhi in December 2012, the brutal murder of two teenage girls in the last week of May 2014 in Uttar Pradesh's Badaun district, alleged sexual assault of women commuters on NH-1 near Murthal, District Sonapat, Haryana during Jaat agitation, honour killing of Pakistani celebrity Qandeel Baloch by her brother in Lahore and gang rape of a woman and her minor daughter in Bulandshahr [U.P.] in July 2016 are its recent examples. If we are serious about achieving gender equality now, well into the 21st century, we must devote more energy to dismantling prejudicial presumptions about women. The world will never find true peace and prosperity if half the population faces discrimination and exploitation. There is one universal truth, applicable to all countries, cultures and communities: violence against women and discrimination with them on the basis of human rights is not acceptable, never excusable, never tolerable. The need of the hour is a change in the mindset of the entire society. The time has come for the world to see a change. Together,

* Associate Prof. in Pol.Sc. Guru Nanak College, Killianwali, District Sri Muktsar Sahib (Pb)

30/ Globalisation A Myth or Reality

let us work for women's rights, empowerment and gender equality to ultimately strengthen the positive aspects and consequences of globalization.

"We hold the future in our hands, together, we must ensure that our grandchildren will not have to ask why we failed to do the right thing, and let them suffer the consequences."

- UN Secretary General Ban Ki Moon

In the era of globalization the establishment of democratic institutions and inviolability of human rights have become an essential condition for political, social and economic development. The end of 20th and beginning of 21st century witnessed a period of great change. All buzzwords seem to cluster around the same dimension of present change i.e. transformation of practices and norms. This transformation is referred to throughout the world as "globalization". In recent years, globalization has become a hotly debated topic. Globalization also refers to the multiplicity of linkages and interconnections between the states and societies which make up the present world system. It describes the process by which events, decisions and activities in one part of the world come to have significant consequences for individuals and communities in quite distant parts of globe. Globalization, the buzzword of the 21st century is viewed as an agent of change. It has shrunk the world through the enmeshing bonds of new technologies in the context of 'global village' or the 'world without borders'. Mobile phones and Internet have brought the people closer.¹ In the last two decades, world developments have been largely punctuated by the attributes of globalization in all the spheres of international life. As globalization is an irreversible phenomenon, one has to accept it as the ineluctable actuality of today's world.

The term "globalization" which appeared for the first time in 1961 became widely known and used by economists, politicians during the last 20 years of the last century. This term was first used by Theodore Levitt in 1983. The Universal economic liberalization which gathered momentum in the last two decades of the 20th century, reinforced and enforced by the World Trade Organization,

31/ Globalisation A Myth or Reality

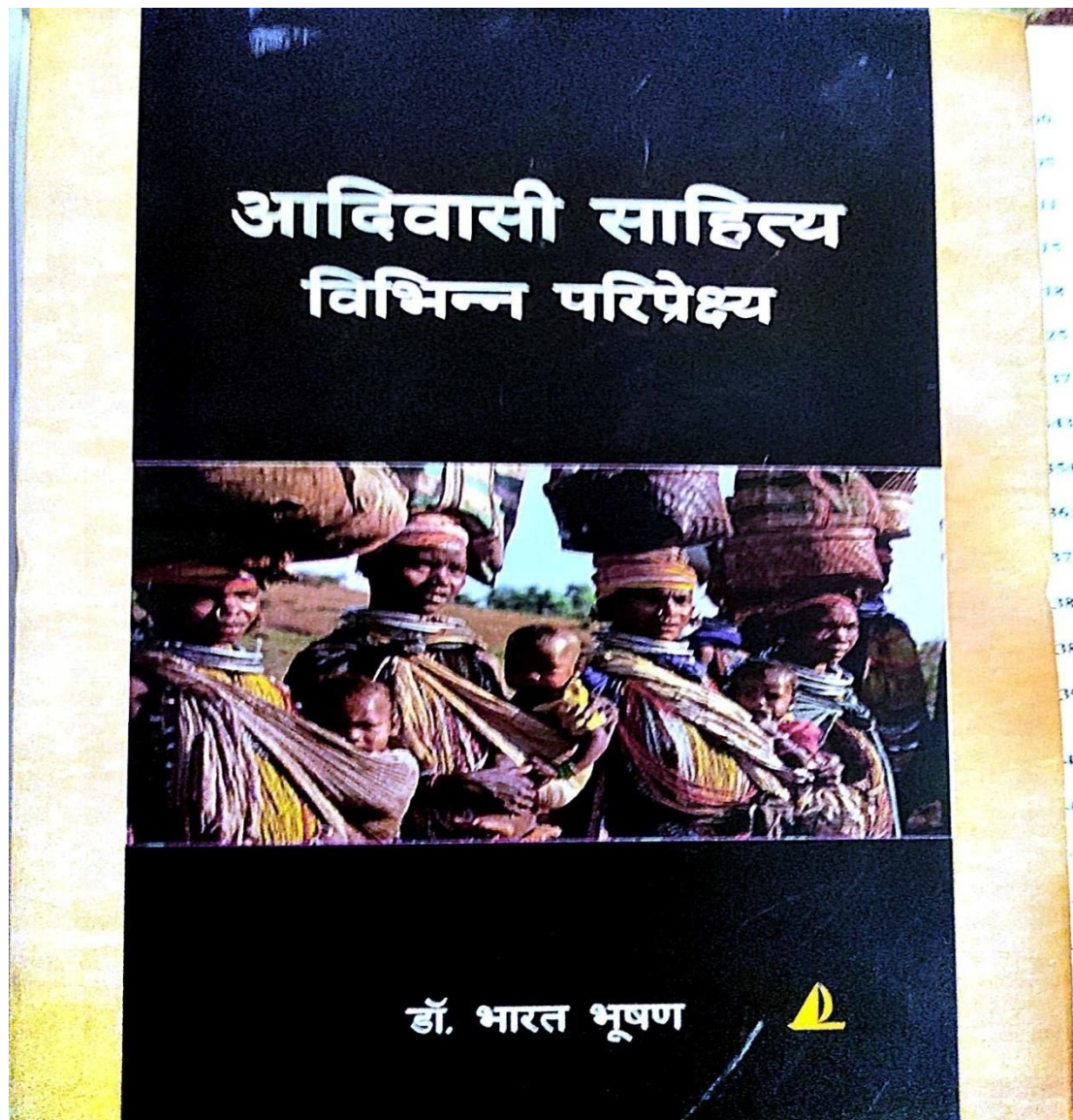

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

➤ Mrs. Usha Goyal

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

13.	The representataion of Adivasis: An Unfinished Story	87
	- Honey Garg	
14.	Tribals in India in the Era of Globalization	94
	- Jyoti Rani	
15.	Cultural Aspect of Adivasi Literature	102
	- Surinder Kapila	
16.	Tribal Oral Literature and Tourism	114
	- Karampal Kaur Danewalia	
17.	The Adivasis in The Political and Social Context of India: A Study	123
	- Dr. Madhu Jindal	
18.	Educational Status of Scheduled Tribes Children in India: Barriers and Suggestions	136
	- Mandeep Kaur	
19.	Adivasis: A Study in Deprivation and Marginalization and Negative Political Discourse	146
	- Manminder Singh Anand	
20.	The Diminishing Stature of Adivasis in Modern Scenario	156
	- Dr. Monika Choudhary	
21.	Development of Tribes in India	161
	- Namita	
22.	Financial Inclusion of Tribal Women	168
	- Dr. Seema Rani and Prof. Usha Rani	
23.	Tribal Women Engaging in Environment Issue	177
	- Dr. Satinder Kaur	

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Management of Financial Services

Creating Business Value and Sustainability

Prof. Deepak Kapur
Prof. Parmjit Kaur
Prof. Suveera Gill

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

(XXVI)

26. Corporate Social Responsibility in Indian Commercial Banks	294-300
<i>Kritika Gupta</i>	
27. Creating Value in Financial Services	301-305
<i>Ashish Baghla</i>	
28. Corporate Social Responsibility in Banking Sector: A Comparative Study	306-311
<i>Smriti, Sahil Kapoor & Shrivani</i>	
29. Financial Inclusion in India: An Assessment	312-315
<i>Dr. Monita Mago & Deepika Gupta</i>	
30. Evolution of Online Financial Services in India	316-318
<i>Dr. Reeta</i>	
31. Regulatory Aspects in Financial Services	319-325
<i>Dr. Sarika Mehandru</i>	
32. Financial Services of Five Leading Companies in India	326-337
<i>Dr. Manjeet Singh & Harpreet Kaur</i>	
33. Current Scenario of Financial Services in India	338-343
<i>Parminder Kaur</i>	
34. Growth and Trends Analysis of the Mutual Fund Industry in India	344-354
<i>Manu Thakur & Dr Monita</i>	
35. Sustainable Development - Contribution of Icici Group	355-361
<i>Usha Goyal & Ashok Jindal</i>	
36. Green Banking as a Strategy for Sustainable Development in 21st Century	362-373
<i>Dr. Seema Rani</i>	
37. The Changing Landscape of Banking Sector	374-381
<i>Dr. Preeti Arora</i>	
38. Business Ethics and Corporate Governance: A Perspective	382-387
<i>Harvinder Kaur</i>	
39. Examining Cyber Hacking, Usage of Digital Currency and Deep Web: Legal Efficacy, Protection and Compliance Author	388-398
<i>Prit Kaur</i>	
40. Behavioural Economics and the Financial Services Consumer: A Review	399-408
<i>Dr. Mukesh Chauhan</i>	
41. Human Resource Challenges in Financial Services	409-415
<i>Dr. Tanuja Talwar</i>	
42. Future of Bitcoins in India	416-422
<i>Palak Mahajan</i>	
43. Mutual Funds in India: Key Issues and Challenges	423-432
<i>Dr. Randeep Kaur</i>	
44. Merchant Banking: Origin, Concept & Marketing Strategy	433-439
<i>Dr. Meru Kailani Sehgal</i>	
45. Mergers and Acquisitions Consultancy, a New Feather in Financial Services: Evidences From 2017 Deals (From Economic Times)	440-445
<i>Dr. Manpreet Arora</i>	

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Sustainable Development in India- Innovative Practices

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur

Editors

Usha Goyal

Dr. Seema Rani

International Publishers

ISBN

978-93-87745-38-4

Edition 2018

International Publishers & Book Suppliers of Indian Languages
Representation Offices : Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

Published by

Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.
094630-88272, 0172-5002591

E-mail-: sapatrishi94@gmail.com

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Editors.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

• महिला सशक्तिकरण <i>Roman Kumar</i>	412
• महिला सशक्तिकरण की जरूरत <i>Seema Rani</i>	415
• जीएसटी : संतुलित विकास की ओर एक कदम <i>Gurpreet Singh</i>	418
• पेंडू पंजाबी रगिडल 'ते नारी सशक्तिकरण की प्रेसकारी <i>Dr. Bir Chand Gupta</i>	426
• टिकाऊ विकास के संदर्भ में लिंग समानता और औरत सशक्तिकरण <i>Gurminderjeet Kaur</i>	435
• नारी की होंद : विकास के योगदान <i>Dr. Khushnasib Gurbakhshish Kaur</i>	442
• नारी-सशक्तिकरण <i>Jagdev Singh</i>	447
• Green Banking in India: An Overview <i>Usha Goyal</i>	453
• Sustainability in Banking Industry: A Study on Public and Private Sector Banks in India <i>Dr. Seema Rani</i>	462

GURU NANAK COLLEGE

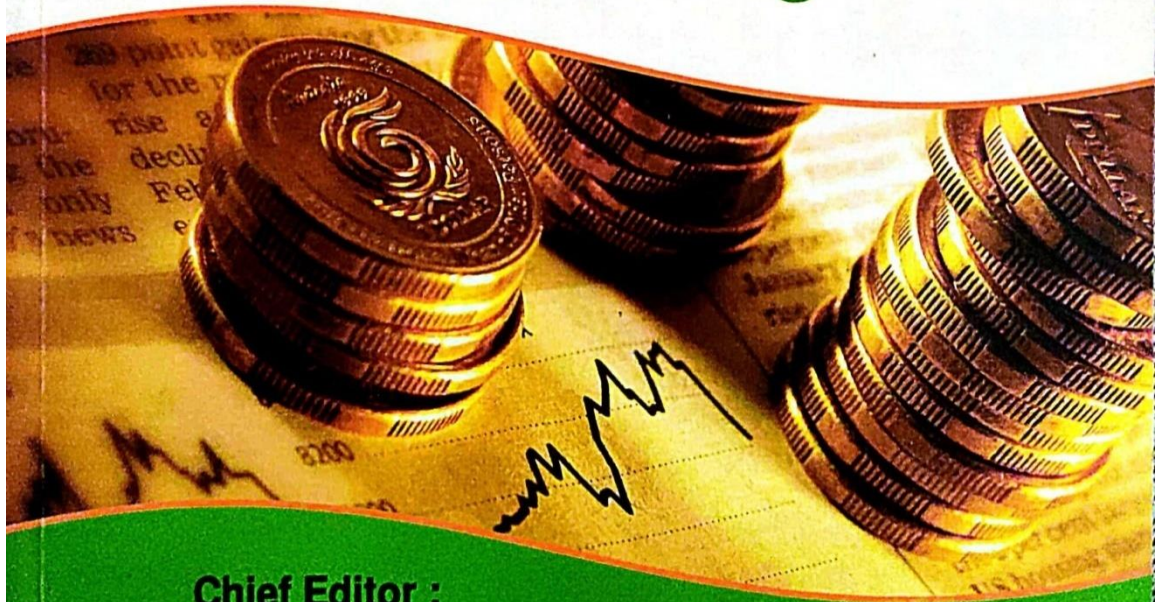
Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Recent Trends & Challenges in Strategic Financial Management

Chief Editor :
Dr. Dinesh Sharma
Editors :
Ashok Kumar, Preeti Dua

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

National Seminar **Recent Trends & Challenges in Strategic Financial Management**

Edited by
Chief Editor

Dr. Dinesh Sharma

Principal

Editors

Ashok Kumar

Head, Department of Commerce

Preeti Dua

Department of Commerce

ISBN

978-93-87745-27-8

Edition 2018

© Editors

The responsibility for the facts stated opinion expressed or conclusion reached
at is entirely that of the authors and not of the College & the Editors.

Published by

Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.

094630-88272, 0172-5002591

E-mail:- sapatrishi94@gmail.com

*All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any
form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and
retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Editors.*

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Index

• CORPORATE RESTRUCTURING THROUGH MERGER & ACQUISITION: A FINANCIAL STRATEGY <i>Dr. Rakesh Kumar Sharma</i>	1
• ASSET-LIGHT BUSINESS MODEL IS THE KEY TO SUCCESS FOR START-UPS <i>Usha Goyal, Dr. Seema Rani</i>	26
• CORPORATE FINANCING PATTERN IN INDIA: PRE AND POST REFORM PERIOD <i>Preeti Dua</i>	29
• A MASSIVE FINANCIAL INCLUSION STRATEGY OF NDA GOVERNMENT- PRADHANMANTRI JAN-DHANYOJANA <i>Vinay Kumar</i>	35
• FINANCIAL FEASIBILITY STUDY OF A PROJECT: AN IMPORTANT TOOL OF STRATEGIC FINANCIAL MANAGEMENT <i>Sunanda Sharma</i>	39
• BITCOIN : A PEER TO PEER ELECTRONIC CASH SYSTEM <i>Vani Sethi</i>	44
• FORCES THAT MOVE STOCK PRICES <i>Vinay Dawar</i>	52
• EXCHANGE RATE RISK MEASUREMENT AND MANAGEMENT <i>Vishal Monga</i>	56
• EXAMINING THE FINANCIAL SOURCES OF INDIAN START-UPS <i>Navnet Punia, Monika Kukkar</i>	61
• FINANCIAL MANAGEMENT OF START UPS IN INDIA <i>Sadhana Sharma</i>	69
• CROWD FUNDING FOR STARTUPS IN INDIA <i>Shaina Sethi</i>	73
• FINANCIAL PLANNING AND STRATEGY IMPLEMENTATION IN REVERSE COMMERCE <i>Jagkiran Kaur</i>	78
• RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND ECONOMIC GROWTH IN INDIA <i>Shallu Batra</i>	82

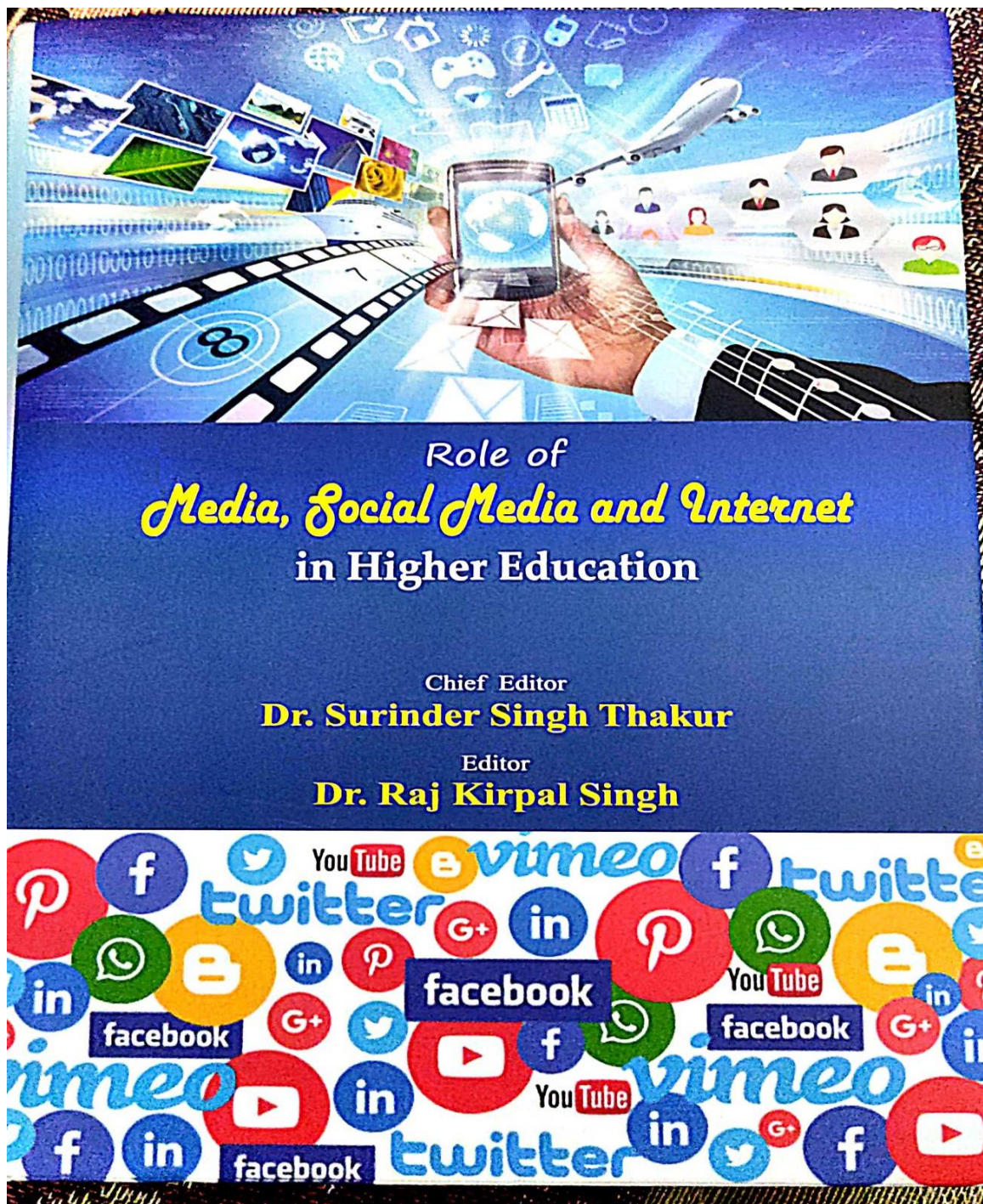

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Role of Media, Social Media and Internet in Higher Education

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur
(Principal)

Editor

Dr. Raj Kirpal Singh
(Asst. Prof., Dept. of Punjab)

Guru Nanak College, Killianwali,
Distt. Sri Muktsar Sahib

ISBN

978-93-88977-33-3

Edition 2018

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22408 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12062433088

18, Pallowfield Road, LEBEYSTER - U.K. LE8 6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC

Sapatriishi Publications approved by UGC-Punjab University, Chandigarh

Published by

Sapatriishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.

Website : sapatriishipublication.com,

E-mail : sapatriishi94@gmail.com

0172-3002501, 94638-36391

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Author.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

28.	21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸੰਕਟ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਹਰਦੀਪ ਸਿੰਘ	155
29.	ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸ਼ੇਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਵਰ ਜਾਂ ਸਰਾਪ ਕਿਰਨ ਕੌਰ	161
30.	ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਘਟਦਾ ਰੁਝਾਨ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ	165
31.	ਮੀਡੀਆ/ਸ਼ੇਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰਵੀ ਨਾਗਪਾਲ	168
32.	ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਉੱਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਸਟਾਲਿਨਜੀਤ ਸਿੰਘ	172
33.	ਸ਼ੇਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਗੁਣਾਤਮਕ ਭੂਮਿਕਾ ਡਾ. ਉਸ਼ਾ ਸ਼ਰਮਾ ਤੇ ਡਾ. ਸਿਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਗਰੇਵਾਲ	176
34.	ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸਰੋਕਾਰ ਡਾ. ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ	181
35.	ਭਾਰਤੀ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ : ਵਰਤਮਾਨ ਸਥਿਤੀ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	188
36.	Role of Media, Social Media And Internet In Higher Education Indira Pahuja	193
37.	Globalization & Higher Education : Repercussions of Media & Social Media Amit Behal	200
38.	Social Media Use In Higher Education Usha Goyal & Dr. Seema Rani	207
39.	Effects of Globalization on higher education Neha Thakur	212
40.	Role of Internet in Higher Education Namarta	218
41.	An Analysis of Use of ICT in Higher Education Ashish Baghla	224
42.	Use of Media, Social Media and Internet in Higher Education: A Boon or Curse Gurpreet Singh	231

GURU NANAK COLLEGE

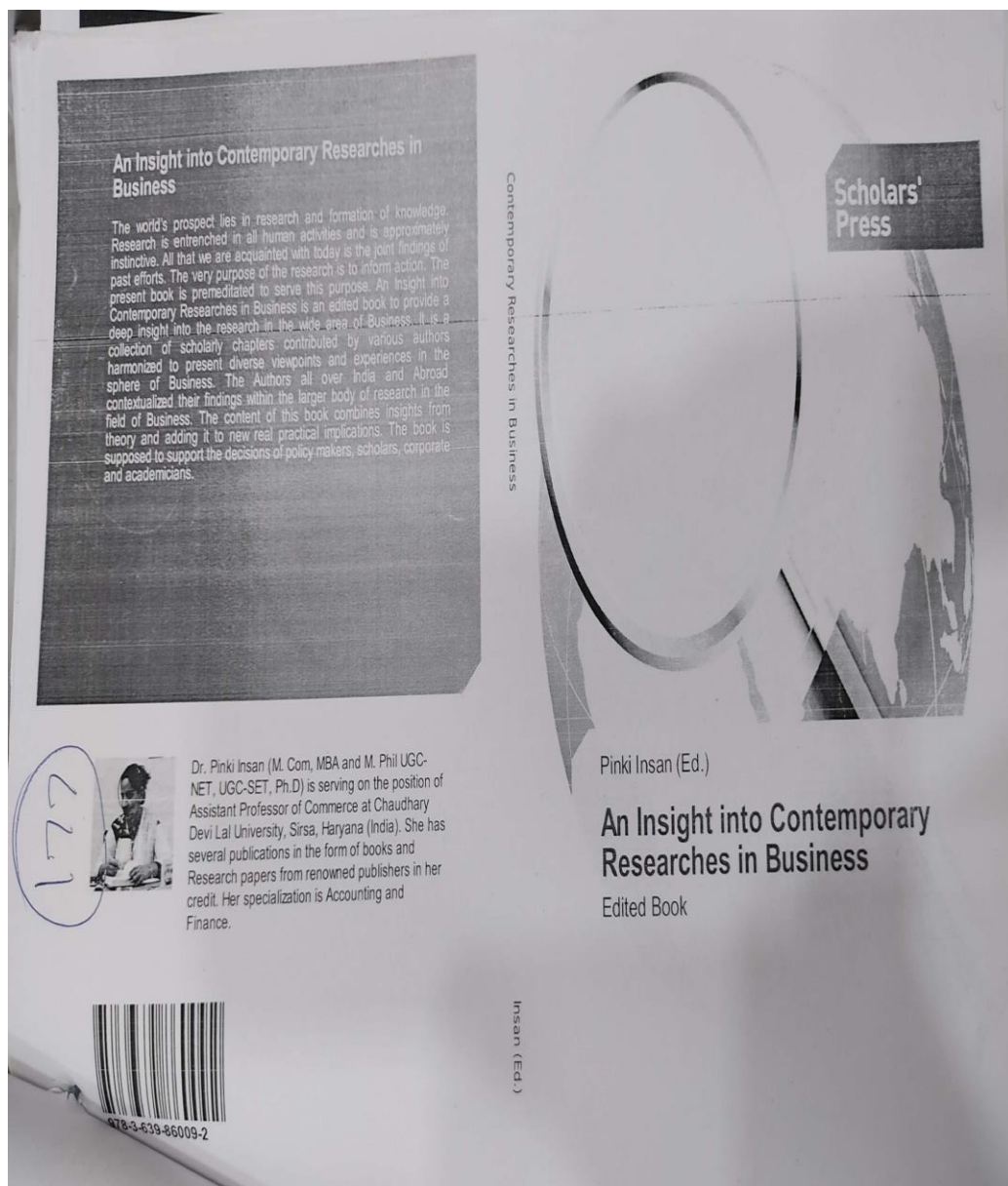
Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

➤ Dr. Seema Rani

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

16.Consumer's Attitude Towards Online-Marketing: - Opportunities and Challenges	137-148
<i>Natasha Kuldeep</i>	
17.Customer Relationship Management: An IT Perspective	149-161
<i>Rabindra Ku. Jena</i>	
18.Customer Satisfaction at Grocery Store	162-177
<i>Dr. Mohammad Razi-ur-Rahim</i>	
19.The Impact of Consumerism on Children	178-184
<i>Dr. Abha Misra</i>	
20.Tourism in India – With Special Emphasis on Foreign Tourist Arrivals in India	185-193
<i>Ritu Priya</i>	
21.Outsourcing of Banking Products: A Study on Customers' Attitude	194-199
<i>Dr Vineeth K M & Neena Merina</i>	
22.Changing Dimensions of Career Long Professional Development in India	200-206
<i>Dr. Seema Rani</i>	
23.Management Education: Brief History and the New Edge!	207-213
<i>Niyati Chaudhary</i>	
24.Brand Awareness towards Brown Goods in Rural Market of Haryana: An empirical Study of the Rural Market of Rewari	214-220
<i>Dr.Sanjay Kumar & Pardeep Kumar</i>	

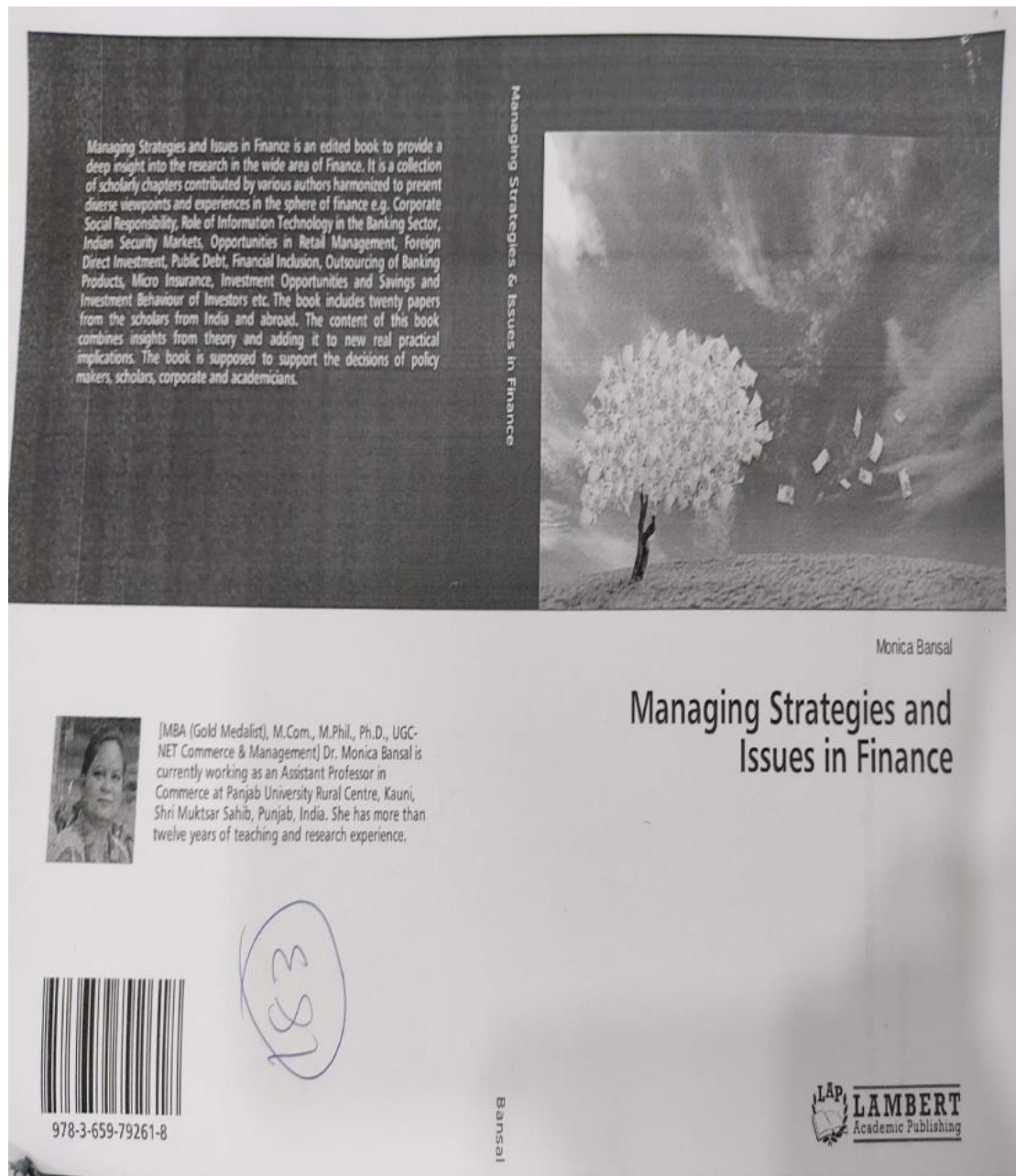
GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Table of Contents

Dedication

Editorial

Table of Contents

ii

iii

iv-v

Sr. No.	Paper Title	Page No(s)
1.	Empirical Analysis of Nigerian Public Debt: Evidence from Bound Test <i>Aminu Muhammad Fagge, Umar Musa</i>	1-37
2.	Strategic Analysis: Success of Convenience Stores of Mexican Economic and Trade Promotion <i>José G. Vargas-Hernández</i>	38-60
3.	Financial Performance of Selected Indian Banks - A Study <i>K. Phanindra Kumar</i>	61-75
4.	Financial Inclusion : A Road for Growth <i>Seema Rani</i>	76-87
5.	Analysis of Capital Adequacy Ratio of Indian Private Sector Banks with respect to Basel II Norms <i>Suman Goel</i>	88-93
6.	Outsourcing of Banking Products: A Study on Customers' Attitude <i>Vineeth K M, Neena Merina</i>	94-101
7.	Forensic Accounting and Fraud Examination: Effectiveness in India <i>Manisha Rani</i>	102-114
8.	Impact of Internet Banking on Customer Satisfaction: A Comparative Study of Public Sector Banks and Private Sector Banks <i>Pinki Rani, Sapna Kumari, Gauri Bimbira</i>	115-133
9.	A Study on Investment Opportunities in India <i>Yogita Sharma, Vikram Singh</i>	134-148
10.	Micro Insurance: A Ray of Hope <i>Isha Bajaj</i>	149-156

iv

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Critical Touch Points in Human Resource Management

Convenient and concise, this Edited Book provides an outline of the knowledge, skills, challenges, strategies and values that successful human resource (HR) professionals exhibit in all types of positions, companies, and geographies. This book presents an international panel of expert contributors who offer their views on the state of HR and what to expect in the future. Topics covered include Strategic HR Practices, Gauging Job satisfaction, Stress at Workplace, Workers' Participation in Management, Employee Engagement and Challenges of HRM in the Competitive Environment. The editor's strategic aim is to identify current and future HRM challenges and how these are addressed. Hopefully this book charts the path HR professionals must take to help lead their organizations into the future. Thus, the primary purposes of this book is to examine some of the challenges and opportunities that should influence the future of HR, and to provide an overview of the very interesting articles included in this special issue. We also consider implications for future research and practice in the field.

Niyati Chaudhary (MBA, MA (English), UGC- NET, pursuing PhD) has a multifarious experience of Administration and Management while working at various positions in different organizations during the last 10 years. She has several publications in the form of Book and Research Papers from renowned publishers. Her specialization is HRM and Marketing.

978-3-639-86101-3

Critical Touch Points in HRM

Chaudhary

Niyati Chaudhary

Critical Touch Points in Human Resource Management

A New Approach to Maximize People's Potential

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

S. No.	Paper Title	Page No.
9.	<i>Stress, Its Effect On Body And Techniques For Management - An Overview</i> - G C Mohanta	127-145
10.	<i>TQM And Public Sector Banks -A Study</i> - Chandravathi	146-160
11.	<i>Work Life Balance</i> - Ravisha. B and Pakkerappa. P	161-179
12.	<i>Confrontation creates conflict - Constructive conduct catalyses to control it- An ethical perspective</i> - Sunanda Jindal and S. D. Bagade	180-192
13.	<i>A Study On Health And Safety Practices Followed By The Industry</i> - Ravisha. B	193-207
14.	<i>Empowerment of Women: Concept, Policy Approach and Implications</i> - Tinku Paul	208-225
15.	<i>Indian Postal Network-A Miracle</i> - Monica Bansal	226-231
16.	<i>Outsourcing In India</i> - Pinki Insan and Neeti Mehndiratta	232-244
17.	<i>Ek Engineer ki Maut</i> - Sunanda Jindal and S. D. Bagade	245-254
18.	<i>Role of Information Technology in Insurance Industry</i> - K. Phanindra Kumar and M. Archana	255-264
19.	<i>Causes And Management Of Stress At Work Place</i> - Seema Rani	265-274

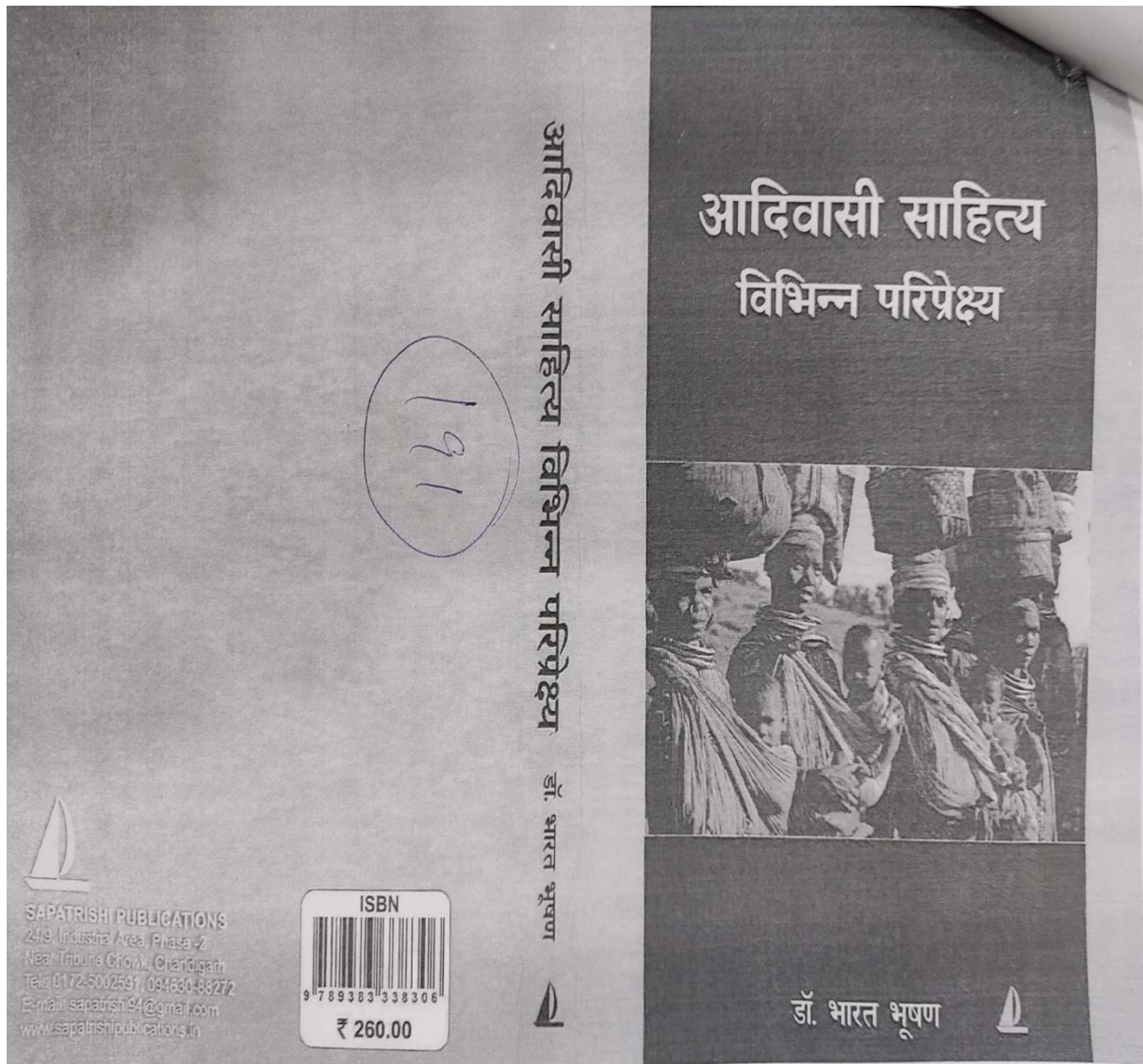

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

आदिवासी साहित्य : विभिन्न परिप्रेक्ष्य

संपादक
डॉ० भारत भूषण
अध्यक्ष, छात्रकोर हिन्दी विभाग
गुरु नानक कॉलेज, किलियावाली
श्री मुक्तसर साहिब।
पैसा: बोर्ड ऑफ स्टडीज छात्र एवं कालकोर
पंजाब विश्वविद्यालय चंडीगढ़।
फोन 98148-11200

Edition 2015
ISBN No. 978-93-83338-30-6
Copyright: Editor

Published by
Sapatrisi Publications
24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.
M- 094638-36591, 094630-88272
E-mail:- sapatrisi94@gmail.com
The responsibility for the facts stated opinion expressed or conclusion
reached at is entirely that of the authors and not of the Editor.
This book or any part thereof must not be produced in any form
what so ever, without written permission of the Editor.

समर्पण

आदिवासी चिंतक तथा साहित्यकार
श्री हलधर नाग जी
को

GURU NANAK COLLEGE

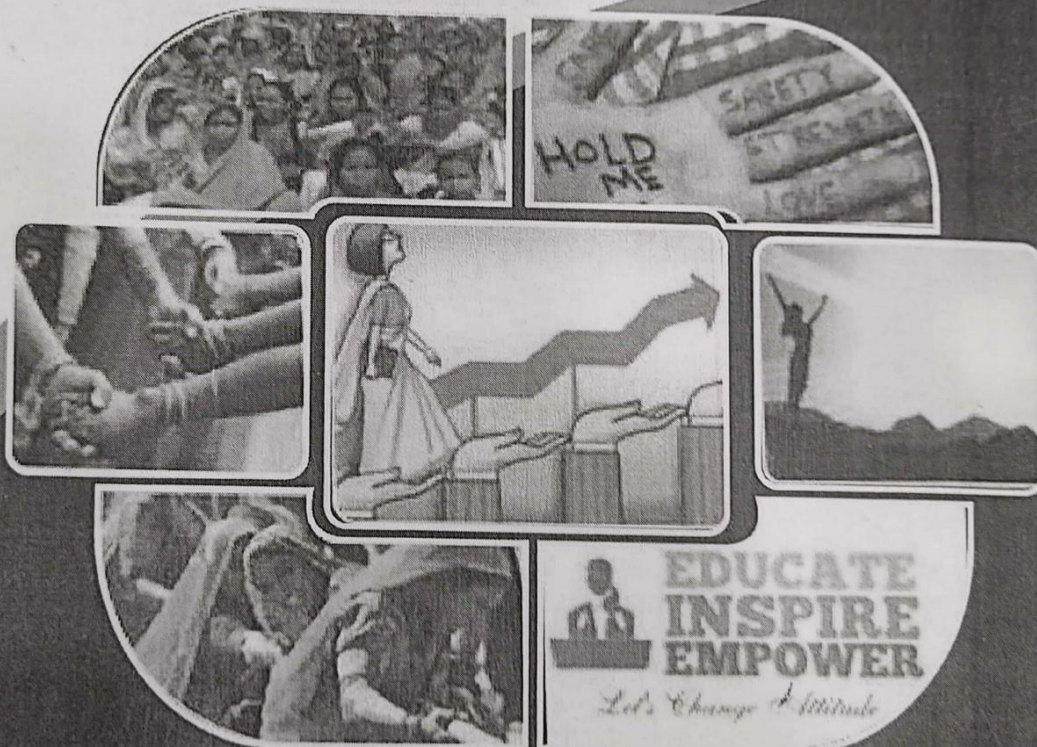
Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

अनुक्रम		
*	भूमिका	8
1.	आदिवासी स्त्री विमर्श के चिन्तन बिन्दु - डॉ० भारत भूषण	10
2.	हिन्दी गद्य साहित्य में दलित-विमर्श - जसपाल कौर	20
3.	आदिवासी अस्तित्व का संघर्ष एवं समस्याएँ - डॉ. नीरज गुप्ता	25
4.	झारखंड के आदिवासी हिंदी कवि - डॉ० पद्मा बरेंटो	34
5.	आदिवासी जीवन संघर्ष और स्त्रियों की स्थिति - रितु गुप्ता	41
6.	समकालीन आदिवासी कहानी लेखन में चित्रित नारी - लवलीन कौर, डॉ. सुनील कुमार	43
7.	कबूतरा जाति का यथार्थ बोध - सुनिन्दर कौर	50
8.	आधुनिक परिवेश में आदिवासी जीवन संघर्ष - डॉ० निधि बल	56
9.	पंजाब बिच बसदे खदीलियाँ दी ओरत दा बदलदा मनुष्य: ऐतिहासिक परिप्रेक्ष्य - बलराम सिंह सिंगु	58
10.	बारडो आदिवासी: दसा अडे सिदा - डा. बलदेव सिंह सिंगु	63
11.	आदिवासी सनसानी - डा. निरमला गट्टी	71
12.	Cradle of human race abandoned its indigenous people ? - Deepika	78
13.	The representataion of Adivasis: An Unfinished Story - Honey Garg	87
14.	Tribals in India in the Era of Globalization - Jyoti Rani	94
15.	Cultural Aspect of Adivasi Literature - Surinder Kapila	102
16.	Tribal Oral Literature and Tourism - Karampal Kaur Danewalia	114
17.	The Adivasis in The Political and Social Context of India: A Study - Dr. Madhu Jindal	123
18.	Educational Status of Scheduled Tribes Children in India: Barriers and Suggestions - Mandeep Kaur	136
19.	Adivasis: A Study in Deprivation and Marginalization and Negative Political Discourse - Manminder Singh Anand	146
20.	The Diminishing Stature of Adivasis in Modern Scenario - Dr. Monika Choudhary	156
21.	Development of Tribes in India - Namita	161
22.	Financial Inclusion of Tribal Women - Dr. Seema Rani and Prof. Usha Rani	168
23.	Tribal Women Engaging in Environment Issue - Dr. Satinder Kaur	177

(96)

Women Sensitization for Promising Solutions A Strategy For Inclusive Growth

Edited by:
Dr. Parminder Kaur Tanghi
Dr. Neeru Garg

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

First Edition Published in 2017 by
TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS, PATIALA
79, Sheikhpura, P.O. Punjabi University, Patiala (PB) - 147002
Ph. 90564-53888 (Off.), 92167-53888 (Mob.)
e-mail : rinku_randhawa77@yahoo.com

The responsibility for the facts or opinions expressed in the papers are entirely of the authors.
Neither the College nor the publisher are responsible for the same.

© Reserved

WOMEN SENSITIZATION FOR PROMISING SOLUTIONS – A STRATEGY FOR INCLUSIVE GROWTH

by

Dr. Parminder Kaur Tanghi & Dr. Neeru Garg

ISBN: 978-93-85449-36-9

Price : 500/-

Laser Type Setting

Roshan Dhindsa & Manpreet Singh

Printed in India at

Twentyfirst Century Printing Press, Patiala

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

28.	ROLE OF WOMEN ENTREPRENEURS IN THE DEVELOPMENT OF INDIAN ECONOMY — Dr. Anju Bala	137-141
29.	WOMEN EMPOWERMENT THROUGH FINANCIAL LITERACY AND FINANCIAL INCLUSION : A STRATEGY FOR INCLUSIVE GROWTH — Dr. Seema Rani	142-147
30.	21वीं सदी और महिला सशक्तिकरण — डॉ. सुभन बावा	148-150
31.	WOMEN IN SCIENTIFIC RESEARCH — Ankushi Bansal	151-156
32.	IMPORTANCE OF WOMEN EMPOWERMENT — Ashish Narang & Rashmi Tewari	157-161
33.	WOMEN'S PARTICIPATION IN INDIAN BANKING SECTOR : ROLE AND CHALLENGES — Ms. Gagandeep Kaur	162-167
34.	AGRICULTURE FINANCE TO RURAL WOMEN — Pritpal Singh	168-172
35.	WOMEN EMPOWERMENT AND ECONOMIC DEVELOPMENT — Shiza Bajaj	173-179
36.	INVESTMENT BEHAVIOUR OF WORKING WOMEN IN SMALL SAVING SCHEMES : A CASE STUDY OF PUNJAB — Nidhi Aggarwal	180-185
37.	WOMEN AND SOCIETY — Dr. Fulwinder Pal Singh	186-195
38.	भारतीय नारी : दशा और दिशा — Dr. Padma Barreto & Pooja Bansal	196-199
39.	आधुनिक पंजाबी कावि विच नारी ਦੀ ਸਥਿਤੀ — ਡਾ. ਜਗਮਿੰਦਰ ਕੌਰ	200-203
40.	ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਨਾਰੀ ਸਥਿਤੀ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ — ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੁਮਾਰ	204-207
41.	EMPOWERMENT OF WOMEN THROUGH COOPERATIVE SOCIETIES "Mai Bhago Istri Shakti Scheme" — Veerpalkaur	208-212
42.	ROLE OF WOMEN ENTREPRENEURS IN INDIAN ECONOMY — Ms. Rimpjeet Kaur	213-219

(xi)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

201

**National Seminar Proceedings
On**

RELIEF TOO LITTLE TOO LATE

₹3 lakh
for families of deceased farmers

₹50,000 cash

₹2.5 lakh
as fixed deposit (₹1,000/month
interest to family till 20 years)

**AGRICULTURAL CRISIS
AND FARMERS'
DISTRESS IN PUNJAB**

(10th March 2017)
Organised by
Department of Economics

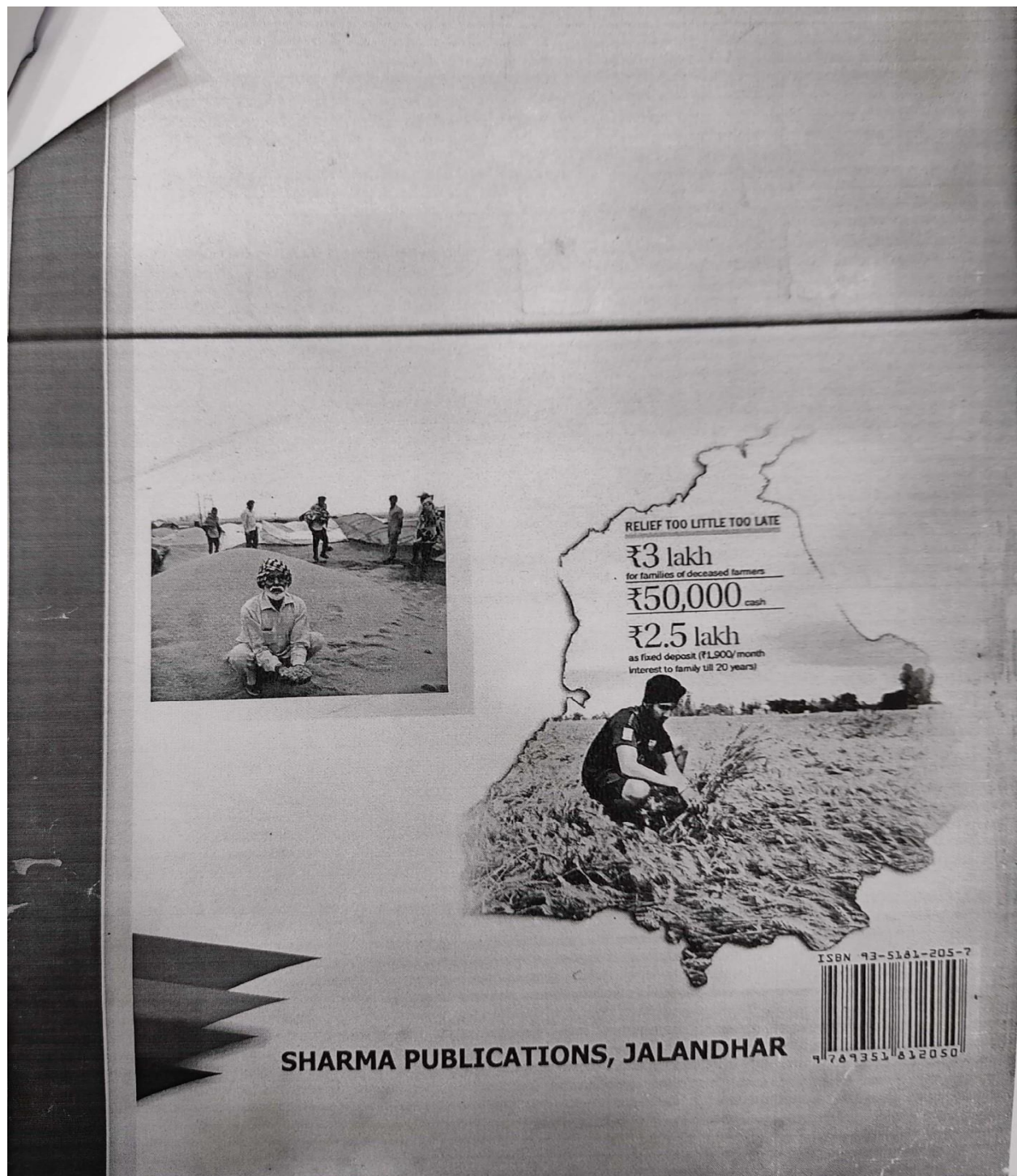
DAV College, Bathinda

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

S.NO.	TITLE OF THE PAPER AND AUTHOR/S	PAGE (S)
25	AGRICULTURE CRISIS & FARMER'S SUICIDE IN INDIA: HOW TO GET RID OFF? Kum. Meenakshi	82-84
26	FARMERS SUICIDES IN PUNJAB: CAUSES AND IMPACTS Mamandeep Kaur	85-87
27	A STUDY ON FARMERS SUICIDES AND AGRICULTURE INDEBTNESS Poonam Bala & Sanjeev Kumar	88-91
28	FARMER SUICIDES IN PUNJAB : CAUSES AND REMEDIES Parneet Kaur	92-95
29	A STUDY ON DISTRESS OF FARMERS IN PUNJAB Priyanka Gulati	96-97
30	PROBLEMS OF MARGINAL FARMER IN AGRICULTURE AND THEIR MEASURES Dr. Fulwinder Pal Singh	98-101
31	PROBLEMS OF SMALL AND MARGINAL FARMERS Dimple Aggarwal	102-103
32	PROBLEMS OF SMALL AND MARGINAL FARMERS Pooja Manchanda	104-106
33	PROBLEMS AND SOLUTION OF SMALL AND MARGINAL FARMERS OF RURAL PUNJAB Ripujit Kaur	107-110
34	PROBLEMS OF SMALL AND MARGINAL FARMERS Samandeep Kaur & Seema Rani	111-113
35	GROWTH PERFORMANCE OF AGRICULTURAL CREDIT WITH SPECIAL REFERENCE TO SCHEDULED COMMERCIAL BANKS IN PUNJAB Amarpreet Kaur & Dr. Surinder Kumar Singla	114-116
36	FARM INDEBTEDNESS IN PUNJAB CASE STUDY OF MALWA ZONE Manpreet Kaur	117-119
37	RURAL INDEBTEDNESS IN INDIA: CAUSES, CONSEQUENCES AND MEASURE FOR REMOVAL Sonia Rajput	120-123
38	RURAL INDEBTEDNESS IN PUNJAB: A REVIEW OF CAUSES AND CONSEQUENCES Gagandeep Kaur & Amandeep Kaur Sandhu	124-126
39	AGRICULTURE FINANCE TO FARMERS Pritpal Singh Dhillon	127-129
40	AGRARIAN CRISIS AND FARMER INDEBTNESS IN PUNJAB: A STUDY OF POLICIES AND POLITICS SINCE 1991 Parminder Singh	130-132
41	PROBLEM OF NON-PERFORMING ASSETS RELATING TO AGRICULTURE IN INDIAN BANKING SECTOR Dr. Seema Rani	133-136
42	RURAL INDEBTEDNESS IN INDIA: EFFECTS AND REMEDIES Amit Kumar Singla	137-139
43	USE OF MODERN TECHNOLOGY IN PUNJAB AGRICULTURE Jaskiran Kaur & Keyipho Longkumer	140-144
44	USE OF MODERN TECHNOLOGY IN PUNJAB AGRICULTURE Rajvinder Kaur	145-148
45	USE OF MODERN TECHNOLOGY IN PUNJAB AGRICULTURE John K. Murthy	149-151
46	STRATEGIES TO DEAL WITH AGRARIAN CRISES IN PUNJAB Harpreet Kaur & Harmeet Kaur	152-155
47	RAISING AGRICULTURAL PRODUCTION: AS A SOLUTION FOR AGRARIAN CRISIS Shravan Kumar	156-157

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

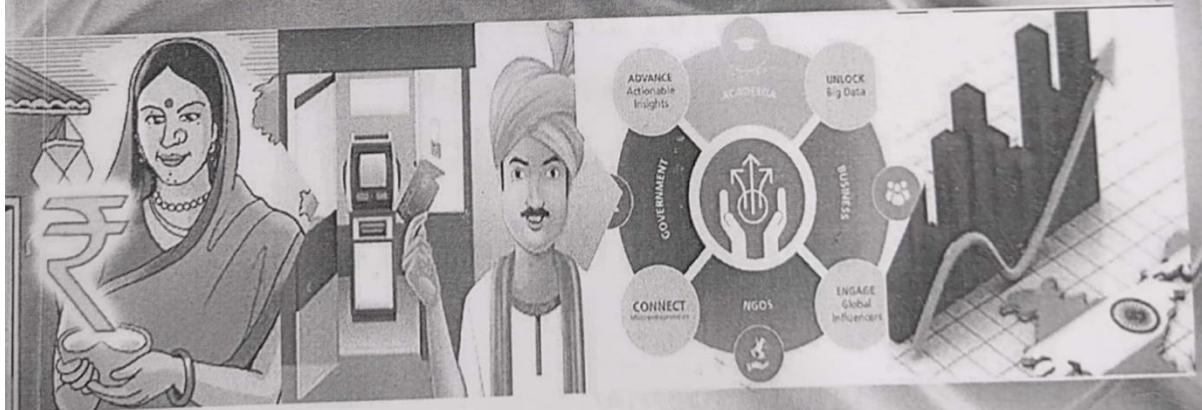
Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Inclusive Growth for Financial Inclusion and Social Development

वित्तीय समावेशन और सामाजिक
विकास के लिए समावेशी विकास

(UGC Sponsored National Conference Proceedings)

Edited by
Dr. Amit Aggarwal

Government Girls Degree College, Behat

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

2

Inclusive Growth for Financial Inclusion and Social Development

Disclaimer

All rights reserved. This publication namely "Edited book/proceedings of the national conference" shall be exclusive property of Government Girls Degree College Behat and K.G. Publications, Modinagar. No part of this publication can be reproduced, stored in a data retrieval system or device, or transmitted in any means, electronic, mechanical, print, publishing, photocopying, recording or otherwise without permission of Government Girls Degree College Behat (Saharanpur) and K.G. Publications, Modinagar. Any unauthorized act in relation to all or any part of the material in this publication may call for appropriate legal action and proceedings.

It is a compilation of the articles submitted at the UGC Sponsored National Conference on "Inclusive Growth for Financial Inclusion and Social Development", held on 26-27 March 2017 held at Government Girls Degree College, Behat Saharanpur (UP). Publishers are not responsible for the authenticity of the matter in the articles.

Inclusive Growth for Financial Inclusion and Social Development Conference Proceedings

Price : ₹ 500

Copyright : Editor (Dr. Amit Agrawal)

ISBN : 978-81-934501-9-2

Edition : 2017

K. G. Publications

27, Sona Enclave, Modinagar (U. P.)

Ph. 9837686888

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

10

Inclusive Growth for Financial Inclusion and Social Development

19.	How does Innovation Bring Reforms in Business Activities ? <i>Mahesh Kumar Arya, Amit Saini and Dr. Poonam Sharma</i>	117 - 121
20.	Inclusive Education and Role of 21st Century Teachers in India : Issue and Challenges <i>Dr. Manoj Kumar Chaudhary</i>	122 - 129
21.	Empowerment of Scheduled Caste Women : A Sociological Study <i>Minakashi Tyagi</i>	130 - 135
22.	Digital India – A Brief Analysis <i>Mukesh Kumar</i>	136 - 139
23.	Critical Analysis of Teachers Expectations and Learning Achievements of Students Admitted under R.T.E. <i>Manpreet Suri</i>	140 - 149
25.	Bhoodan movement and sarvodaya for social inclusion <i>Dr. Noor Hasan</i>	150 - 155
26.	A study of review on challenges in path of digitization and solutions <i>Dr. Narender Kumar Sarawat, Dr. Pankaj Kumar and Abhishek Panwar</i>	156 - 159
27.	The Role of Women for the Development of Nation <i>Dr. Neetu Yadav</i>	160 - 161
26.	Make in India : A Financial Boost for Marginal Class <i>Dr. Pankaj Kumar Pandey, Dr. R.P Badoni and Roshmi Rawat</i>	162 - 166
29.	Role of globalization and environment on Indian economy <i>Piyus Garg and Dr. Amardeep Goel</i>	167 - 169
30.	Role of PMJDY in financial inclusion in India <i>Ram Singh and Dr. Anmol Kumar Saxena</i>	170 - 175
31.	Facilitating Inclusive Growth Through Financial Inclusion <i>Dr. Reetika Bhatt</i>	176 - 180
32.	E-Learning <i>Rahul Sharma, Sushil Kumar and Shubha Goel</i>	181 - 184
33.	Need of Skill Development for inclusive and sustainable development Through ODL <i>Dr. R.S. Giri</i>	185 - 190
34.	Skill Development : A Prerequisite for Woman Empowerment <i>Dr. Renu Rani</i>	191 - 198
35.	Role of self help groups in women skill development <i>Dr. Rohit Sharma</i>	199 - 204
36.	E-Governance : Major impediments in India <i>Shobha Pandey and Tamanna Joshi</i>	205 - 208
37.	Financial inclusion a driver for inclusive growth in India – The journey so far and way forward <i>Dr. Seema Rani</i>	209 - 215
38.	Impact of Self-help Group in Socio-economic development of India <i>Dr. Sanjay Kumar and Dr. C.S Negi</i>	216 - 222

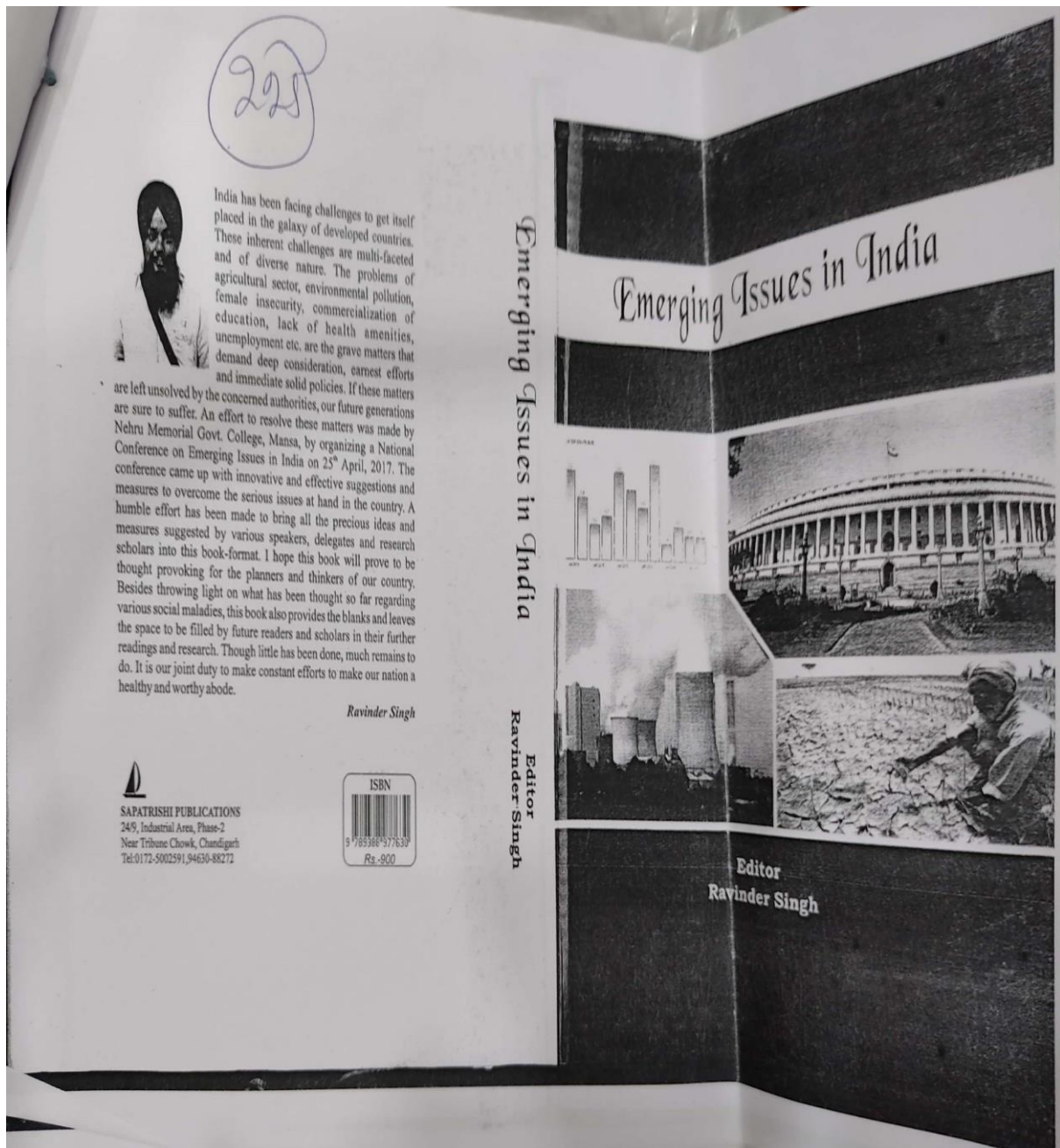
GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

CONTENTS

Social Issues	1-44
• Agricultural Growth Performance of Punjab: Challenges and Way Forward <i>Dr. Jaspreet Singh, Dr. Amarjeet Singh, Trisha Singh Tomar, Himani Sachdeva</i>	2
• Emerging Issues in Agriculture in Context to Depleting Natural Resources and Climate Change <i>Dr. Daljeet Singh, Harpal Singh</i>	8
• Agriculture Production and Factor Effecting Its Growth in India <i>Richa Sharma</i>	12
• Problems of Punjab Agriculture <i>Dr. Manita Joshi</i>	22
• The Problem of Wheat-Paddy Rotation in Punjab's Agriculture: How It Will Solve? <i>Jyoti Bala</i>	30
• Socio-Economic Crisis: In Farming Sector <i>Dharminder Pal</i>	36
• Small and Marginal Farmers of Rural Punjab: Issues and Concerns <i>Ripujit Kaur</i>	40
Economic Issues	45-98
• Comparative Study of Goods and Services Tax and Existing Indirect Taxation System <i>Rajni Bala</i>	46
• Indian Rural Credit Market: Multifaceted Market <i>Harpinder Kaur</i>	51
• Goods and Services Tax: A Changing Scenario <i>Dr. Seema Rani</i>	58
• Recent State of Punjab Economy <i>Dr. Fulwinder Pal Singh</i>	64
• Unemployment and MGNREGA <i>Neha Sapra, Poonam Sharma</i>	69
• Youth and Unemployment in India <i>Ranjeet Kaur, Narinder Kaur</i>	73
• Unemployment among Youth <i>Dr. Tarlochan Kumar</i>	78

• India's Trade Relations with BIMSTEC Countries <i>Sonam Chawla</i>	82
• Major Challenges before Punjab Economy <i>Sonpreet Kaur Dhalliwal</i>	86
• Deteriorating Position of Punjab Economy: A study <i>Ravinder Singh, Seema Jindal, Kuldeep Singh, Sarabjeet Kaur</i>	89
• GST-A Tax Reform in India <i>Parminder Kaur</i>	94
Environmental Issues	
• Environmental Pollution: Causes and Consequences <i>Karamjit Kaur Romana</i>	99-174
• Water Crisis in India <i>Mandeep Kaur</i>	100
• Emerging Water Crisis <i>Kushalpreet Cheema</i>	105
• Water Crisis: It's Causes, Impacts and Challenges <i>Priyanka Sharma</i>	109
• Impact of Industrial Pollution <i>Suchreet Kaur, Manita Rani</i>	111
• Emerging Water Crisis: The Prospects for Science-Based Solutions <i>Dr. Varinder Kaur</i>	113
• A Study of Environmental Achievement in VIII Class Students through Environmental Awareness of Dist. Sri Muktsar Sahib (Punjab) <i>Mahesh Kumar</i>	119
• Pollution- Its Causes, Effects and Remedies <i>Dr. Amardeep Kaur Paul</i>	124
• Emerging Fresh Water Crisis in 21st Century <i>Gurpreet Kaur</i>	130
• Surface and Ground Water Quality in Ludhiana City <i>Manjinder Sood, Narpinder Singh Nagra</i>	135
• Pollution of Air, Water and Soil <i>Kuldeep Singh</i>	143
• Emerging Water Crisis: In Punjab <i>Lal Chand</i>	153
• Pollution of Water, Air & Soil <i>Boota Singh</i>	157
• Effect of Environment Pollution and Climate Change on Agriculture <i>Poonam Rani</i>	161
• Effects of Various Kinds of Pollution on Physical Fitness & Health <i>Lakhvinder Singh</i>	166

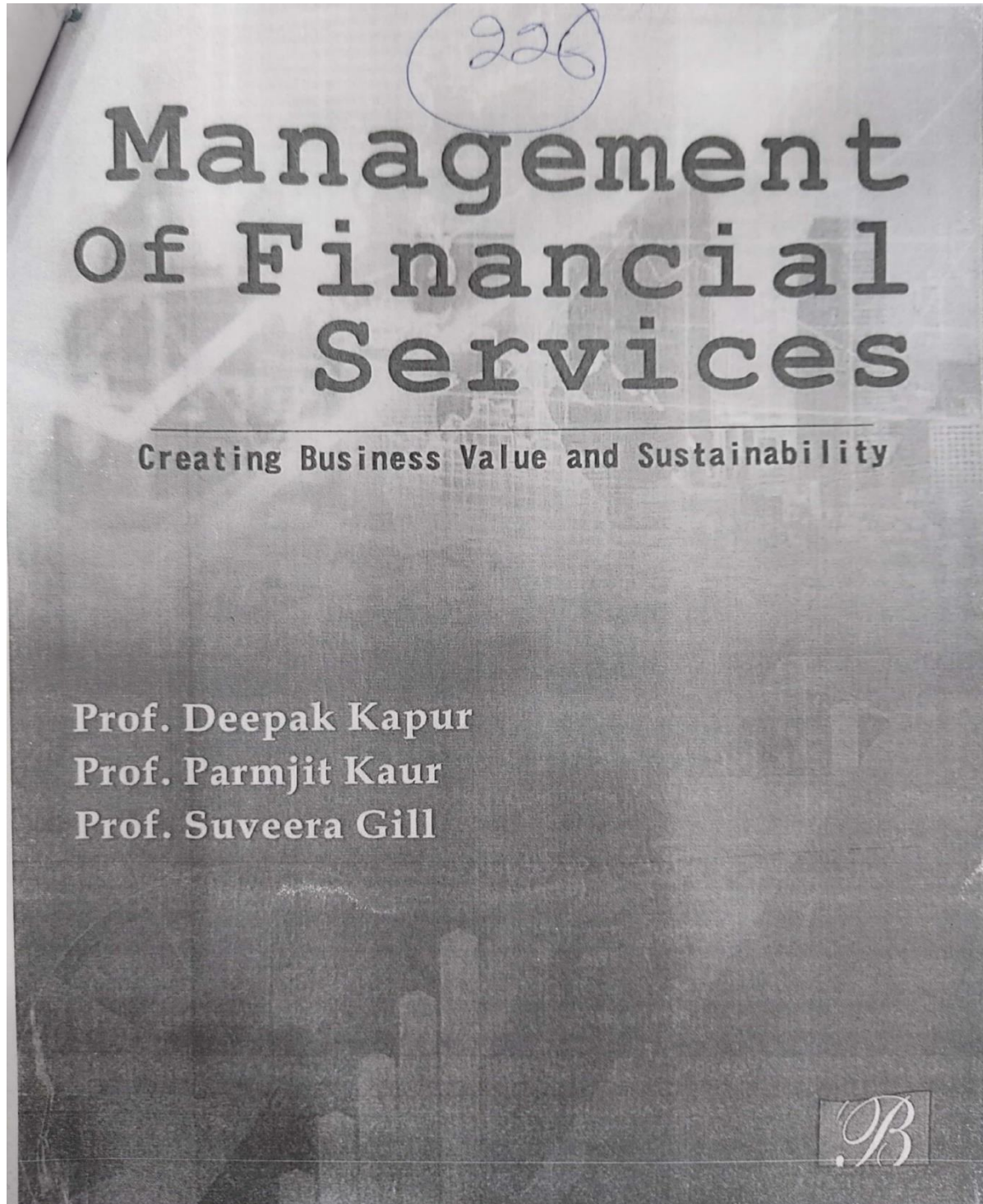

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

228

Copyright © University Business School (UBS), Panjab University, Chandigarh

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means, without permission. Any person who does any unauthorised act in relation to this publication may be liable to criminal prosecution and civil claims for damages.

Disclaimer: The views expressed in the articles are those of the Authors/contributors and not necessarily of the editors and publisher. Authors/contributors are themselves responsible for any kind of Plagiarism found in their articles and any related issues.

First Published, 2018

ISBN : 978-93-86608-22-2

Printed in India:

BHARTI PUBLICATIONS

4819/24, 3rd Floor, Ansari Road, Darya Ganj
New Delhi-110002

Mobile : +91-9899897381

E-mail : bhartipublications@gmail.com
info@bharatipublications.com

Website : www.bhartipublications.com

Associate Office:

Mumbai : 61/478, Motilal Nagar, No. 3, M G Road Goregaon,
West Mumbai-400900

Published by Onkar Bharti for Bharti Publications.

Typeset by Gaurav Graphics, Printed at Sagar Color Scan, Delhi.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

(xxxi)

26.	Corporate Social Responsibility in Indian Commercial Banks <i>Kritika Gupta</i>	294-300
27.	Creating Value in Financial Services <i>Ashish Baghla</i>	301-305
28.	Corporate Social Responsibility in Banking Sector: A Comparative Study <i>Smriti, Sahil Kapoor & Shivani</i>	306-311
29.	Financial Inclusion in India: An Assessment <i>Dr. Monita Mago & Deepika Gupta</i>	312-315
30.	Evolution of Online Financial Services in India <i>Dr. Reeta</i>	316-318
31.	Regulatory Aspects in Financial Services <i>Dr. Sarika Mehandru</i>	319-325
32.	Financial Services of Five Leading Companies in India <i>Dr. Manjeet Singh & Harpreet Kaur</i>	326-337
33.	Current Scenario of Financial Services in India <i>Parminder Kaur</i>	338-343
34.	Growth and Trends Analysis of the Mutual Fund Industry in India <i>Manu Thakur & Dr Monita</i>	344-354
35.	Sustainable Development - Contribution of Icici Group <i>Usha Goyal & Ashok Jindal</i>	355-361
✓ 36.	Green Banking as a Strategy for Sustainable Development in 21st Century <i>Dr. Seema Rani</i>	362-373
37.	The Changing Landscape of Banking Sector <i>Dr. Preeti Arora</i>	374-381
38.	Business Ethics and Corporate Governance: A Perspective <i>Harvinder Kaur</i>	382-387
39.	Examining Cyber Hacking, Usage of Digital Currency and Deep Web: Legal Efficacy, Protection and Compliance Author <i>Prit Kaur</i>	388-398
40.	Behavioural Economics and the Financial Services Consumer: A Review <i>Dr. Mukesh Chauhan</i>	399-408
41.	Human Resource Challenges in Financial Services <i>Dr. Tanuja Talwar</i>	409-415
42.	Future of Bitcoins in India <i>Palak Mahajan</i>	416-422
43.	Mutual Funds in India: Key Issues and Challenges <i>Dr. Randeep Kaur</i>	423-432
44.	Merchant Banking: Origin, Concept & Marketing Strategy <i>Dr. Meru Kailani Sehgal</i>	433-439
45.	Mergers and Acquisitions Consultancy, a New Feather in Financial Services: Evidences From 2017 Deals (From Economic Times) <i>Dr. Manpreet Arora</i>	440-445

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN INDIA - INNOVATIVE PRACTICES

Chief Editor
Dr. Surinder Singh Thakur

Editors
Usha Goyal
Dr. Seema Rani

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Sustainable Development in India- Innovative Practices

Chief Editor
Dr. Surinder Singh Thakur

Editors
Usha Goyal
Dr. Seema Rani

International Publishers

ISBN
978-93-87745-38-4

Edition 2018

International Publishers & Book Suppliers of Indian Languages
Representation Offices : Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

Published by
Sapatrishi Publications
24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.
094630-88272, 0172-5002591
E-mail:- sapatrishi94@gmail.com

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Editors.

Editor's Note

Sustainable development (SD) is the buzzword amongst environmentalists, politicians and economists, in media and among elite masses. It is a process of developing land, cities, natural resources, business, communities, etc. The term "sustainable development" first appeared in the WCED (World Commission on Environment and Development) report "Our Common Future" (also known as the Brundtland Report) in 1987 as "development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs".

Sustainable development involves economic growth, environmental protection and social equity and implies greater fairness in distributing the gains from growth among people and countries. Yet India and the world have miles to go before we can claim notable success in fulfilling the three objectives of the convention namely conservation of biological diversity and sustainable use of its components and the fair and equitable sharing of the benefits.

At the Sustainable Development Summit on 25 September, 2015, UN Member States adopted the 2030 Agenda for Sustainable Development, which includes a set of 17 Sustainable Development Goals (SDGs) and 169 targets to end poverty, fight inequality and injustice, and tackle climate change by 2030.

This book seeks to identify and share practical, evidence-based solutions that can support the Sustainable Development Goals (SDGs). The book contains 54 articles/research papers authored by scholars from government, academia and grassroots organizers

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

for the achievement of more sustainable and inclusive societies. The major theme of this book is to emphasize and focus on the sustainability strategies, policies, practices, approaches and the need to rethink their roles and applicability in different socio-cultural and economic contexts.

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur

Editors

Usha Goyal

Dr. Seema Rani

About the Editors

Mrs. Usha Goyal

Associate Prof. Mrs. Usha Goyal is presently serving as H.O.D. Deptt. of Business Management and Commerce, Guru Nanak College Killianwali (Pb.). Her academic accomplishments include NET Commerce (conducted by UGC), M.Com., B.Ed., B.Com. (Gold Medalist). She has more than 22 years teaching experience and is a member of Indian Accounting Association, Punjab Commerce and Management Association, Economic Growth and Research Association.

She has presented 38 research papers in national seminars / conferences and 7 in international seminars/conferences. She has published 5 papers in journals, 4 papers in edited books and 2 papers in conference proceedings. Her area of interest is finance.

Dr. Seema Rani

Dr. Seema Rani is an Assistant Professor, in Department of Business Management and Commerce, at Guru Nanak College, Killianwali (Pb.). Her academic accomplishments include Doctorate in Commerce, NET Commerce (Conducted by UGC), M.Com., B.Ed. (Gold Medalist), M. Ed. and Post Graduate Diploma in Computer Applications.

Dr. Seema has over 20 years of teaching experience. She has presented about 43 Research Papers in National Seminars / Conferences and 12 Papers in International Seminars/ Conferences. She has one book in her credit and has published 9 Research Papers

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

/ Articles in Journals, 9 Papers in Edited Books and 5 Papers in conference proceedings. During her experience her area of interest remains Banking, Finance and Accounting. She is also member of Indian Accounting Association, Punjab Commerce and Management Association and Economic Growth and Research Association.

Preface

We feel pleasure in writing preface for this Seminar Proceedings based on the papers presented in the ICSSR (NWRC, P.U. Chandigarh) sponsored National Seminar on "Innovative Practices for Sustainable Development in India" held on 24th February 2018 in Guru Nanak College, Killianwali. More than 150 papers were presented in the Seminar on various topics by academicians, research scholars and students from various Colleges, Universities and Institutions.

The United Nations defines sustainable development as "development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs". Previous dialogues on sustainability have more or less focused on climate change and environmental issues, but the new paradigm of sustainability, includes all efforts towards an inclusive, sustainable and resilient future for people and the planet. There is a significant departure from the previous framework to now include a "harmonizing" of three elements: economic growth, social inclusion and environmental protection.

At the Sustainable Development Summit on 25 September, 2015, UN Member States adopted the 2030 Agenda for Sustainable Development, which includes a set of 17 Sustainable Development Goals (SDGs) and 169 targets to end poverty, fight inequality and injustice, and tackle climate change by 2030.

Home to 1.32 billion people, India's rate of progress affects the achievement of development goals globally. India is poised to carry forward this momentum into the 2030 Agenda for Sustainable

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Development, for 'transforming our world' and ensuring that the most vulnerable are not left behind.

This Seminar Proceedings seeks to identify and share practical, evidence-based solutions that can support the Sustainable Development Goals (SDGs). The Seminar Proceedings contains 54 selected research papers authored by scholars from government, academia and grassroots organizers for the achievement of more sustainable and inclusive societies. The major theme of this Seminar Proceedings is to emphasize and focus on the sustainability strategies, policies, practices, approaches and the need to rethink their roles and applicability in different socio-cultural and economic contexts.

This conference proved to be an important platform in deliberating on important aspects of sustainable development. We are thankful to the Managing committee, Advisory committee and the Organizing committee for their unflinching support and co-operation.

Dr. Surinder Singh Thakur
Principal
Guru Nanak College Killianwali
Mob: 99145-66493
sthakur_1970@yahoo.co.in

Usha Goyal
Head
PG Dept. of Commerce
Mob: 97791-70463
ushagoyal@rediffmail.com

Dr. Seema Rani
Assistant Professor
PG Dept. of Commerce
Mob: 98149-28935
seemajindal001@yahoo.co.in

Contents

• Education of Women- A Road to Sustainable Development. <i>Dr. Surinder Singh Thakur</i>	1
• Challenges of Rural Development and Opportunities for Providing Sustainable Livelihood <i>Indira Pahuja</i>	9
• Analysis of Gender Inequality in the Workplace and Its Impact on Employees <i>Dr. Jaspreet Kaur</i>	21
• Effect of Demonetization on Rural Economy <i>Baljinder Singh</i>	29
• Impact of Social Performance on Financial Performance of Microfinance Institutions in India. <i>Dr. Anupam Rani and Veena Rani</i>	43
• E- Delivery Channels of Banking Sector & Digital India <i>Azadwinder Singh</i>	68
• Start Up India to Stand Up India: Using Advanced Technologies in General and Artificial Intelligence in Particular <i>Inderjeet Singh</i>	79
• Sustainability: The Role of Accountants- An Overview in Global Perspectives <i>Kiran Bala</i>	86
• Changing Perspectives of India with regards to Gender <i>Deepika, Surinder Kapila</i>	93

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

• Gender Equality, Women Empowerment and Sustainable Development <i>Dr. Shashi Bala, Dr. Sophia Garg, Dr. Payal Singla</i>	102	• Gender Equality, Women Empowerment and Sustainable Development <i>Dr. Suman Chhabra, Anju Bala</i>	218
• E-Governance as tool for Sustainable Development of Corporates- An Indian Perspective <i>CA Hemant Kumar Gupta</i>	110	• Make In India- Need and Challenges <i>Navjot Kaur</i>	224
• Sustainable & Clean Sources of Energy Vis A Vis Sustainable Development <i>Amit Behal</i>	118	• Sustainable Development: What India Really Needs to Do? <i>Ashish Baghla</i>	235
• Role of Primary Agriculture Co-operative Societies in Improving Farming on Sustainable Basis: A Study of Mansa District <i>Veerpal Kaur</i>	127	• A Study on Relevance of Human Resource Outsourcing in Modern Scenario <i>Malika and Sahil Baghla</i>	244
• Goods and Services Tax: Impacts <i>Seema Rani</i>	137	• Make in India: New Paradigm of Economic Growth in India <i>Kalpna and Neharika</i>	255
• Make In India: Illusion or A Possible Reality?? <i>Rabia Narang</i>	146	• Growth and Innovative Practices in Indian Life Insurance Sector <i>Mona Jindal</i>	269
• Digital India: Vision & Reality <i>Rakesh Puri, Anuja Puri</i>	151	• Sustainable Development and Its Goals in Indian Scenario <i>Sloni</i>	279
• Digital India: Opportunities and Challenges <i>Jyoti Rani</i>	163	• GST and Indian Economy <i>Anju Bala, Shiana</i>	285
• Digital Financial Literacy & Use of Mobile Banking Apps <i>Vijay Laxmi</i>	171	• Sustainable Development and Its Issues <i>Manpreet Kaur</i>	291
• Demonetization and Inclusive Growth <i>Anjali Goyal</i>	180	• Sustainable Development through Agriculture: Role of NGOs and SHGs <i>Amit Kumar Singla, Monika Bhatia</i>	296
• Challenges to Sustainable Development in India <i>Sahil Gulati</i>	193	• Various Issues and Challenges faced by Skill India Policy <i>Babla Narang</i>	304
• The Necessity of Gender Equality and Women Empowerment in India <i>Iqbal Singh</i>	201	• Crime against women in India during 2014-17 <i>Savita Devi</i>	308
		• Sustainable Development <i>Parveen Kumar</i>	

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

• The Challenges of Sustainable Development <i>Sunita Sharma</i>	312	• महिला सशक्तिकरण <i>Roman Kumar</i>	412
• Demonetization and Inclusive Growth <i>Manik Jindal</i>	319	• महिला सशक्तिकरण की जरूरत <i>Seema Rani</i>	415
• Make In India- A Manufacturing Hub <i>Ramandeep Singh</i>	324	• जीएसटी : संतुलित विकास की ओर एक कदम <i>Gurpreet Singh</i>	418
• Environmental Pollution and Sustainable Development in India <i>Chandni Rani</i>	331	• पेंडू पंजाबी रगिडल 'ਤੇ ਨਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ <i>Dr. Bir Chand Gupta</i>	426
• Make in India, Skill India, Digital India <i>Nikita Dhawan</i>	341	• ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਨਿੱਗ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਔਰਤ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ <i>Gurminderjeet Kaur</i>	435
• Sustainable Development in India- Issues, Challenges and Opportunities <i>Kalvir Kaur</i>	351	• ਨਾਰੀ ਦੀ ਹੋਂਦ : ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਯੋਗਦਾਨ <i>Dr. Khushnasib Gurbakhshish Kaur</i>	442
• Sustainable Development: Global Warming and Climate Change <i>Tarsaim Singh</i>	358	• ਨਾਰੀ-ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ <i>Jagdev Singh</i>	447
• Women Empowerment and Sustainable Development <i>Neha Thakur</i>	367	• Green Banking in India: An Overview <i>Usha Goyal</i>	453
• Roadmap to Sustainable Development of India <i>Prince Dhingra</i>	373	• Sustainability in Banking Industry: A Study on Public and Private Sector Banks in India <i>Dr. Seema Rani</i>	462
• Concept of Sustainable Development (Gaining Currency in the Last Few Years) <i>Gourav Bansal</i>	380		
• Effect of Demonetization on Indian Economy <i>Himani Mehta</i>	393		
• Gender Equality, Women Empowerment and Sustainable Development <i>Rupanshu Garg</i>	400		
• कृषि कार्यों में महिलाओं का योगदान <i>Jaspal Kaur, Galaxy Gupta</i>	408		

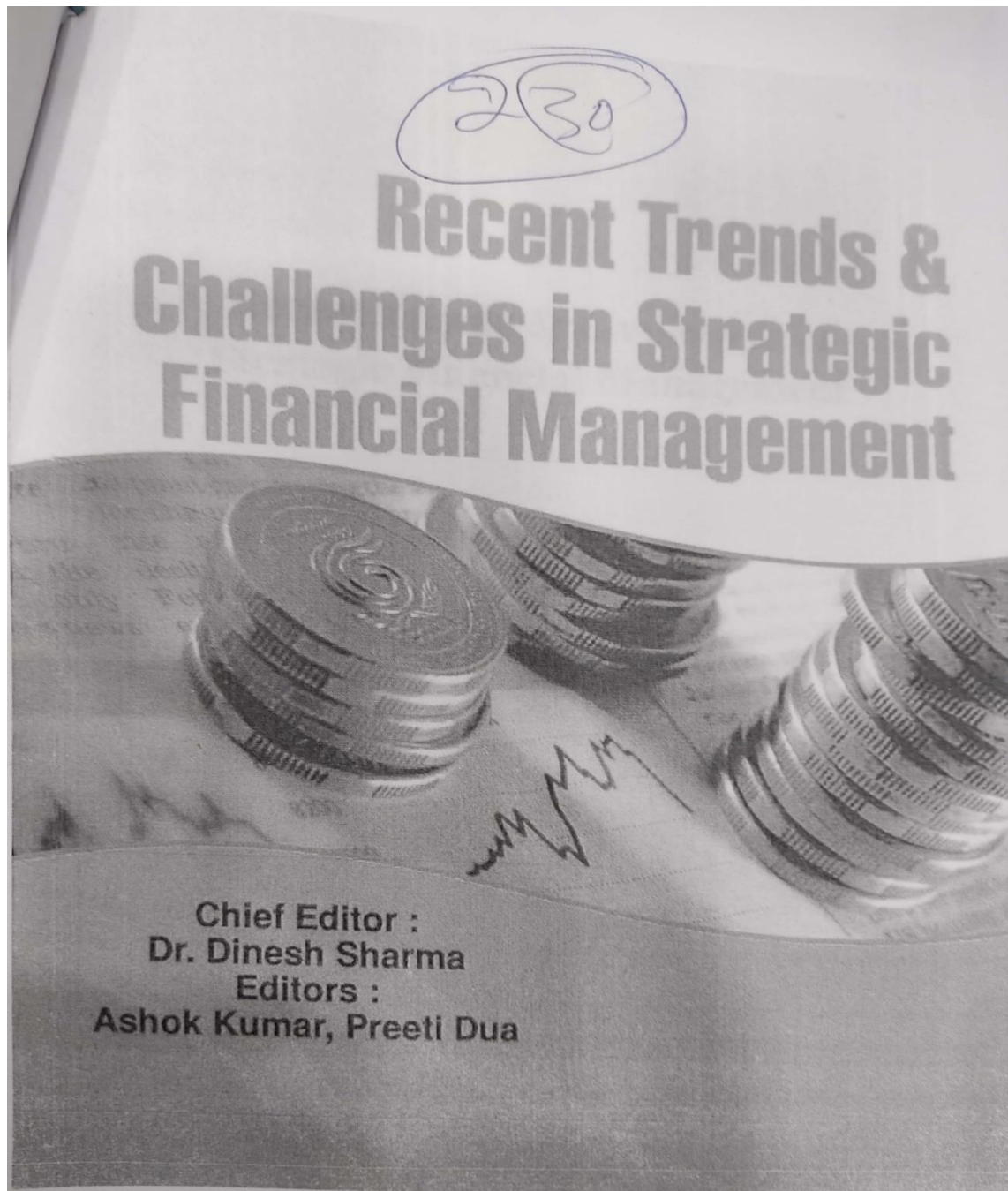

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

National Seminar **Recent Trends & Challenges in Strategic Financial Management**

Edited by
Chief Editor

Dr. Dinesh Sharma
Principal

Editors
Ashok Kumar
Head, Department of Commerce
Preeti Dua
Department of Commerce

ISBN
978-93-87745-27-8

Edition 2018

© Editors

The responsibility for the facts stated opinion expressed or conclusion reached
at is entirely that of the authors and not of the College & the Editors.

Published by
Sapatrishi Publications
24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.
094630-88272, 0172-5002591
E-mail:- sapatrishi94@gmail.com

*All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any
form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and
retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Editors.*

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Index

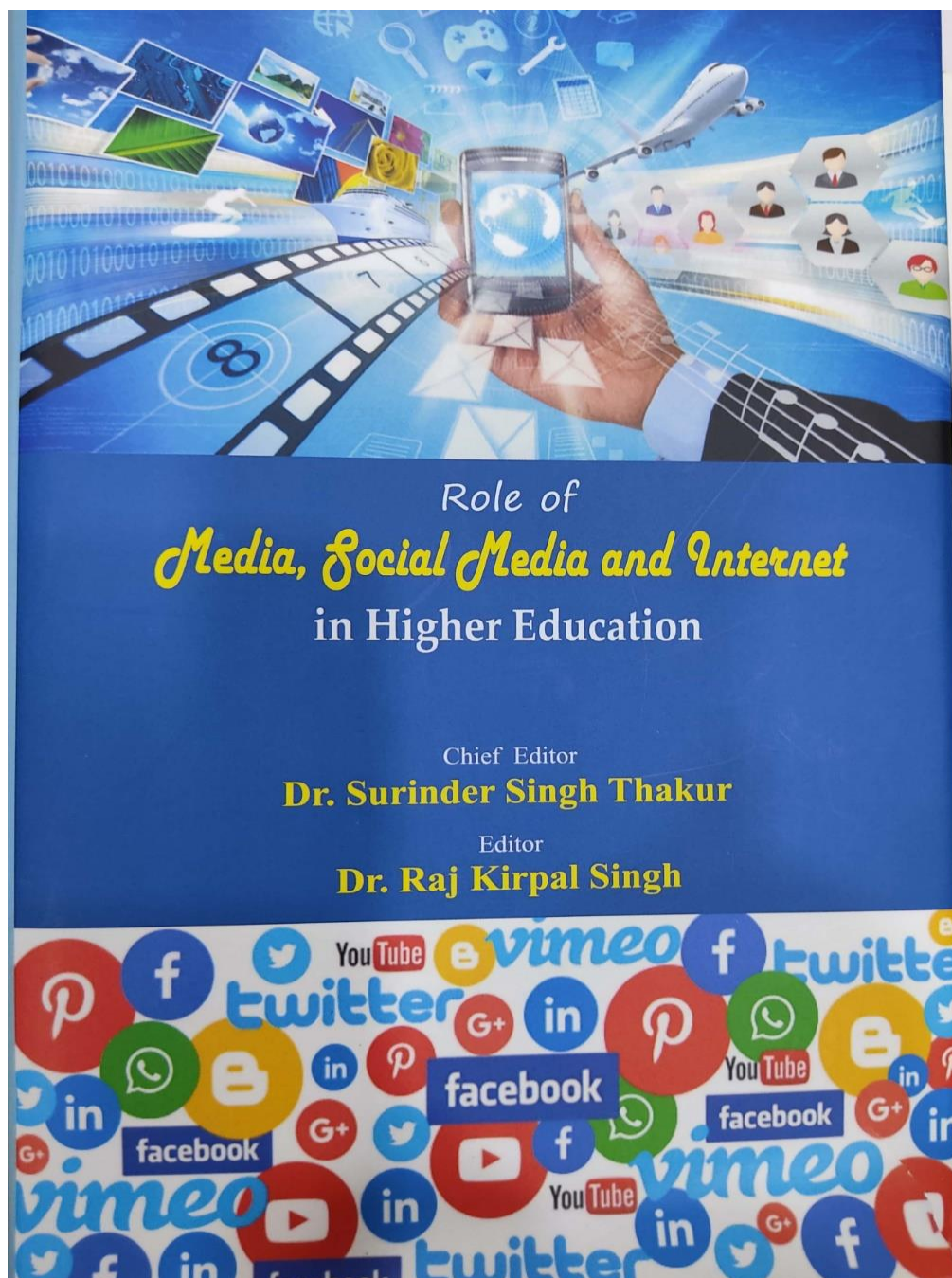
- CORPORATE RESTRUCTURING THROUGH MERGER & ACQUISITION: A FINANCIAL STRATEGY
Dr. Rakesh Kumar Sharma
- ✓ ASSET-LIGHT BUSINESS MODEL IS THE KEY TO SUCCESS FOR START-UPS
Usha Goyal, Dr. Seema Rani
- CORPORATE FINANCING PATTERN IN INDIA: PRE AND POST REFORM PERIOD
Preeti Dua
- A MASSIVE FINANCIAL INCLUSION STRATEGY OF NDA GOVERNMENT- PRADHANMANTRI JAN-DHANYOJANA
Vinay Kumar
- FINANCIAL FEASIBILITY STUDY OF A PROJECT: AN IMPORTANT TOOL OF STRATEGIC FINANCIAL MANAGEMENT
Sunanda Sharma
- BITCOIN : A PEER TO PEER ELECTRONIC CASH SYSTEM
Vani Sethi
- FORCES THAT MOVE STOCK PRICES
Vinay Dawar
- EXCHANGE RATE RISK MEASUREMENT AND MANAGEMENT
Vishal Monga
- EXAMINING THE FINANCIAL SOURCES OF INDIAN START-UPS
Navnet Punia, Monika Kukkar
- FINANCIAL MANAGEMENT OF START UPS IN INDIA
Sadhana Sharma
- CROWD FUNDING FOR STARTUPS IN INDIA
Shaina Sethi
- FINANCIAL PLANNING AND STRATEGY IMPLEMENTATION IN REVERSE COMMERCE
Jagkiran Kaur
- RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND ECONOMIC GROWTH IN INDIA
Shallu Batra

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Role of Media, Social Media and Internet in Higher Education

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur
(Principal)

Editor

Dr. Raj Kirpal Singh
(Asstt. Prof., Dept. of Punjabi)

Guru Nanak College, Killianwali,
Distt. Sri Muktsar Sahib

ISBN

978-93-88977-33-3

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LES-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC

Sapatrishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

Published by

Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.
Website : sapatrishipublication.com,
E-mail-: sapatrishi94@gmail.com
0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Author.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ਸਪਤਰਿਸ਼ੀ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ

(Regd. ISBN)
ALL TYPE DESIGNING & PRINTING

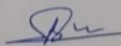
E.mail:- sapatrishi94@gmail.com www.facebook.com/sapatrishipublication www.Sapatrishi.blogspot.in

Dr. Baldev Singh
94638-36591
Jasraj Singh Br
94638-36591

Date . 10-05-19

TO WHOM IT MAY CONCERN

It is to certify that Department of Punjabi of Guru Nanak College, Killianwali, Sri Muktsar Sahib got published its seminar proceedings under the title **Role of Media, Social Media and Internet in Higher Education** from Sapatrishi Publications, Chandigarh in April 2019. By mistake the publisher printed the ISBN no. twice on the same book (in the front page no. 4 and the back cover of the book). You are kindly be advised to use 978-93-88977-44-9 as the final ISBN no. for your further reference.

SAPATRISHI PUBLICATIONS, CHANDIGARH
24/9, Industrial Area, Phase-II,
Near Tribune Chowk, Chandigarh
94638-36591

Office Address:-
Plot No. 24/9, Industrial Area, Phase- II (Near Tribune Chowk), Chandigarh. Tel:0172-5002591

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

28.	21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸੰਕਟ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਹਰਦੀਪ ਸਿੰਘ	155
29.	ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸ਼ੈਲੀ ਮੀਡੀਆ ਵਰ ਜਾਂ ਸਰਾਪ ਕਿਰਨ ਕੌਰ	161
30.	ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਘਟਦਾ ਰੁਝਾਨ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ	165
31.	ਮੀਡੀਆ/ਸ਼ੈਲੀ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰਵੀ ਨਾਗਪਾਲ	168
32.	ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਉੱਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਸਟਾਲਿਨਜੀਤ ਸਿੰਘ	172
33.	ਸ਼ੈਲੀ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਗੁਣਾਤਮਕ ਭੂਮਿਕਾ ਡਾ. ਉਸ਼ਾ ਸ਼ਰਮਾ ਤੇ ਡਾ. ਸਿਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਗਰੇਵਾਲ	176
34.	ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸਰੋਕਾਰ ਡਾ. ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ	181
35.	ਭਾਰਤੀ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ : ਵਰਤਮਾਨ ਸਥਿਤੀ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	188
36.	Role of Media, Social Media And Internet In Higher Education Indira Pahuja	193
37.	Globalization & Higher Education : Repercussions of Media & Social Media Amit Behal	200
38.	Social Media Use In Higher Education Usha Goyal & Dr. Seema Rani	207
39.	Effects of Globalization on higher education Neha Thakur	212
40.	Role of Internet in Higher Education Namarta	218
41.	An Analysis of Use of ICT in Higher Education Ashish Baghla	224
42.	Use of Media, Social Media and Internet in Higher Education: A Boon or Curse Gurpreet Singh	231

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

➤ Mrs. GurminderJeetKaur

Chup Ton Bol Tak
By
Gurminder Jeet Kaur ©
Khes Bazar, Malout
94649-12320

ਟਾਈਟਲ—ਨਵਪ੍ਰੀਤ ਰਾਹੀ
ਏਬਲ ਆਰਟ ਗੈਲਰੀ

2017
Rs. 120/-
ISBN: 978-93-85670-29-9

Published by
Gracious books Patiala

Printed & Bound at:
Saheed-E-Aazam, Patiala

All rights reserved
This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, hired out, or otherwise circulated without the publisher's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above, no part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise), without the prior written permission of both the copyright owner and the above-mentioned publisher of this book

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Adunik Punjabi Kavita De Vipin Sarokar

By

Gurminder Jeet Kaur & Rishi Hirdepal

Khes Bazar, Malout

94649-12320

98146-66789

2017

Rs. 120/-

ISBN: 978-93-85670-33-6

Published by
Gracious books Patiala

Printed & Bound at:
Saheed-E-Aazam, Patiala

This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, hired out, or otherwise circulated without the publisher's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above, no part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise), without the prior written permission of both the copyright owner and the above-mentioned publisher of this book.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

International Publishers
of Indian and Foreign Languages

Representation Offices
• 596 Street, Madera, California-93638
• 8 Automatic Rd, Unit 2C, Brampton L6S 3N5, Canada

Criticism/ Research Papers

ISBN : 978-93-5113-506-7

Bhumandlikarn Ke Sandarbh Me Sahitya

By

Dr. Brahma Sharma
Mobile : 81461-68900

2014

Unistar Books Pvt. Ltd.
S.C.O. 26-27, Sector 34 A,
Chandigarh-160022, India
email : unistarbooks@gmail.com
website : www.unistarbooks.com
printed & bound at Unistar Books Pvt. Ltd.
301, Industrial Area, Phase-9,
S.A.S. Nagar, Mohali-Chandigarh (India)
Ph. +91-172-4608699, 4608799, 4027552

© 2014

Produced and bound in India

All rights reserved

This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, hired out, or otherwise circulated without the publisher's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above, no part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise), without the prior written permission of both the copyright owner and the above-mentioned publisher of this book.

विषय-सूची

(i) दो शब्द - डॉ० राजिन्द्र पाल सिंह 'जोरा'	(xi)
(ii) प्राक्कथन - डॉ० ब्रह्मदेव शर्मा	(viii)
1. भूमंडलीकरण के संदर्भ में हिंदी भाषा - डॉ० राजिन्द्र पाल सिंह 'जोरा'	1
2. भूमंडलीकरण की चुनौतियाँ एवं साहित्य पर प्रभाव - डॉ० ब्रह्मदेव शर्मा	18
3. भूमंडलीकरण व स्त्री श्रम - डा. ऋतु भनोट	11
4. 'भूमंडलीकरण का हिन्दी भाषा पर प्रभाव' - डॉ० कुलदीप सिंह	15
5. भूमंडलीकरण का साहित्य पर प्रभाव - सुश्री शर्मो आर्य,	23
6. भूमंडलीकरण की अवधारणा एवं प्रभाव - डॉ० सुमन वावा	26
7. वैश्वीकरण का परिदृश्य : मैत्रेयी पुष्पा का आत्मविवेचन - डॉ० किरण ग्रीवर	31
8. भूमंडलीकरण, मांडिया और नारी - डॉ० नवजीत कौर सरा	38
9. भूमंडलीकरण की अवधारणा - डॉ० निर्मल कौशिक,	42
10. भूमंडलीकरण के परिप्रेक्ष्य में हिंदी भाषा - डॉ० हरप्रोत कौर	50
11. वैश्वीकरण व विज्ञापन के संदर्भ में बाज़ारभाषा हिन्दी - डॉ० नीना मेहता	56
12. विसदीकरण के दौर विसदीकरण का नानक बाटी की प्रसंगिकता - अमरदीप कौर	61
13. विसदीकरण अਤੇ पंजाबी साहित्य-संशोधन - जसवीर कौर	66
14. विसदीकरण अਤੇ पंजाबी कविता - गुरमिंदर जोत कौर	69
15. पंजाबी कवि अਤੇ विसदीकरण - गिरधरपाल सिंह	75
16. विसदीकरण अਤੇ 21वीं सदी का पंजाबी सङ्गठन - प्रो० बलराज सिंह सिँघ	80

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ਮੁਸ਼ੱਫ਼ਲੀਕਰਨ ਦੀ ਚੁਨੌਤੀਆਂ ਏਕੰ ਸਾਹਿਤ ਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ

69

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ

ਸਮਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਮਨੁੱਖੀ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਰਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਬਿਨਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ, ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਾਹਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਭਾਸ਼ਾ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਦੀਵੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਚਰਚਿਤ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੋ ਰਾਇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਰਾਜਸੀ, ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਰਗ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਦੌਰ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਖੇਤਰ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਨਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਵੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੇ ਕਈ ਨਵੀਆਂ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਦਕਾ ਪਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਚਾਰ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜੋਕਾ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਵਰਤਾਰਾ ਨਹੀਂ, ਇਸਦਾ ਆਰੰਭ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ 'ਤੇ ਪੂਜੀਵਾਦੀ ਦੇ ਪਾਸਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਗਲੋਬਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਸੂਤਰ ਰਾਹੀਂ ਸਾਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਮਿੱਥ ਦੀ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਉਸਦੇ ਹੱਕ-ਹਿੱਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਨੂੰ ਅਸਲੋਂ ਨਵੀਨ, ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ, ਸਾਦ-ਮੁਰਾਦੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਰਤਾਰਾ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਪੜਾਅ ਵਿਕਸਤ ਪੂਜੀਵਾਦ ਦਾ ਪੜਾਅ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਪੂਜੀਵਾਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੁਆਰਾ ਆਰਥਿਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਰਾਗ ਲਗਾਤਾਰ ਅਲਾਪਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਰੋਕ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਇਕ 'ਮੰਡੀ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਦੇ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਡੀ ਦੇ ਵਿਚ ਇਕ ਦੋੜ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਦੋੜ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਕਮਾਉਣ ਦੀ, ਇਸ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਦੀ ਹੋੜ ਵਿਚ ਪਛੱਤੇ ਹੋਏ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਆਉਣ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਜਗਿਆਸਾ ਦੇ ਮੋਹ-ਜਾਲ ਦੇ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਦੇਸੀ ਉਤਪਾਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਤਹਿਸ-ਨਹਿਸ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਵਾਗਡੋਰ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਪਾਸਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਲੁਭਾਵਣਾ ਪਾਸਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਦੁਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਆਉਣ

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

74

ਮੁਸ਼ੱਡਲੀਕਰਨ ਦੀ ਚੁਨੌਤੀਆਂ ਏਕ ਸਾਹਿਤ ਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ। ਸਮਕਾਲੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਕਵੀ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜੋ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚੇਤਨ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਆਰਥਿਕ, ਸਿਆਸੀ, ਸਮਾਜਿਕ, ਸਾਹਿਤਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰਤਾਂ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਹਾਲੇ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਬਾਕੀ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਕੁਲਦੀਪ ਜਲਾਲਾਬਾਦ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ : ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬਨਾਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਮਦਰਸ਼ੀ-ਅੰਕ 105, ਪੰਨਾ-32
2. ਡਾ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਵਿਵੇਚਨ, ਡਾ. ਭੀਮ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.), 2006, ਪੰਨਾ-106
3. ਡਾ. ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ, ਪਾਠ ਤੇ ਪਰਿਪੇਖ, 2007, ਪੰਨਾ 25
4. ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਂਕੇ ਸਬਦ ਰਹਿਣਗੇ ਕੋਲ, ਪੰਨਾ-73
5. ਦਰਸ਼ਨ ਬੁੱਟਰ ਖੜਾਵਾਂ, ਪੰਨਾ-19-20
6. ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ, ਦੇਹੀ ਨਾਦ
7. ਡਾ. ਤੇਜਵੰਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ, ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਯੁੱਗ ਚੇਤਨਾ, ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ : ਨਵੇਂ ਪਾਸਾਰ (ਸੰਪਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਜੱਜ) ਪੰਨਾ-8
8. ਜਸਵੰਤ ਦੀਦ, ਅਚਨਚੇਤ ਪੰਨਾ-58
9. ਡਾ. ਐਸ. ਤਰਸੇਮ, ਢਾਈ ਅੱਖਰ, ਪੰਨਾ-73

ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ,
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਲਜ,
ਦੇਰਾਹਾ

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

International Publishers
of Indian and Foreign Languages

Representation Offices
• 596 Street, Madera, California-93638
• 8 Automatic Rd. Unit 2C, Brampton L6S 3N5, Canada

Criticism/Punjabi Novel
ISBN : 978-93-5204-357-6

Navalkar Gurdial Singh : Rachna Drishti

by
Dr. Sukhjeet Singh Sandhu
House No. 72, Gali No. 9
Bhan Singh Colony, Faridkot
Punjab-India-160062
Mobile : 9814844005
E-mail : @yahoo.com

2016
Published by Lokgeet Parkashan
printed & bound by Unistar Books Pvt. Ltd.
301, Industrial Area, Phase-9,
S.A.S. Nagar, Mohali-Chandigarh (India)
email : unistarbooks@gmail.com
website : www.unistarbooks.com
Ph. +91-172-4608699, 4608799, 4027552

© 2016
Produced and bound in India

All rights reserved
This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, hired out, or otherwise circulated without the publisher's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above, no part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form or by any means electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of both the copyright owner and the above mentioned publisher of this book

ਤਤਕਰਾ

○ ਭੂਮਿਕਾ	7
○ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ : ਇੱਕ ਝਾਤ-ਭਾ ਸੁਖਜੀਤ ਸਿੰਘ	9
○ ਵਿਭੂਤਲ ਸਮਾਜ ਦੀ ਜਮਾਤੀ-ਜਾਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਸੰਕਟ ਦਾ	22
ਸਮਗ੍ਰ ਯਥਾਰਥ : ਮੜ੍ਹੀ ਦਾ ਦੀਵਾ-ਭਾ ਅਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ	
○ ਅਣਹੋਏ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਸਾਰ	31
ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ	
○ ਕੁਵੇਲਾ ਨਾਵਲ : ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਵਰੋਤਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ	40
ਬਲਰਾਜ ਸਿੰਘ	
○ ਰੇਤੋਂ ਦੀ ਇੱਕ ਮੁੱਠੀ-ਇੱਕ ਅਧਿਐਨ-ਭਾ ਤਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	47
○ 'ਅੱਧਚਾਨਣੀ ਰਾਤ' ਦਾ ਗਲਪ ਅਧਿਐਨ-ਭਾ ਸੁਖਜੀਤ ਸਿੰਘ	50
○ 'ਆਥਣ-ਊਰਾਣ' ਦੇ ਪਾਤਰ : ਮਾਰਕਸੀ ਪਰਿਪੇਖ-ਗੁਰਬਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	63
○ ਅੰਨੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ ਨਾਵਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਅਧਿਐਨ -	71
ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ	
✓ 'ਪ੍ਰਭੂ-ਵਟਾਲੇ ਤੇ ਪਹਿਲ' : ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਲਖੰਡ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ-	77
ਹਿਰਦੇਪਾਲ ਸਿੰਘ / ਗੁਰਮਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ	
○ ਯਥਾਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸੰਪਰਸ਼ਸੀਲ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਨਾਇਕ :	85
ਪਰਸਾ - ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	
○ ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਕ ਸੱਤਾ ਅਧੀਨ ਕਿਸਾਨੀ ਦੁਖਾਂਤ ਦਾ ਗਲਪੀ-	94
ਇਤਿਹਾਸ: ਆਹਣ - ਜੀਤਪਾਲ ਸਿੰਘ	

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

77

‘ਪਹੁ-ਫੁਟਾਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ’ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਲ ਖੰਡ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਜਗਤ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਸਤਾਖਰ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਲਵਾ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਕਸਬੇ ਜੈਤੋ ਵਿਖੇ ਮਾਤਾ ਨਿਹਾਲ ਕੌਰ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ 10 ਜਨਵਰੀ 1933 ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਬਚਪਨ 'ਚ ਪਿਤਾ ਪਾਸੋਂ ਕਿੱਸੇ ਸੁਣੇ ਜੋ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਆਪ ਦੀ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣੇ।

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਉੱਘਾ ਗਲਪਕਾਰ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਦੇ ਖੇਤਰ 'ਚ ਉਸ ਦੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਮ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀਂ ਵਰਗਾ ਆਲੋਚਕ-ਚਿੰਤਕ ਉਸ ਦੀ ਨਾਵਲੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਠੀਕ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ 'ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਨਾਵਲਕਾਰ' ਆਖਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ ਪਰੰਤੂ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਉਸਦੇ ਲਿਖੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸਦੇ ਪਹਿਲੇ ਨਾਵਲ 'ਮੜੀ ਦਾ ਦੀਵਾ' ਦਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲੀ ਖੇਤਰ 'ਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਇਸ ਪਹਿਲੇ ਨਾਵਲ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਹਿਤਕ ਖੇਤਰ 'ਚ ਮਕਬੂਲ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਵਜੋਂ ਉਸਦੀ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਵੀ ਬਣ ਗਈ।

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸਤੋਂ ਮਗਰੋਂ 'ਅਣਹੋਏ', 'ਰੇਤੇ ਦੀ ਇੱਕ ਮੁੱਠੀ', 'ਕੁਵੇਲਾ', 'ਅੱਧ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ', 'ਆਥਣ-ਉਗਣ', 'ਅੰਨੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ', 'ਪਰਸਾ' ਤੇ 'ਆਹਣ' ਆਦਿ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਇਉਂ ਲਗਾਤਾਰ ਸਾਹਿਤ ਖੇਤਰਾਂ 'ਚ ਕਰਮਸ਼ੀਲ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੁਣ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਹੂਰ ਜਾਰੀ ਹੈ।

ਫਾਰਸੀ ਕਵੀ ਸ਼ਾਅਦੀ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਮਨੁੱਖ ਮੂੰਹੋਂ ਕੁਛ ਆਖਦਾ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ ਛੁਪੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬੋਲੀ ਰਾਹੀਂ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਵ ਵਿਅਕਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਭੇਤ ਦੂਜਿਆਂ ਤੱਕ ਪੁੱਜਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਉਂ ਕਹੀਏ ਕਿ 'ਸ਼ਬਦ' ਰਾਹੀਂ 'ਅਰਥ' ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਜਦ ਤਕ ਇੱਕ ਕਥਾ-ਵਸਤੂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤਦ ਤੱਕ ਉਸ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਕਰਤੱਵ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Vishvikaran Da Punjabi Samaj, Sabhyachar, Bhasha Ate Sahit Ute Parbhav

Patron

Dr. Parminder Kumari Sharma (Principal)

Editor

Dr. Karamjit Kaur (Asst. Prof.)

Co-Editor

Baljeet Kaur, (Asst. Prof.)

Dr. Sukhraj Singh Dhaliwal, (Asst. Prof.)

© Bhag Singh Khalsa College for Women
Vill. Kala Tibba, Abohar

Edition 2016

ISBN No. 978-93-83338-96-2

Published by

Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,

Near Tribune Chowk, Chandigarh.

M- 094638-36591, 094630-88272, 0172-5002591

E-mail:- sapatrishi94@gmail.com

*The responsibility for the facts stated opinion expressed or conclusion
reached at is entirely that of the authors and not of the College & Patron,
Editor & Co-Editors*

*This book or any part there of must not be produced in any form
what so ever, without written permission of the Editor.*

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

56. ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ: ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਧਾਨ - ਕੰਵਲਜੀਤ ਸਿੰਘ	392
57. Farming-Family' Matters in a Globalized World: Insights from Punjab - Gunjan Setia	394
58. Impact of Globalization on Punjab Economy - Dr. Amaninder Kaur	402
59. Impact of Globalization on Indian Society - Balvir Kaur Gill	410
60. ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ - ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ	418
61. Role of Nanotechnology in Globalization - Gurpreet Kaur Sidhu	426
62. ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਕਲਾ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ - ਗੁਰਮਿਸਰਨ ਕੌਰ	434
63. ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ - ਕੰਵਲਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	441
64. 'ਬਲਦੇ ਖੰਭਾਂ ਦੀ ਲੋਅ' ਵਿੱਚ ਗਲੋਬਲੀ ਸਰੋਕਾਰ - ਡਾ. ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ	449
65. ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਸੰਧੂ	457
66. ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧ - ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	461
67. ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਗਲਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ - ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ	465

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ

ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ *

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਸਮਕਾਲ ਦਾ ਬਹੁ-ਚਰਚਿਤ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਬਾਰੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ। 'ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ' ਜਾਂ 'ਗਲੋਬਲੀ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਸਧਾਰਨ ਅਰਥ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੇ ਫੈਲਣ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵੀ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਅਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ 'ਤੇ ਪਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਅਪਹੁੰਚ, ਕਬੀਲਿਆਂ, ਜਾਤੀਆਂ ਤੇ ਨਸਲਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਸਨ, ਹੁਣ ਉਹ ਖੇਤਰ ਗਿਆਨ, ਵਿਗਿਆਨ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਤੇ ਸੂਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰੀ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਤੇ ਉੱਤਰ ਉਦਯੋਗਿਕ ਦੌਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸੂਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਬੇਮਿਸਾਲ ਵਿਕਾਸ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ ਨੂੰ 'ਵਿਸ਼ਵ ਬਾਜ਼ਾਰ' ਦੀ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਵਿਧੀ ਵਜੋਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਮੁਲਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਵਿਕਸਤ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਅਮਲ ਹੈ, ਜੋ ਉਦਾਰੀਕਰਨ, ਨਿੱਜੀਕਰਨ, ਬਹੁਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨਵੀਆਂ ਮੰਡੀਆਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਤਰਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਖਪਤ ਘੱਟ ਹੋਣਾ, ਹੋਰਨਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗੀ ਉਤਪਾਦਨ ਨਾਲ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਅਸਮਾਨ ਫੁੱਫੂਣਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਲੜਖੜਾਉਣਾ ਆਦਿ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਨ ਹਨ, ਜੋ ਅਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਫੈਲਾਓ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਮੁਲਕਾਂ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇਕੋ ਇੱਕ ਰਾਹ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਗਰਦਾਨ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗਲ ਐਸਾ ਨਾਗ ਵਲ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਸੰਭਵ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਜੋਕਾ ਮਨੁੱਖ, ਕੌਮਾਂ, ਦੇਸ਼ ਇਸ ਲੁਭਾਣੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ 'ਚ ਹੀ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਕੇ ਵਿਸ਼ਵ ਮੰਡੀ ਦੀ ਇੱਕਵਸਤ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੋਮਿਲਸਨ ਅਨੁਸਾਰ:

* ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਕਿੱਲਿਆਂਵਾਲੀ

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Adunik Punjabi Kavita De Vipin Sarokar

By

Gurminder Jeet Kaur & Rishi Hirdepal

Khes Bazar, Malout

94649-12320

98146-66789

2017

Rs. 120/-

ISBN: 978-93-85670-33-6

Published by
Gracious books Patiala

Printed & Bound at:
Saheed-E-Aazam, Patiala

This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, hired out, or otherwise circulated without the publisher's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above, no part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise), without the prior written permission of both the copyright owner and the above-mentioned publisher of this book.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ਤਤਕਰਾ

- ✓ 'ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ' ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਜਗਤਾਰ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਪੱਖ-ਪ੍ਰੋ.ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ/8
- ਜਸਵੰਤ ਜ਼ਫ਼ਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰੂਪਕ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਗਤ ਅਧਿਐਨ -ਪ੍ਰੋ.ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ/14
- 'ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ' ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਜਗਤਾਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਰੋਕਾਰ-ਪ੍ਰੋ.ਹਿਰਦੇਪਾਲ ਸਿੰਘ/19
- 'ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ' ਦਾ ਵਿਚਾਰਧਰਾਣੀ ਪੱਖ-ਪ੍ਰੋ.ਗੁਰਬਿੰਦਰ ਸਿੰਘ/26
- 'ਪਾਸ਼ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਤੇ ਜਮਾਤੀ ਚੇਤਨਾ'-ਪ੍ਰੋ.ਰਮਨਦੀਪ ਕੌਰ /34
- ਇਕਬਾਲ ਰਾਮੁਵਾਲੀਆ: ਵਸਤੂਗਤ ਸਰੋਕਾਰ-ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ/39
- ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਜੱਟ-ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਤਸਵੀਰਕਸ਼ੀ-ਪ੍ਰੋ. ਹਿਰਦੇਪਾਲ ਸਿੰਘ/46
- ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰ ਰਿਹਾ ਔਰਤ ਦਾ ਅਜੋਕਾ ਬਿੰਬ-ਪ੍ਰੋ.ਹਿਰਦੇਪਾਲ ਸਿੰਘ/51
- ✓ ਸੁਖਪਾਲ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਸੰਵੇਦਨਾ-ਪ੍ਰੋ.ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ/60

7 / ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੋਕਾਰ

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

‘ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ’ ਦੇ ਆਧਾਰ ‘ਤੇ ਜਗਤਾਰ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਪੱਖ

ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਕਿੱਲਿਆਂਵਾਲੀ

ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਅਤੇ ਕਾਵਿਕ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਦਵੰਦ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ-ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਦਾ ਇਕ ਕਾਵਿਕ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ 8ਵੀਂ-9ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਨਾਥਾਂ ਜੋਗੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ, ਸ਼ਾਇਰ ਨਾਨਕ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਕਵੀਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਲ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਤਿਮਾਨ ਪੂਰਵ ਮੱਧਕਾਲ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਸਨ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਦਹਾਕਾ ਵਿਸ਼ਵ ਇਤਿਹਾਸ, ਰਾਜਨੀਤੀ, ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਲੈਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਢ ਤਾਂ ਸੱਤਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਹੀ ਬੱਝ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੋਏ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਲ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਦਹਾਕਾ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ 'ਪੋਸਟ-ਮਾਰਟਮ' ਦਾ ਦਹਾਕਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਅਜੋਕਾ ਦੌਰ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀਕਰਣ ਦਾ ਨਾ ਰਹਿ ਕੇ ਵਿਕੇਂਦਰੀਕਰਣ ਦਾ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਕਵਿਤਾ, ਕਾਲਕ-ਇਕਾਲਕ-ਬਹੁਕਾਲਕ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮੂਹਕ ਹੁੰਦੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਅ-ਮੁਕਤ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਲਈ ਹੱਥ-ਪੱਲੇ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਕਵੀ ਨਵੀਨਤਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਬਦਲ ਰਹੇ ਰੂਪਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਹਸਤਾਖਰ ਜੋ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਿਛਲੇ ਤਕਰੀਬਨ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬਣ ਰਹੀ ਨਵੀਂ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਰਾਹੀਂ ਜੋੜਨ ਲਈ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਥੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ

8 / ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੋਕਾਰ

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ਸੁਖਪਾਲ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਸੰਵੇਦਨਾ

ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਕਿੱਲਿਆਂਵਾਲੀ

‘ਚੁੱਪ-ਚੁਪੀਤੇ ਚੇਤਰ ਚੜ੍ਹਿਆ’ ਕੈਨੇਡਾ ਵਸੇ ਸ਼ਾਇਰ ਸੁਖਪਾਲ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਹਿ ਕੇ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਦੇ ਪਰੰਪਰਕ ਪ੍ਰਵਚਨਾ ਨਾਲੋਂ ਵਿੱਥ ਸਿਰਜਣਾ ਹੋਇਆ ਦੇਸ਼ਾਂ, ਸਥਾਨਕ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾ ਕੇ ਮੂਲ ਮਾਨਵੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੁਖਪਾਲ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਸੰਵੇਦਨਾ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਖਪਾਲ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸਫ਼ਰ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ ਉਚਿਤ ਰਹੇਗੀ।

21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁਖਪਾਲ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲਾ ਹਸਤਾਖਰ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੈਟਨਾਮੀ ਸਾਇੰਸ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ। 10 ਮਾਰਚ 1960 ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਮਾਤਾ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਕੁਲਵੰਤ ਕੌਰ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਜਨਮੇ ਸੁਖਪਾਲ ਦੇ ਪਿਤਾ ਡਾ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਐਮ. ਏ. ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਡਾਕਟਰੇਟ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿਤਕ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਜੰਮੇ-ਪਲੇ ਸੁਖਪਾਲ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਚੇਟਕ ਘਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਲੱਗੀ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਵਿੱਦਿਆ ਵੈਟਨਾਮੀ ਸਾਇੰਸ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। 1975 ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਖਾਲਸਾ ਹਾਈ ਸਕੂਲ, ਗੁੱਜਰਖਾਨ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਤੋਂ ਦਸਵੀਂ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਉਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਤੋਂ ਵੈਟਨਾਮੀ ਸਾਇੰਸ ਵਿੱਚ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 1995 ਵਿੱਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ਼ ਗੁਆਲਫ ਕੈਨੇਡਾ ਤੋਂ ਡਾਕਟਰੇਟ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਉਹ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ਼ ਸਸਕੈਚਵਾਨ (ਕੈਨੇਡਾ) ਵਿੱਚ ਲੈਕਚਰਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸਫ਼ਰ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਨਿੱਜੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦੌਰਾਨ ਸੁਖਪਾਲ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੇ 1978 ਤੋਂ 1985 ਦੌਰਾਨ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕੁ ਰਚਨਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀਆਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟੋਰਾਂਟੋ ਵਿੱਚ ‘ਕਲਮਾਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ਲਾ’ ਨਾਮ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਉਪਰੰਤ ਉਸ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਨਵਤੇਜ ਭਾਰਤੀ, ਅਮਰਜੀਤ ਸਾਬੀ, ਸਮਸ਼ੇਰ ਭੁੱਲਰ ਅਤੇ ਹਰਮਿੰਦਰ ਢਿੱਲੋਂ ਨਾਲ ਹੋਈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥ ਕਾਰਨ ਉਸ ਅੰਦਰਲੇ ਕਵੀ ਨੂੰ ਪਣਪਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਮਿਲੇ।

60 / ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੋਕਾਰ

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Sustainable Development in India- Innovative Practices

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur

Editors

Usha Goyal

Dr. Seema Rani

International Publishers

ISBN

978-93-87745-38-4

Edition 2018

International Publishers & Book Suppliers of Indian Languages
Representation Offices : Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LES-6LQ

Published by

Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.
094630-88272, 0172-5002591

E-mail:- sapatrishi94@gmail.com

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Editors.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

- महिला सशक्तिकरण 412
Roman Kumar
- महिला सशक्तिकरण की जरूरत 415
Seema Rani
- जीएसटी : संतुलित विकास की ओर एक कदम 418
Gurpreet Singh
- ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬੀ ਰਹਿਤਲ 'ਤੇ ਨਾਰੀ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ 426
Dr. Bir Chand Gupta
- ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸੈਦਰਭ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ 435
ਔਰਤ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ
Gurminderjeet Kaur
- ਨਾਰੀ ਦੀ ਹੋਂਦ : ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਯੋਗਦਾਨ 442
Dr. Khushnasib Gurbakhshish Kaur
- ਨਾਰੀ-ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ 447
Jagdev Singh
- Green Banking in India: An Overview 453
Usha Goyal
- Sustainability in Banking Industry: A Study on 462
Public and Private Sector Banks in India
Dr. Seema Rani

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਔਰਤ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ

ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰਵਕਤਾ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਕਿੱਲਿਆਂਵਾਲੀ

ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਦੌੜ ਦੌੜਦਿਆਂ ਅਜੋਕਾ ਮਨੁੱਖ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਨਾਸ਼ ਨੇ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਏ ਬਿਨਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਵਿਕਾਸ ਹੈ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਤਿੰਨ ਪਹੀਆਂ ਉੱਪਰ ਟਿਕਦੀ ਹੈ- ਆਰਥਕ ਵਿਕਾਸ, ਸਮਾਜਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੁਰੱਖਿਆ। ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵੀ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਗਲੇ 15 ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਿਆਸੀ ਏਜੰਡਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ 17 ਵਿਕਾਸ ਟੀਚੇ ਮਿੱਥੇ ਗਏ। ਭਾਰਤ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਟੀਚਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜਵਾਂ ਟੀਚਾ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਔਰਤ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਔਰਤ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਦੋ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕੜੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਫਿਰ ਔਰਤ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗੇ।

ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੱਤ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ ਤਾਂ ਹੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਵਜੋਂ ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ। ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਬਰਾਬਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵਜੋਂ ਹੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਦੀ

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Parvaasi Punjabi Galap Sahit Badalde Paripekh

Edited by

Dr. Gurpreet Singh

Dr. Tajinder Kaur

Gujranwala Guru Nanak Khalsa College

© Parvasi Sahit Adhiyan Kender
Gujranwala Guru Nanak Khalsa College
Civil Lines, Ludhiana.
Email : parvasikenderggn@gmail.com

2019

ISBN : 978-93-87765-20-7

ਕੀਮਤ : 350/-

ਪਕਾਸ਼ਕ : ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ
2, ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਮਾਰਕੀਟ, ਨੇੜੇ ਸੁਸਾਇਟੀ ਸਿਨੇਮਾ,
ਲੁਧਿਆਣਾ, ਫੋਨ : 0161-2740738
E-mail : info@lahorepublishers.com
www.lahorepublishers.com

Printed in India

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

♦ 'ਜੜ੍ਹਾਂ' : ਢੁੱਕਵੀਂ ਧਰਤ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ	136
♦ ਬੀਜੀ ਮੁਸਕੁਰਾ ਪਏ : ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ ਡਾ. ਜਸਲੀਨ	143
♦ 'ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸ' ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ	149
♦ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਡਾ. ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਗੁਲਾਟੀ	155
♦ ਦਰਸ਼ਨ ਧੀਰ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸ ਡਾ. ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਕੌਰ	161
♦ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਕਾਸਾ' ਦਾ ਬਹੁਪੱਖੀ ਬੀਮਿਕ ਪਸਾਰ ਪ੍ਰੋ. ਕੁਲਜੀਤ ਕੌਰ	167
♦ ਔਰਤ, ਪਰਵਾਸ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ (ਸੰਤੋਖ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ) ਪ੍ਰੋ. ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	172
✓ ਔਰਤ ਮਨ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ : ਫ਼ਰੰਗੀਆਂ ਦੀ ਨੂੰਹ ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਮਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ	181
♦ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਮੂਲ ਸਰੋਕਾਰ (ਕੈਲਾਸ਼ਪੁਰੀ ਦੇ ਨਾਵਲ, "ਇੱਕ ਸੀ ਸ਼ੈਨਨ" ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ) ਪ੍ਰੋ. ਨਵਨੀਤ ਕੌਰ	188
♦ ਪਰਵਾਸੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ -ਮੁੱਲ ਦੀ ਤੀਵੀਂ (ਇੱਕ ਅਧਿਐਨ) ਪ੍ਰੋ. ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	197
♦ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ 'ਚ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਤਿੜਕਦਾ ਸਵੈ-ਬਿੰਬ ਪ੍ਰੋ. ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ	202
♦ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਫ਼ਰੰਗੀਆਂ ਦੀ ਨੂੰਹ ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਬਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	211
♦ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰ (ਪਰਵੇਜ਼ ਸੰਧੂ ਦੇ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ "ਕੋਡ ਬਲੂ" ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ) ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ	217

ਔਰਤ ਮਨ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ : ਫ਼ਰੰਗੀਆਂ ਦੀ ਨੂੰਹ

ਪ੍ਰ. ਗੁਰਮਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਸਥਾਪਤੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਜੁੜਦੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਸਮਕਾਲੀ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਨਿਰੰਤਰ ਸੰਘਰਸ਼ਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਦੇਹ ਦੇ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕਲੇਵਰ ਵਿਚ ਸਮੇਟਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਮ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦੇ ਸਵਾਲ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਵਾਲ ਬਣ ਕੇ ਉੱਭਰਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਇਹ ਸਵਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਬਣਤਰ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹਰ ਵਰਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਨੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। . . . ਸੂਚਨਾ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨੇ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਨਵੇਂ ਆਦਰਸ਼ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਹਨ। ਇਕੋ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਕਈ ਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਵੇਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵਧੀ ਹੈ। . . . ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜਚਾਰੇ ਵਿਚ ਗੰਭੀਰ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਵਾਂ ਮੁਹਾਵਰਾ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨਵਾਂ ਪੂਰ ਵੀ।⁽¹⁾ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਲੇਖਿਕਾ ਵੀਨਾ ਵਰਮਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਨਾਂ ਹੈ। 'ਮੁੱਲ ਦੀ ਤੀਵੀਂ' ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨਾਲ ਬੇਬਾਕ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਤ ਹੋਈ ਵੀਨਾ ਵਰਮਾ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਾਲੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਫ਼ਰੰਗੀਆਂ ਦੀ ਨੂੰਹ' ਤੇ 'ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਧੀ' ਨਾਲ ਵੀ ਆਪਣੇ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਅਮਲ ਨੂੰ ਟੁੱਟਣ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਹਰੇਕ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨਾਲ ਵੀਨਾ ਵਰਮਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ। 'ਫ਼ਰੰਗੀਆਂ ਦੀ ਨੂੰਹ' ਵੀਨਾ ਵਰਮਾ ਦਾ ਦੂਜਾ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਵਾਂਗ 15 ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਰਜ ਹਨ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਾਂਗ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹੀ ਨਾਰੀ ਬਿੰਬ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਉਸਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਹੈ। ਇਹ ਬਿੰਬ ਇੱਕਲਤਾ, ਉਪਰਾਮਤਾ ਅਤੇ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜਿਊਂਦੀ ਔਰਤ ਦਾ ਹੈ। ਵੀਨਾ ਵਰਮਾ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਪਾਤਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਔਰਤ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਲਈ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਤ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਪ੍ਰਤਿਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਲੰਘ ਕੇ ਬਗ਼ਾਵਤੀ ਰੁਖ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਸਮਾਜ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਝੰਡਾ ਚੁੱਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਵੱਲ

181/ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗਲਪ ਸਾਹਿਤ : ਬਦਲਦੇ ਪਰਿਪੇਖ

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Guru Nanak Dev Ji di Bani: Tatkali ate Samkali Parsang by

Chief Editor
Dr. Harish Kumari
(Principal)

Editor
Balvir Kaur (Dr.)
(Assistant Professor in Punjabi)

Assistant Editor
Navin Kumar, (Prof.)
(Assistant Professor in Punjabi)

Puneet (Prof.)
(Assistant Professor in Punjabi)

Khalsa College (Asr.) of Technology & Business Studies, Mohali

ISBN 978-93-88977-17-3

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ
According to fourth amendment 2016 by UGC
Sapatrishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

The responsibility for the facts stated, opinion expressed or conclusion reached at is
entirely that of the Authors and not of College & Editors.

Published by
Sapatrishi Publications
24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.
094630-88272, 0172-5002591
E-mail:- sapatrishi94@gmail.com

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Editor.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

• ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰਚਨਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ: ਸਮਾਜਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੀ ਸੰਕਲਪਨਾ	387
ਡਾ. ਸੋਨਦੀਪ ਮੋਹਾ	
• ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ	394
ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਸਿਮਰਨ ਕੌਰ	
• ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰਚਿਤ ਜਪੁਜੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਤਿਨਾਮ ਅਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ	397
ਰੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ	
✓ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸੰਕਲਪ	403
ਡਾ. ਗੁਰਸਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ	
• ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਬਾਰੇ ਰਚਿਤ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਨਾਨਕ-ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ	407
ਡਾ. ਸਤਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	
• ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਤਤਕਾਲੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਥਿਤੀ	413
ਸੁਖਜੀਤ ਕੌਰ	
• Role of Guru Nanak Dev ji's baani in enhancing Values among the youth	418
Dr. Gunwant Kaur Brar	
• Guru Nanak Bani: The world and Culturalisation	426
Amrik Singh	
• Teachings of Shri Guru Nanak Dev ji And their relevance for us	429
Prof. Ashish Baghla	
• Women and society :its position And changes with respect to gurbani	432
Sugandha Kohli	
• Role Of Gurbani In Uplifting The Status Of Women	434
Prof. Danesh, H.B,	
• The Role Of Guru Nanak Dev Ji in Women Empowerment	440
Poonam	
• श्री गुरु नानक देव जी की शिक्षाएँ एवं नैतिक मूल्य	443
डॉ. सुरेश कुमार	

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸੰਕਲਪ

ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੋਰ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰਵਕਤਾ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਕਿੱਲਿਆਂਵਾਲੀ ।

ਹੁਥਲੇ ਪਰਚੇ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਹੋਏ ਅਜਿਹੇ ਜੀਵਨ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਚਰਨ ਵਿੱਚ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਪੂਰਨ ਜਾਂ ਅਸਲ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਤੱਕ ਅੱਪੜ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਨਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਜੇਕੇ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਦੌਰ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਗੁਆ ਬੈਠੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਆਤਮਕ ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਪੂਰਨ ਕਰਦੇ ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਅਨਿੱਖੜਵੇਂ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇਸ ਪਰਚੇ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰੀਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦਾ ਸਮਾਜ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਰਣ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਜਕੜੇ ਲੋਕ ਸਮਾਜਿਕ ਭੇਦ ਭਾਵ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਨ। ਧਾਰਮਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੱਟੜ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਸੀ। ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਧੰਨ ਸੰਪੱਤੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਹਿਜ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਢਾਹ ਲਾਈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਨੈਤਿਕ, ਆਤਮਕ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਪੱਧਰ ਗਿਰਾਵਟ ਵੱਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਸੇਧ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਉਸਦੀ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਦਾ ਪੁਨਰ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਹੀ ਜੀਵਨ ਜਾਂਚ ਦਾ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦੀ ਉਸਨੂੰ ਨਵੀਂ ਨੁਹਾਰ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸਹਿੰਸਰਾ ਅਨੁਸਾਰ, "ਨਾਨਕਧਾਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਕਿਰਤ ਹੈ, ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਵੇਲਿਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਮ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖ ਕੇ, ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ 'ਤੇ ਛਾਏ ਹੋਏ ਦੋ ਮਹਾਨ ਧਰਮਾਂ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਜੋਖ ਤੋਲ ਕੇ ਰਚੀ।" (1) ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਹਿਜ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦੀ ਅਸਥਿਰ ਜਗਤ ਨੂੰ ਸਤਿ ਕਹਿ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਪੜਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਜੀਵਨ ਜੀਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਸੁਰਤ ਟਿਕਾ ਇਕੱਤਰ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਭਵ ਸਾਗਰ ਨੂੰ ਤਰਨ ਦੀ ਜਾਂਚ ਦੱਸਦੀ ਹੈ :

403/ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ: ਰਤਕਾਲੀ ਅਤੇ ਸਕਾਲੀ ਪੁਸ਼ਟ

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Role of Media, Social Media and Internet in Higher Education

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur
(Principal)

Editor

Dr. Raj Kirpal Singh
(Asst. Prof., Dept. of Punjabi)

Guru Nanak College, Killianwali,
Distt. Sri Muktsar Sahib

ISBN
978-93-88977-33-3

Edition 2019
International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22466 133RD, Avenue South East, City - Kent,
State - Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-4LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC
Sapatri Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

Published by

Sapatri Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,

Near Tribune Chowk, Chandigarh.

Website : sapatripublication.com,

E-mail : sapatri94@gmail.com

0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Author

ਤਤਕਰਾ

- ਭੂਮਿਕਾ 13
- ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਠਾਕੁਰ
- 1. ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ 15
- ਡਾ. ਸੀ. ਪੀ. ਕੰਬੋਜ
- 2. Role of Media, Social Media and Internet 24
- in Higher Education
- Dr. Gurmukh Singh
- 3. Role of Social Media in Higher Education 32
- Dr. Sewa Singh Bajwa
- 4. Role of Social Media in Higher Education 35
- Gurpreet Singh Chhina
- 5. ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸੂਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਉਚੇਰੀ 41
- ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਭੂਮਿਕਾ
- ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਠਾਕੁਰ
- 6. ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਮੀਡੀਆ, ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ 45
- ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ
- ਡਾ. ਰਾਜ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ
- 7. ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਭੂਮਿਕਾ 49
- Inderjit Singh
- 8. ਮੀਡੀਆ, ਨੈੱਤਕਰਤਾ ਅਤੇ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ 56
- ਡਾ. ਕੁਲਵੰਤ ਕੌਰ
- 9. ਮੀਡੀਆ, ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ, ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ 63
- ਵਰਗ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ
- ਹਿਰਦੇਪਾਲ ਸਿੰਘ
- 10. ਮੀਡੀਆ, ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦਾ ਉਚੇਰੀ 68
- ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਤੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ
- ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ
- 11. ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ 72
- ਸੰਦੀਪ ਸਿੰਘ
- 12. ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਉਪਰ ਗਲੋਬਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ 76
- ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਮੀਡੀਆ, ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦਾ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਤੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ*

ਹਥਲੇ ਪਰਚੇ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਕਾਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਇਸ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਤੇ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਤਬਾਹਕੁੰਨ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਪੱਖ ਹੋਣ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਸ਼ੀਨ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸਦੇ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੂਲ ਮਨੋਰਥਾਂ ਨਾਲ ਨਿਰੰਤਰ ਜੁੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਮਨੋਰਥ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਜਾਂਚ ਸਿਖਾਉਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਅਜੋਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਚੁਣੌਤੀ ਵਿੱਦਿਆ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਦੀ ਹੈ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਰਾਹੀਂ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਰਾਹੀਂ ਬਣਾਈ ਮਸ਼ੀਨ ਵਿੱਚੋਂ ਮਨੁੱਖ ਖਾਰਜ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਨੈਤਿਕਤਾ ਤੇ ਮਾਨਵੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਮਨੁੱਖੀ ਅਮਲ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਸ਼ੀਨੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੈਤਿਕਤਾ ਤੋਂ ਸੱਖਣੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਨੈਤਿਕ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਮੁਹੱਈਆ ਤਾਂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਢਾਹ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਅਜੋਕੀ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਜਾਂ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਸਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤਿਵੇਂ-ਤਿਵੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅੰਦਰ ਆਪਸੀ ਸਹਿਯੋਗ, ਸੰਵੇਦਨਾ ਸਮਾਯੋਜਨ, ਨਿਰਣਾ ਲੈਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ, ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਆਦਿ ਗੁਣ ਘੱਟਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

* ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਵਕਤਾ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਕਿੱਲਿਆਂਵਾਲੀ।

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Repercussions of Social Media on Language

Chief Editor
Dr. Surinder Singh Thakur

Editors
Surinder Kapila
Galaxy Gupta

Guru Nanak College Killianwali,
Sri Muktsar Sahib

ISBN
978-93-88977-87-6

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

#16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC
Sapatrishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

Published by

Sapatrishi Publications

Plot no. 24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.

Website : sapatrishipublication.com

E-mail: sapatrishi94@gmail.com

0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher.

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

- ਭਾਰਤੀ ਸਿਨੇਮਾ: ਸਿਆਸੀ ਦਬਾਅ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ
ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ 251
- ✓ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ
ਮਾਨਸਿਕਤਾ 'ਤੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ 257
ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ
- ਮੰਡੀ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪਰਸਪਰ
ਸੰਬੰਧ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾ: ਵਰਤਮਾਨ ਪਰਿਪੇਖ 263
ਡਾ. ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ
- ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ 270
ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ
- ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਅਸਰ 274
ਡਾ. ਸਤਿੰਦਰ ਕੌਰ
- ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ 279
ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ
- ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ 282
ਪ੍ਰੋ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
- Effects of Social Media on Culture 287
Neha Thakur
- Social Media: Effective Tool For Teachers 294
To Impart Knowledge
Alisha

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਉੱਤੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ.

ਅਜੋਕੇ ਸੂਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਹਰ ਉਮਰ ਤੇ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਏ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਏ ਨੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਸਾਡੇ ਕਾਰ-ਵਿਵਹਾਰ, ਸਾਡੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਾਡੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਉੱਪਰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪੈੜ-ਚਾਲ ਦਰਸਾਈ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਏ ਨੇ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤਾਣੇ-ਬਾਣੇ ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹਥਲੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਏ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਉੱਪਰ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੇ ਕੁਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਏ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਅਤੁੱਟ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਿਸ ਸੋਮੇ ਤੋਂ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਉਹ ਸੁਚੇਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਏ ਉੱਤੇ ਝੂਠੀਆਂ ਤੇ ਮਨ-ਘੜ੍ਹਤ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦਾ ਚਲਨ ਅਜੋਕੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੜ੍ਹ ਵਾਂਗ ਫੈਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਾਰਟੀਆਂ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਏ ਰਾਹੀਂ ਝੂਠੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਫੈਲਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੋਝੇ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਵਰਤ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਦੇਖਣ ਦੇ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਾਰਟੀਆਂ ਪੋਸ਼ੇਵਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੇ ਦਮ 'ਤੇ ਖ਼ਰੀਦ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਟੀਮਾਂ ਬਣਾ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਏ ਉੱਤੇ ਝੂਠੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਵਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭੋਲੇ ਭਾਲੇ ਲੋਕ ਇਹਨਾਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਫੈਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਝੂਠੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਝਾਂਸੇ ਵਿਚ ਆ ਆਪਣਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਅਨੁਸਾਰ, "ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬਰਾਡਕਾਸਟਿੰਗ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ (ਬੀਬੀਸੀ) ਨੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ, ਕੀਨੀਆ ਤੇ ਨਾਇਜੀਰੀਆ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਦਾ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਕਰਵਾਇਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਤੱਥ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਕਿ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਸਾ ਹੋਵੇ,

• ਪ੍ਰਵਕਤਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਕਿੱਲਿਆਂਵਾਲੀ

257/ Repercussions of Social Media on Language

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Bandar Naal Bahis Kaun Kre: Alochnatmik Sanvad (Critical Essays)

Edited by :

Dr. Rattan Singh Dhillon

25-B, Tribune Colony
Ambala Cantt

Phone : 0171-2653333

94682-93682/94161-77988

Email: rattanpoet@gmail.com

ISBN

978-93-90065-12-7

Edition 2020

Copyright : 2020 Author

Published by

Sapatrishi Publications

Plot No. 24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.

Website : sapatrishipublication.com

E-mail : sapatrishi94@gmail.com

0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Author.

ਕਿੱਥੇ ਕੀ ?

ਸੰਪਾਦਕ ਵੱਲੋਂ

	9
1. 'ਬਾਂਦਰ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕੌਣ ਕਰੇ' ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸ਼ਾਇਰੀ -ਡਾ. ਭੀਮ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ	11
2. ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਵੇਕ ਨੂੰ ਚੰਜੇੜਦੀ ਕਵਿਤਾ-ਬਾਂਦਰ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕੌਣ ਕਰੇ -ਡਾ. ਸ਼ਿਆਮ ਸੁੰਦਰ ਦੀਪਤੀ	17
3. ਪਰਵਾਸੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ 'ਬਾਂਦਰ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕੌਣ ਕਰੇ' ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਗਤ ਅਧਿਐਨ -ਹਿਰਦੇਪਾਲ ਸਿੰਘ	22
4. 'ਬਾਂਦਰ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕੌਣ ਕਰੇ' ਸ਼ਾਇਰੀ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ -ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਟਾਂਡਾ	28
5. 'ਬਾਂਦਰ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕੌਣ ਕਰੇ' ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਕਾਵਿਕਤਾ -ਡਾ. ਸੋਨੀਆ	35
6. ਯਥਾਰਥ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ : 'ਬਾਂਦਰ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕੌਣ ਕਰੇ' -ਗੁਰਬਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	43
7. 'ਬਾਂਦਰ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕੌਣ ਕਰੇ' ਕਾਵਿ ਵਿਚਲੇ ਸਮਾਜਕ ਸਰੋਕਾਰ -ਅਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਕਾਕੜਾ	52
8. 'ਬਾਂਦਰ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕੌਣ ਕਰੇ' ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਤਲਖ਼ ਹਕੀਕਤਾਂ -ਰਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ	62
✓ 9. ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਅਤੇ 'ਬਾਂਦਰ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕੌਣ ਕਰੇ' -ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ	68
10. 'ਬਾਂਦਰ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕੌਣ ਕਰੇ' ਸਿਆਸੀ ਅਵਚੇਤਨ ਦਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪਾਂਤਰਣ -ਡਾ. ਲਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੌਹਲ	72
11. 'ਬਾਂਦਰ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕੌਣ ਕਰੇ' ਸਮਕਾਲ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ -ਡਾ. ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੋਹਾ	77
12. 'ਬਾਂਦਰ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕੌਣ ਕਰੇ' ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਅਤੇ ਤ੍ਰਾਸਦੀਆਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ -ਬਲਬੀਰ ਕੌਰ ਰਾਏਕੋਟੀ	91
13. ਸਮਕਾਲੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਨਿਜਾਮ ਦੀ ਹਕੀਕੀ ਤਸਵੀਰਕਸ਼ੀ : 'ਬਾਂਦਰ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕੌਣ ਕਰੇ' -ਡਾ. ਗੁਰਜੰਟ ਸਿੰਘ	96

9.

ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਅਤੇ 'ਬਾਂਦਰ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕੌਣ ਕਰੇ'

-ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ

ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸਬੰਧ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਇੱਕ ਸਮੁੰਦਰ ਵਰਗਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਹਰ ਸਮੇਂ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇੱਕ ਲਕੀਰ ਦਾ ਹਾਣੀ ਹੋ ਕੇ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਕਈ ਪਰਸਪਰ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਸੰਗ ਜੀਅ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਜੋਕਾ ਮਨੁੱਖ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਉਸ ਦਾ ਅੰਤਸ ਤੇ ਬਾਹਰਲੇ ਜਗਤ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ, ਪਹਿਲੇ ਮਨੁੱਖ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਦੋ ਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਅਜੋਕਾ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

“ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਇੱਕ ਪੱਕੀ ਪੀਡੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਛਾਣ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਬੰਦਾ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਜਾਏ ਉੱਥੇ ਆਪਣਾ ਪੰਜਾਬ ਢੂੰਡਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗਾ ਜਾਂ ਨਵਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਸਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੇਗਾ।” (1) “ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਇੱਕੋ ਵੇਲੇ ਸਮਾਨ ਅੰਤਰ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਉਚਾਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕ ਜੀਵਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੇ ਸਾਡੇ ਨਿੱਜਪਰਕ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਨਾਲ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਹੈ।” (2)

ਇੱਕੋ ਪਲ ਹੀ ਸਥਾਨਕ ਕੌਮੀ ਤੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਮਕਾਲੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਧਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਤੁਰੰਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਘੇਰਾ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵੱਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕੋਨੇ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵਸਣ ਨਾਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਨਵਾਂ ਚਿੰਤਨ, ਨਵੀਆਂ ਜੀਵਨ ਕੀਮਤਾਂ, ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਉਤਪਨ ਹੁੰਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਮਕਾਲੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਕਲੇਵਰ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ

68/ ਬਾਂਦਰ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕੌਣ ਕਰੇ - ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੰਵਾਦ

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ਸੁਖਿੰਦਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਖਾਸੀਅਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਈ ਕਵੀਆਂ ਵਾਂਗ ਗੱਲ ਕਰ ਪਾਸੇ ਹੋ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਸਗੋਂ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ “ਬੇਟੀ ਪੜ੍ਹਾਓ-ਬੇਟੀ ਬਚਾਓ” ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਦੀ ਓਟ ਲੈ ਕੇ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਬਲਾਤਕਾਰ ਸਬੰਧੀ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ-ਜੁੱਟ ਹੋ ਕੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਬਾਲ ਤੁਰ ਪੈਣ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ :-

ਬੱਸ ਰਹਿਣ ਦੇ ਤੂੰ

ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ -

ਘਰਾਂ, ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ, ਚੌਰਸਤਿਆਂ 'ਤੇ

ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਜਗਾਉਣ ਨਾਲ

ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਿਆਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਖਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ, ਸਥਿਤੀਆਂ, ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਘੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰਦਾ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਖਾਸੀਅਤ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਤੋਂ ਵਖਰਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੀੜ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਅਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਸੁਖਿੰਦਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਤਰਕ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਜੜ੍ਹ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ 'ਤੇ ਹੀ ਵਿਅੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸਗੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਅਸਾਵੇਂ ਗ਼ੈਰ ਮਨੁੱਖੀ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੁਖਿੰਦਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਘੇਰਾ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਗੁਣਾਤਮਕ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਤੇ ਗਿਣਾਤਮਕ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਵਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਸੁਖਿੰਦਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਬਹੁਪਰਤੀ, ਬਹੁਦਿਸ਼ਾਵੀ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਡਾ. ਯੋਗਰਾਜ, ਨਵੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ : ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਦੇ ਨਵ-ਸੰਦਰਭ, ਪੰਨਾ-49-50
2. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਨਵੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ : ਪਛਾਣ ਚਿੰਨ੍ਹ, ਪੰਨਾ-9

-ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰਵਕਤਾ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਕਿਲਿਆਂਵਾਲੀ

71/ ਬਾਂਦਰ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕੌਣ ਕਰੇ - ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸੰਵਾਦ

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Jasvir Rana Di 'Main Te Meri Khamoshi' (Vishleshanatmak Adhihyan)

Edited By

Hirdepal Singh

Khes Bazar

Malout (152107)

Mob. 98146-66789

© 2020

ISBN 978-1-989310-64-9

Printed & Bound at:

Twentyfirst Century Printing Press, (Patiala)

Published by

Azeez Book House

V.P.O. Ramnagar, Distt. Bathinda (151509)

Mob. 9501910311, 9115872450

E-mail: azeezbookhouse@gmail.com

Association with

Autumn Art (India)

V.P.O. Balian, Distt. Sangrur (148001), Mob. 9115872450

E-mail: autumnartpublishers@gmail.com

all rights reserved.

Logo of Autumn Art by kafir

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ਤਰਤੀਬ

■ ਭੂਮਿਕਾ	09-12
1. ਅੰਦਰਲੀ ਹਲਚਲ ਨੂੰ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਦੀ ਸਰਦਲ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀ 'ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ' -ਹਿਰਦੇਪਾਲ ਸਿੰਘ	13-16
2. ਸਧਾਰਨ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਅੰਤਰ-ਸੰਵਾਦ - ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ -ਡਾ. ਗੁਰਮੀਤ ਕੌਰ	17-26
3. ਚੁੱਪ, ਸ਼੍ਰੋ ਰਾਹੀਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਯਥਾਰਥ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਫਰੋਲਦੀ 'ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ' -ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ	27-30
4. ਖਾਮੋਸ਼ੀ-ਮੰਡਲ ਦੀ ਅਸ਼ਟਗ੍ਰਹੀ 'ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ' -ਡਾ. ਧਰਮ ਚੰਦ ਵਾਤਿਸ਼	31-37
5. 'ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ' ਵਿਚਲੇ ਕੇਸਰ ਤੇ ਬੱਗੇ ਮਾਮੇ ਦਾ ਮਨੋ-ਸੰਤਾਪ -ਡਾ. ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	38-44
6. ਚੁੱਪ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ, ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ -ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ	45-50
7. ਸਵੈ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ : ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ -ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀਪ	51-76
8. ਨਿੱਜ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ -ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਢੀਂਗਰਾ	77-84
9. ਸਵੈ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਬਿੰਬ-ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ -ਡਾ. ਸਾਕ ਮੁਹੰਮਦ	85-93
10. ਜਾਣੂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਗਲਪੀਕਰਨ : ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ -ਡਾ. ਚੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼	94-110
11. ਚੁੱਪ ਵਿਚਲੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅਰਥ ਸਿਰਜਦੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਸੁਰ: ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ -ਡਾ. ਅਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਕਾਕੜਾ	111-117
12. ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰਕਸ਼ੀ : ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ -ਡਾ. ਜਸਵੀਰ ਕੌਰ ਭੱਲਮਾਜਰਾ	118-124
13. ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕ ਵਾਂਗ ਪੜਨ ਦੀ ਕਲਾਤਮਿਕਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ 'ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ' -ਪ੍ਰੋ. ਐਚ.ਐਸ. ਡਿੰਪਲ	125-131
14. ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਰਚਨਾਵੀ-ਪੈਟਰਨ -ਪ੍ਰੋ. ਜੇ.ਬੀ. ਸੇਖੋਂ	132-139

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ਚੁੱਪ, ਸ੍ਰੈ ਰਾਹੀਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਯਥਾਰਥ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਫਰੋਲਦੀ 'ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ'

-ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ

ਚੁੱਪ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਆਦਿ ਬਿੰਦੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚੁੱਪ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਸਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਸ਼ਬਦ, ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ, ਕੋਈ ਭਾਵ ਉਦੋਂ ਹੀ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮਨ ਅੰਦਰਲਾ ਸਾਰਾ ਸ਼ੋਰ ਤੇ ਦਵੰਦ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਹਾਣੀ ਬਣ, ਡੂੰਘੀ ਚੁੱਪ ਵਿੱਚ ਉਤਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਪਲਾਂ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮ ਹੀ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਜਸਵੀਰ ਰਾਣਾ ਆਪਣੀ ਚੁੱਪ ਵਿੱਚ ਉਤਰਦਾ, ਚੁੱਪ ਨੂੰ ਮਾਣਦਾ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਹੈ। ਬਕੋਲ ਜਸਵੀਰ ਰਾਣਾ "ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ, ਸਾਡੀ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਯਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਯਾਰੀ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਬਚਪਨ ਤੱਕ ਫੈਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।" "ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਚੁੱਪ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਂ ਹੈ।"

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਦਾ 2004 ਦਾ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜੇਤੂ ਜਸਵੀਰ ਰਾਣਾ ਚੁੱਪ ਨੂੰ ਜੀਉਣ ਵਾਲਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸਮਰੱਥ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਸ਼ਬਦ-ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ' ਨਾਲ ਰਾਣਾ ਆਪਣਾ ਟ੍ਰੈਕ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਟ੍ਰੈਕ ਨਾਲ ਵੀ ਪੂਰੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ 'ਤੇ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਨਾਲ ਖਰਾ ਉੱਤਰਦਾ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪਿੱਠ ਟਾਈਟਲ 'ਤੇ ਲਿਖੇ ਵਾਕ "ਇਹ ਸ਼ਬਦ-ਚਿੱਤਰ ਗੈਲਰੀ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ।" ਪੁਸਤਕ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜਸਵੀਰ ਰਾਣਾ ਦੀ ਚੁੱਪ, ਉਸਦੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ, ਤੇ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਸਵੀਰ ਰਾਣਾ ਆਪਣੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨਾਲ ਪੁਰਾਤਨ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਚਿੱਤਰ ਉਹਨਾਂ ਸਖਸ਼ੀਅਤਾਂ ਦੇ ਹੀ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਪਹਿਚਾਣ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਰਾਣਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਕੱਦਾਵਰ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਮੋਹਨ ਭੰਡਾਰੀ, ਰਾਮ ਸਰੂਪ ਅਣਖੀ ਨੂੰ ਚਿਤਰਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੇ ਦੋ ਸਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦੋ ਸਾਲਿਆਂ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਚਿੱਤਰ ਰਾਣਾ ਆਪਣਾ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਰਾਣਾ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚਿੱਤਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹਦਾ ਚਿੱਤਰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਵਿਲੱਖਣ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

* ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰਵਕਤਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਕਿੱਲਿਆਂਵਾਲੀ।

27 :- ਜਸਵੀਰ ਰਾਣਾ ਦੀ 'ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ' (ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Kahaniankar Jasvir Rana Rachit Khitan Ghum Rahian
Ne : Chetna Te Chintan

Edited By
Hirdepal Singh
Khes Bazar
Malout (152107)
Mob. 98146-66789

© 2020

ISBN 978-1-989310-14-4

Printed & Bound at:
Twentyfirst Century Printing Press, (Patiala)

Published by
Azeez Book House
V.P.O. Ramnagar, Distt. Bathinda (151509)
Mob. 9501910311, 9115872450
E-mail: azeezbookhouse@gmail.com

Association with
Autumn Art (India)
V.P.O. Balian, Distt. Sangrur (148001), Mob. 9115872450
E-mail: autumnartpublishers@gmail.com

all rights reserved.

Logo of Autumn Art by kafir

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ਤਰਤੀਬ

■ ਭੂਮਿਕਾ	09-11
1. ਬਹੁਪਰਤੀ ਕਥਾ ਦਾ ਘਾੜਾ - ਜਸਵੀਰ ਰਾਣਾ -ਹਿਰਦੇਪਾਲ ਸਿੰਘ	12-14
2. ਜਸਵੀਰ ਸਿੰਘ ਰਾਣਾ : “ਚੂੜੇ ਵਾਲੀ ਬਾਂਹ” -ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀ, ਡਾ. ਰਮਿੰਦਰ ਕੌਰ	15-34
3. ਲਕੀਰ ਤੋਂ ਹਟਵੀਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਖਿੱਤੀਆਂ ਘੁੰਮ ਰਹੀਆਂ ਨੇ -ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ	35-37
4. ਲੀਹੋਂ ਹਟਵੇਂ ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਦਰਪਣ: ਖਿੱਤੀਆਂ ਘੁੰਮ ਰਹੀਆਂ ਨੇ -ਡਾ. ਤਰਲੋਕ ਬੰਧੂ	38-46
5. ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਜਟਿਲ ਕਿਰਦਾਰ ਦਾ ਰਚੇਤਾ: ਜਸਵੀਰ ਰਾਣਾ -ਡਾ. ਗੁਰਮੀਤ ਕੌਰ	47-54
6. ਤੀਵੀਂ ਵਿਹੂਣੇ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰਜ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ: ਚੂੜੇ ਵਾਲੀ ਬਾਂਹ -ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਗੁਰਬਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	55-60
7. ਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜਟਿਲਤਾ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ : ਜਰਾ ਬਚਕੇ ਮੋੜ ਤੋਂ -ਡਾ. ਸਰਘੀ	61-63
8. ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ 'ਚ ਇੱਕ ਜਸਵੀਰ ਰਾਣਾ -ਦੇਵਨੀਤ	65-71
9. ਨਵੇਂ ਕਥਾ ਵਿਵੇਕ ਦਾ ਸਿਰਜਕ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ : ਖਿੱਤੀਆਂ ਘੁੰਮ ਰਹੀਆਂ ਨੇ -ਨਿਰੰਜਨ ਬੋਹਾ	72-76
10. ਰੂਹ ਦੇ ਮਾਰੂਥਲ ਦਾ ਕਥਾ-ਸਫਰ — ਖਿੱਤੀਆਂ ਘੁੰਮ ਰਹੀਆਂ ਨੇ -ਡਾ. ਪਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ	77-79
11. ਸਮਕਾਲੀ ਸਰੋਕਾਰ ਤੇ ਜਸਵੀਰ ਰਾਣਾ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ -ਡਾ. ਜਸਵੀਰ ਕੌਰ	80-86
12. ਖਿੱਤੀਆਂ ਘੁੰਮ ਰਹੀਆਂ ਨੇ- ਇੱਕ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪ੍ਰਵਚਨ -ਡਾ. ਅਕਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	87-91
13. ਜਸਵੀਰ ਰਾਣਾ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਨੋਦਸ਼ਾ ਦਾ ਚਿਤਰਣ -ਪ੍ਰੋ. ਰੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ	92-97

ਲਕੀਰ ਤੋਂ ਹਟਵੀਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਖਿੱਤੀਆਂ ਘੁੰਮ ਰਹੀਆਂ ਨੇ

-ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ

ਜਸਵੀਰ ਰਾਣਾ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਸਿਖਰ ਦੁਪਹਿਰਾ' ਨਾਲ ਨਿਵੇਕਲਾ ਸਥਾਨ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹਾਸਲ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਦੂਜੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਖਿੱਤੀਆਂ ਘੁੰਮ ਰਹੀਆਂ ਨੇ' ਨਾਲ ਉਹ ਸਮਰੱਥ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚਲੀਆਂ ਸੱਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੱਖਰੇ ਧਰਾਤਲਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਰਾਣੇ ਦੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦੀ ਬਾਹ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਜਨ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਹਿਮੀਅਤ ਰੱਖਦੇ ਛਤਿਆਂ ਦੀ ਬਾਤ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਹਾਣੀ 'ਚੂੜੇ ਵਾਲੀ ਬਾਂਹ'। ਔਰਤ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਰਾ ਹੈ। ਮਰਦ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਹੋਂਦ ਦੀ ਹੋਣੀ ਔਰਤ ਕਰਕੇ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲਾ ਪਾਤਰ ਰੋਟੀ ਦੀ ਭੁੱਖ ਨਾਲੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭੁੱਖ ਦੀ ਤੰਗੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਉਹਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਇੰਨਾ ਘਰ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਉਹ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਵੇਖਦੇ ਰਾਤੀਂ ਉਸੇ ਨੂੰ ਲਿਟ ਵਿਚੋਂ ਭਾਲਦਾ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲੀ ਕਹਾਣੀ 'ਖਿੱਤੀਆਂ ਘੁੰਮ ਰਹੀਆਂ ਨੇ' ਏਡਜ਼ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਨਾਲ ਜੂਝ ਰਹੇ ਪਤੀ ਕਰਕੇ ਜੂਝ ਰਹੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਲੜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੀ ਜੰਗ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਇਨਸਾਨ ਦੁਆਰਾ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੰਗ ਹਾਰਨ ਵਾਲੇ ਇਨਸਾਨ ਬਾਰੇ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਡਾਇਰੀ-ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਪਰਤ ਦਰ ਪਰਤ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਪੀੜਤ ਪਾਤਰ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

'ਦੌੜ ਸ਼ੁਰੂ ਹੈ' ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਹਾਲਾਤ ਅੰਦਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀਆਂ ਪਿਛਲੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਨਸਾਨ ਦੀਆਂ ਵਧਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ, ਲਾਲਸਾਵਾਂ ਅਤੇ ਖਰਚੇ ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹਨ, ਪਰ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਦੀ ਘੱਟ ਉਪਜ, ਵੱਧ ਰਹੇ ਖਰਚੇ, ਸੀਮਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਇਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਉੱਤਮ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਿਸਾਨੀ ਧੰਦਾ ਅੱਜ ਕੱਲ ਦਿੱਕਤਾਂ, ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ, ਅਣਲੋੜੀਂਦੀਆਂ

* ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰਵਕਤਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਕਿੱਲਿਆਂਵਾਲੀ।

35 :- ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਜਸਵੀਰ ਰਾਣਾ ਰਚਿਤ ਖਿੱਤੀਆਂ ਘੁੰਮ ਰਹੀਆਂ ਨੇ : ਚੇਤਨਾ ਤੇ ਚਿੰਤਨ

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Mrs. Galaxy Gupta

Repercussions of Social Media on Language

Chief Editor
Dr. Surinder Singh Thakur
Editors
Surinder Kapila, Galaxy Gupta

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Repercussions of Social Media on Language

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur

Editors

Surinder Kapila

Galaxy Gupta

Guru Nanak College Killianwali,
Sri Muktsar Sahib

ISBN

978-93-88977-87-6

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

#16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC
Sapatriishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

Published by

Sapatriishi Publications

Plot no. 24/9, Industrial Area, Phase-2,

Near Tribune Chowk, Chandigarh.

Website : sapatrishipublication.com

E-mail : sapatriishi94@gmail.com

0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher.

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

- Social Media: The New Podium For Communal Campaigning In India 64
Aalisha Bhatia, Khushneel Kaur
- Social Media: is it a Problem or a Solution for a Developing Country? 68
Surinder Kapila
- Social Media and Modern Generation 72
Sonia Chahal
- Effects of Social Media on Today's Business 77
Deepika
- Role of Social Media In Mutual Fund Industry 82
Kiran Bala
- Pros and Cons of Social Media 87
Deepa Manchanda
- A Study of Impact of Social Media on Modern Generation 95
Diksha
- Pros and Cons of Mass Media 100
Dr. Archana Grover
- Pros and Cons of Social Media 103
Dr. Sharda Nain
- Twenty First Century Generation and Social Media 110
Dr. Vandana Munjal
- A Study of Impact of Social Media on Social Interactions 115
Galaxy Gupta
- E-Commerce and Social Media Marketing 120
Hartripat Kaur

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

A Study of Impact of Social Media on Social Interactions

Galaxy Gupta*

Abstract

The popularity and development of social networking sites has revolutionized the way of communication especially among youth. The concept of sociability has gained a renewed interest with the emergence of the Social Networking Sites. Interpersonal interaction and communication has been getting replaced slowly by online communication. Although these Social Network Sites has contributed in keeping people connected but at the same time the risk factors associated with the use of social networking sites cannot be denied. The purpose of the present study was to find out the impact of use of social networking sites on their social relationship.

Keywords: Social Media, Impact of social media, social media on social interactions.

Introduction

The emergence of social media has created a new avenue for facilitating daily information and communication needs. As technology grows and expands our range of communication, social media is becoming a vital tool for daily social interaction. It creates opportunity for people to interact with each other in a way that is both helpful and essential to socially motivate people. The rapid fire quick communication style that captivates the millennials and other generation has shifted our conversations from 'face-to-face' instances to 'through-the-screen' ones.

Social Media is described as the collection of online communication channels dedicated to community based input, interaction, content sharing and collaboration. Some of the commonly known communication websites are Facebook, Twitter, Instagram, and Pinterest. With the help of this websites people can share memories, reconnect with friends, plan events, and communicate almost instantaneously. The social media has positive as well as negative impacts on communication skills.

Social networks have become the central facilitator for daily

*Assistant Professor, Guru Nanak College, Killianwali.

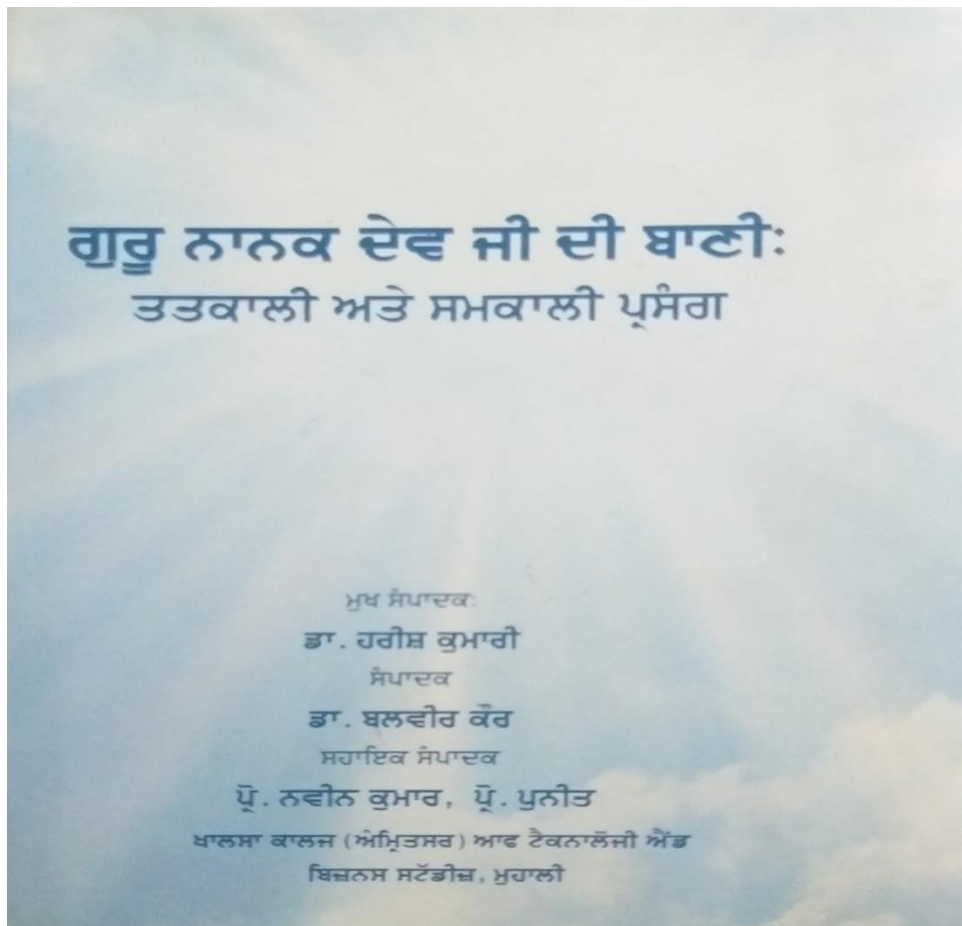

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Mr. AshishBaghla

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ਇਸ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ 550ਵਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਮਨਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸਰਬਾਰੀ ਪੱਖਾਂ, ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪੁਨਰ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ, ਬੁਧੀਜੀਵੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਿਖਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਖੋਜਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਵੀ ਇਸੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੀਖਣ 'ਤੇ ਛੁੱਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਇਸ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਸਦਾ ਹੀ ਬਣੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਭਾਵੇਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਪਰ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਧਰਮ, ਵਰਗ, ਵਰਣ, ਜਾਤ, ਨਸਲ, ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਭਿੰਨ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਕਰਾਲ ਰੂਪ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਰਹੇ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਫਲਸਫਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਵੀ ਭਲੀਭਾਂਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਨ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦੀ ਸੋਧ ਮਿਲੇਗੀ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀਆਂ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਜ ਉਲੀਕਣ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਉਰਜਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਗੀਆਂ।

ਰਾਜਿੰਦਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਛੀਨਾ
ਆਨਰੇਰੀ ਸਕੱਤਰ,
ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

SAPATRISHI PUBLICATIONS
24/9, Industrial Area, Phase-2
Near Tribune Chowk, Chandigarh
Tel:0172-5002591,94630-88272

Rs. 670/-

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Guru Nanak Dev Ji di Bani: Tatkali ate Samkali Parsang by

Chief Editor
Dr. Harish Kumari
(Principal)

Editor
Balvir Kaur (Dr.)
(Assistant Professor in Punjabi)

Assistant Editor
Navin Kumar, (Prof.)
(Assistant Professor in Punjabi)

Puneet (Prof.)
(Assistant Professor in Punjabi)

Khalsa College (Asr.) of Technology & Business Studies, Mohali

ISBN 978-93-88977-17-3

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC
Sapatrishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

The responsibility for the facts stated, opinion expressed or conclusion reached at is
entirely that of the Authors and not of College & Editors.

Published by

Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.

094630-88272, 0172-5002591

E-mail:- sapatrishi94@gmail.com

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Editor.

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

• ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰਚਨਾ ਵਿਸ਼ਟੀ: ਸਮਾਜਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੀ ਸੰਕਲਪਨਾ <i>ਡਾ. ਸੋਨਦੀਪ ਮੋਗਾ</i>	387
• ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ <i>ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਸਿਮਰਨ ਕੌਰ</i>	394
• ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰਚਿਤ ਜਪੁਜੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਤਿਨਾਮ ਅਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ <i>ਰੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ</i>	397
• ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸੰਕਲਪ <i>ਡਾ. ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ</i>	403
• ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਬਾਰੇ ਰਚਿਤ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਨਾਨਕ-ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ <i>ਡਾ. ਸਤਵਿੰਦਰ ਕੌਰ</i>	407
• ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਤਤਕਾਲੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਥਿਤੀ <i>ਸੁਖਜੀਤ ਕੌਰ</i>	413
• Role of Guru Nanak Dev ji's baani in enhancing Values among the youth <i>Dr. Gunwant Kaur Brar</i>	418
• Guru Nanak Bani: The world and Culturalisation <i>Amrik Singh</i>	426
• Teachings of Shri Guru Nanak Dev ji And their relevance for us <i>Prof. Ashish Baghla</i>	429
• Women and society :its position And changes with respect to gurbani <i>Sugandha Kohli</i>	432
• Role Of Gurbani In Uplifting The Status Of Women <i>Prof. Danesh, H.B,</i>	434
• The Role Of Guru Nanak Dev Ji in Women Empowerment <i>Poonam</i>	440
• श्री गुरु नानक देव जी की शिक्षाएँ एवं नैतिक मूल्य <i>डॉ. सुरेश कुमार</i>	443

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Teachings Of Shri Guru Nanak Dev Ji And Their Relevance For Us

Prof. Ashish Baghla,
Assistant Professor in Commerce,
Guru Nanak College Killianwali,
Dist. Shri Muktsar Sahib.

This paper is written to have a self introspection and discussion on the basic principles given by Shri Guru Nanak Dev Ji to the humanity. Proper care has been taken to avoid any mistakes in this paper on the teachings of Shri Guru Nanak Dev Ji. I apologise to Shri Guru Nanak Dev Ji for any mistakes done by me in this paper.

This paper tries to explain the teachings of Shri Guru Nanak Dev Ji and their relevance for us in the present era of darkness. Despite we are getting developed but the fact is we are still somehow bound in the darkness of this world of cheat, greed and selfishness. We are adopting new technologies but we are forgetting our culture, our values and the messages given by our Gurus on humanity.

Shri Guru Nanak Dev Ji took avatar in the year 1469 to light the lamp of knowledge and save the human being from the world of darkness. Shri Guru Nanak Dev Ji taught the people that God is One. Further, Shri Guru Nanak Dev Ji gave three basic principles to the human beings for following the way of religion. The three basic principles given by Shri Guru Nanak Dev Ji were: KiratKaro(Earn livelihood by honest way and with hard work), NaamJapo(Meditate the name of God), and Wand Chhakko(Eat by sharing the food with others).

Shri Guru Nanak Dev Ji has placed "KiratKaro" above all of his teachings. Guru Ji has directed the people to earn by honest means and without cheating with others. Further, they had directed the people to earn for survival and not for retaining the money by giving message that nothing will go along with us after this life. The honest earnings always result in good life and the money earned by wrong means always result in pain in some manner.

The 2nd major teaching of Shri Guru Nanak Dev Ji is to meditate the name of God(NaamJapo). Shri Guru Nanak Dev Ji taught people that God is One and he is found by meditating his name. Shri Guru Nanak Dev Ji explained that everything in this world is dependent upon the name of God without which nothing can stand. Shri Guru Nanak Dev Ji said that every comfort is there in the name of God and without the name of God, everything is waste. Guru Nanak Dev Ji explained the importance of meditating the name of God during very early morning i.e. Amritvela. Guru Nanak Dev Ji taught the People to meditate the name of God during Amritvela period which results in multiple benefits for betterment in life and all kind wishes of human beings gets fulfilled by meditating at the time of Amritvela.

429/ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਥਾਣੀ: ਤਰਕਾਲੀ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਪ੍ਰਸੰਗ

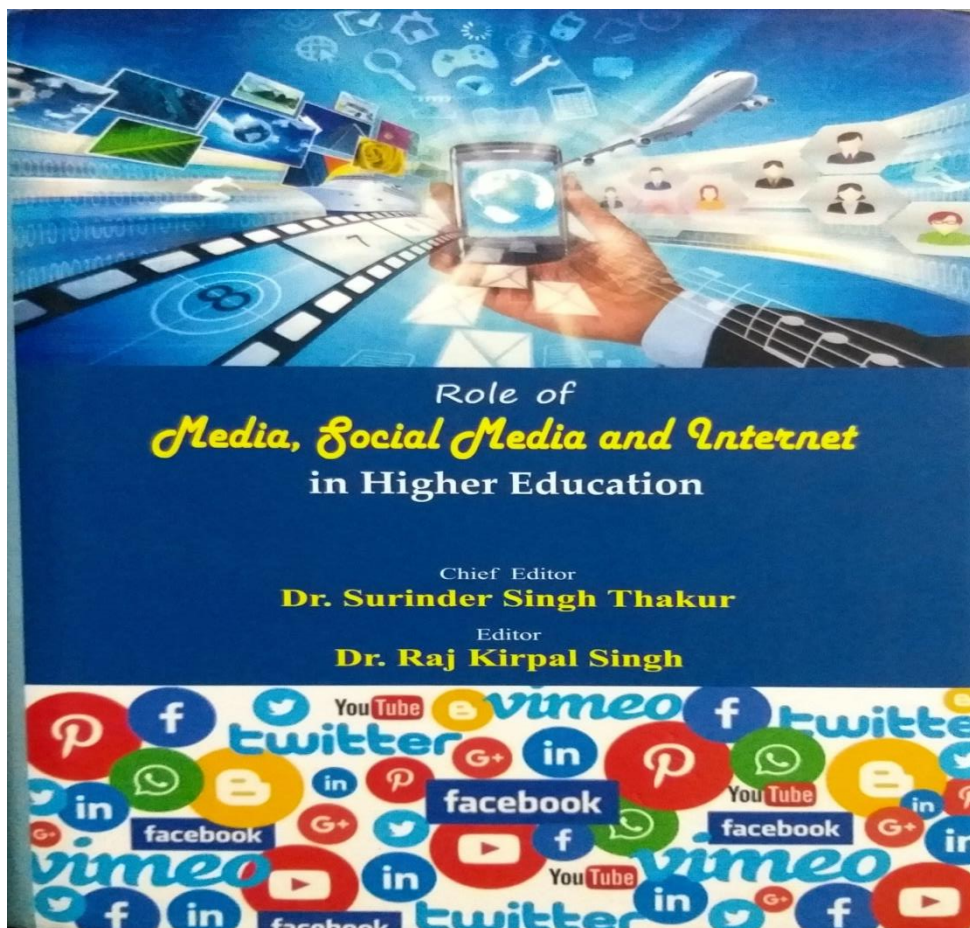
Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

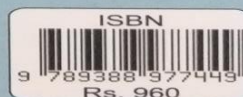
ABOUT THE CHIEF EDITOR

Dr. Surinder Singh Thakur, Principal Guru Nanak College Killianwali, Distt. Sri Muktsar Sahib, Punjab has vast teaching experience of 21 years with 11 years of Administrative experience. He is representing the Faculty of Education, Academic Council, Board of study (Education) and Board of Study (Social Work) of Panjab University and the numerous other bodies of P.U. Chandigarh. He is a member of NCTE Visiting Team under the Centralized Visiting Team Member Delhi Headquarters/ Regional Committees, member of SIT to inspect B.Ed. Colleges (eight) in the district of Mandi H.P. as a representative of NCTE. He is Associate Chief Editor of Research Analysis and Evaluation and a member of Editorial Board of Shodh Samiksha Aur Mulyankan. He has attended and chaired more than seventy State, National and International Seminars, Workshops and Conferences. Publication of five books is to his credit. He has published 36 research papers in reputed National and International Journals. His area of interest is Educational Philosophy, School Management and Teacher Education.

SAPATRISHI PUBLICATIONS
24/9, Industrial Area, Phase-2
Near Tribune Chowk, Chandigarh
Tel: 0172-5002591

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Role of Media, Social Media and Internet in Higher Education

Chief Editor
Dr. Surinder Singh Thakur
(Principal)

Editor
Dr. Raj Kirpal Singh
(Asstt. Prof., Dept. of Punjabi)

Guru Nanak College, Killianwali,
Distt. Sri Muktsar Sahib

The responsibility for the facts stated, opinion expressed or conclusion reached at is
entirely that of the Authors and not of College & Editors.

Sapatrishi Publications
Chandigarh

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

28.	21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸ਼ਕਟ ਪ੍ਰਬੰਧਨ	155
	ਹਰਦੀਪ ਸਿੰਘ	
29.	ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਵਰ ਜਾਂ ਸਰਾਪ	161
	ਕਿਰਨ ਕੌਰ	
30.	ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਘਟਦਾ ਰੁਝਾਨ	165
	ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ	
31.	ਮੀਡੀਆ/ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ	168
	ਰਵੀ ਨਾਗਪਾਲ	
32.	ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਉੱਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ	172
	ਸਟਾਲਿਨਜੀਤ ਸਿੰਘ	
33.	ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਗੁਣਾਤਮਕ ਭੂਮਿਕਾ	176
	ਡਾ. ਉਸ਼ਾ ਸ਼ਰਮਾ ਤੇ ਡਾ. ਸਿਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਗਰੇਵਾਲ	
34.	ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸਰੋਕਾਰ	181
	ਡਾ. ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ	
35.	ਭਾਰਤੀ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ : ਵਰਤਮਾਨ ਸਥਿਤੀ	188
	ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	
36.	Role of Media, Social Media And Internet In Higher Education	193
	Indira Pahuja	
37.	Globalization & Higher Education : Repercussions of Media & Social Media	200
	Amit Behal	
38.	Social Media Use In Higher Education	207
	Usha Goyal & Dr. Seema Rani	
39.	Effects of Globalization on higher education	212
	Neha Thakur	
40.	Role of Internet in Higher Education	218
	Namarta	
41.	An Analysis of Use of ICT in Higher Education	224
	Ashish Baghla	
42.	Use of Media, Social Media and Internet in Higher Education: A Boon or Curse	231
	Gurpreet Singh	

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

AN ANALYSIS OF USE OF ICT IN HIGHER EDUCATION (INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY)

Ashish Baghla*

Abstract

This paper examines the role of ICT (Information and Communication Technology) in higher education in India and its possible challenges for making teaching learning process better in future. ICT includes networking devices, software, hardware, internet, email and storage devices for the purpose of information sharing and communication. Information and communication technology has transformed the way all things were done earlier. Today the role of ICT is increasing rapidly in higher education for the purpose of better learning and knowledge sharing. ICT has lots of advantages like low cost, more accessibility, online availability of study material, better learning by students etc. ICT is helping in research, knowledge dissemination and teaching through e-learning and distance education. With Gross Enrolment Ratio (GER) of 25.8%, India is now seeing rise in student enrolment to higher educational institutes. India has lots of hurdles to overcome to better manage ICT in higher education. Language barriers, technical barriers, suitable infrastructure and lack of awareness among people in some areas etc. are the major hurdles in the development of ICT in higher education in India.

Keywords: ICT, Higher education, Internet, Gross Enrolment Ratio etc.

Introduction

The term ICT stands for Information and Communication Technology. ICT includes networking devices, storage devices, e-mail, internet, computer, mobile phones etc. for the purpose of information sharing and

* Assistant Professor in Commerce, Guru Nanak College, Killianwali.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ABOUT THE CHIEF EDITOR

Dr. Surinder Singh Thakur, Principal Guru Nanak College Killianwali, Distt. Sri Muktsar Sahib, Punjab has vast teaching experience of 21 years with 11 years of Administrative experience. He is representing the Faculty of Education, Academic Council, Board of study (Education) and Board of Study (Social Work) of Panjab University and the numerous other bodies of P.U. Chandigarh. He is a member of NCTE Visiting Team under the Centralized Visiting Team Member Delhi Headquarters/ Regional Committees, member of SIT to inspect B.Ed. Colleges (eight) in the district of Mandi H.P. as a representative of NCTE. He is Associate Chief Editor of Research Analysis and Evaluation and a member of Editorial Board of Shodh Samiksha Aur Mulyankan. He has attended and chaired more than seventy State, National and International Seminars, Workshops and Conferences. Publication of five books is to his credit. He has published 36 research papers in reputed National and International Journals. His area of interest is Educational Philosophy, School Management and Teacher Education.

SAPATRISHI PUBLICATIONS
24/9, Industrial Area, Phase-2
Near Tribune Chowk, Chandigarh
Tel: 0172-5002591, 9463836591

ISBN

9 789388 977876

₹- 800

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Repercussions of Social Media on Language

Chief Editor
Dr. Surinder Singh Thakur

Editors
Surinder Kapila
Galaxy Gupta

Guru Nanak College Killianwali,
Sri Muktsar Sahib

ISBN
978-93-88977-87-6

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

#16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC
Sapatrishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

Published by

Sapatrishi Publications

Plot no. 24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.

Website : sapatrishipublication.com

E-mail : sapatrishi94@gmail.com

0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher.

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

• Repercussions of Social Media on language Role of Social Media in Evolving English Vocabulary <i>Inderjit Singh</i>	126
• Social Media and Education: Pros and Cons <i>Manik Jindal</i>	131
• Repercussions of Social Media on Language <i>Manish Garg</i>	135
• Social Media: Impacts and Challenges <i>Manpreet Kaur</i>	137
• Modern Generation and Social Media <i>Monika Rani</i>	143
• Pros and Cons of Social Media <i>Palak Singla</i>	146
• The History of Social Media <i>Parveen Kumar, Savita Devi</i>	153
• The Role of Social Media in Community Building and Development <i>Paramdeep Kaur</i>	156
• Modern Generation and Social Media <i>Pooja Monga</i>	161
• Role of Social Media in Keeping The Youth Busy <i>Ashish Baghla</i>	164
• Impact of Social Media on Culture <i>Prince Singla</i>	169
• Impact of Social Media on Youth <i>Gurbinder Kaur</i>	173
• Sms Language and Its Impact on Writing Skills <i>Prof. Mandeep Kaur</i>	177
• Modern Generation and Social Media <i>Roman Kumar, Seema Rani</i>	181

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Role of Social Media in Keeping The Youth Busy

Ashish Bagla*

Abstract

"Change is the law of nature", we all know it. With the change in technology, we see change in our lifestyle, habits and demographics as well. Technology has changed our lives in a radical manner. The impact of technology is far reaching and is still bringing new developments. One of the impact of technology has been the introduction of social media in the world. Social media is simply the set of tools and techniques by which we connect with the society and our friend circles. To keep the people aware and informed, the social media plays a vital role in the society. As everything has its own positive and negative impacts, social media too has its positive and negative impacts on the people and society in general. Undoubtedly, social media has made the people busy in the present era. People have become more habitual of sharing their experiences and special events on social media which somehow appears to be a waste of time. At the same time, social media has played a role of change agent in our society as it helps in making the people aware about the latest issues and news. Further social media has transformed the means of communication. In all, social media cannot be said as wrong for young generation but still there is a need of optimizing the use of social media for the youth because youth is the only thing on which our future depends.

Introduction

"Change is the law of nature", we all know it. With the change in technology, we see change in our lifestyle, habits and demographics as well. Technology has changed our lives in a radical manner. One of the impact of technology has been the introduction of social media in the world. Social media is simply the set of tools and techniques by which we connect with the society and our friend circles.

Merriam-Webster defined social media as "forms of electronic communication (such as Web sites) through which people create online communities to share information, ideas, personal messages.

Hence social media can be said as the arrangement of various technologies to connect with other people and society. Social media is computer-based technology which facilitates the sharing of ideas.

*Assistant Professor in Commerce, Guru Nanak College Killianwali.

164/ Repercussions of Social Media on Language

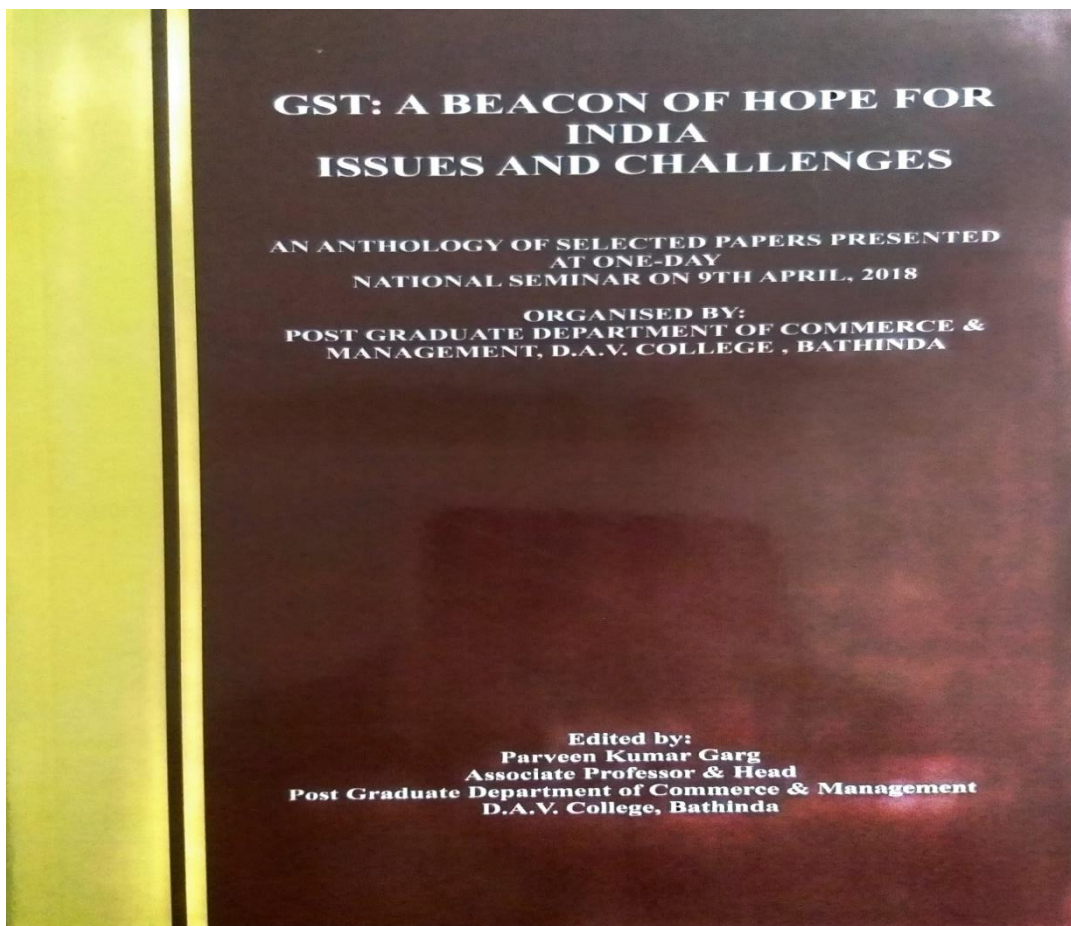

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

**GST: A BEACON OF HOPE FOR
INDIA
ISSUES AND CHALLENGES
AN ANTHOLOGY OF SELECTED PAPERS PRESENTED AT ONE-DAY
NATIONAL SEMINAR ON 9TH APRIL, 2018
ORGANISED BY:
POST GRADUATE DEPARTMENT OF COMMERCE &
MANAGEMENT, D.A.V. COLLEGE, BATHINDA**

Edited by:
Parveen Kumar Garg
Associate Professor & Head
Post Graduate Department of Commerce & Management
D.A.V. College, Bathinda

Year : 2018
ISBN : 978-93-87276-92-5
Price : 700

Published By
Gracious Books
Office : LIG-13 Phase-I Urban Estate, Patiala.
SCO : 23 Shalimar Plaza Opp. Punjabi University, Patiala.
Ph-91-175-5017642, 91-175-5007643
graciousbooks@yahoo.co.in
www.graciousbooks.in

Printed At : D K Fine Art Press, New Delhi

The responsibility for the facts stated opinions expressed or conclusions
reached is entirely that of the authors and not of the DAV College, Bathinda
& the Editors and Publisher.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

17.	A Study on Impact of GST After Its Implication – Dimple Tangri and Ritta Rani	123-130
18.	GST and Its Impact on Indian Economy – Ashish Baghla	131-138
19.	GST - One Nation One Tax – Pooja Gupta	139-142
20.	Evolution & Implementation of GST in India – Dr. Anju Bala & Suman Garg	143-150
21.	Problem and Prospects of GST in India – Nitin Babbar	151-154
22.	Impact of GST on Various Industries in Indian Economy: A Sector- Wise Analysis – Zoya	155-160
23.	An Analysis of GST Impact on Consumers – Shivani Goyal	161-166
24.	Impact of GST on Personal Finances of Consumer – Dr. Surjit Singh	167-172
25.	Consumer's Opinion Towards Implementation of GST on Food Products – Shaveta	173-180
26.	GST in India: A Big Leap in the Indirect Taxation System – Monika Kapoor	181-188
27.	Impact of GST on Indian Economy – Shaveta Bansal	189-194
28.	Impact of GST on Indian Economy – Yogita Garg, Jimmit Garg	195-204
29.	Study of Canadian Dual System of GST – Bala Khanna & Sarita Sood	205-210
30.	GST in India: A Brief Analysis – Dr. Amradha Bhandari	211-214
31.	GST In India - A Big Leap in the Indirect Taxation – Shifa Setia	215-218
32.	GST in India: Problems and Prospects – Sheenam Maheshwary	219-224
33.	Problems and Prospects of GST in India – Shailja Monga & Renu Bansal	225-230
34.	GST and Its Impact on Indian Economy – Kajal Bajaj & Dr. Rajesh Singla	231-238
35.	A Review on Impact of GST on Indian Economy – Malika	239-246
36.	Composition Scheme in GST: All Things Good	247-254

(xii)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

18

GST AND ITS IMPACT ON INDIAN ECONOMY

Ashish Baghla

Abstract: GST (Goods and Services Tax) in India was introduced on 1st July 2017 by Government of India to replace the traditional indirect taxation system. Traditionally, the indirect taxes were based on multiplicity of taxes. GST was introduced to remove the multiple taxes and replace it with one type of tax. GST is having five types of tax rates- 0%, 5%, 12%, 18%, 28%. GST was first introduced in France in 1954 and now more than 160 countries have adopted GST. India has followed the dual model of GST as prevailing in Canada. Currently, India has dual charge of GST in which equal tax is collected by central and state government. (E.g. GST@12% will be SGST@6% + CGST@6%). Where SGST stands for State Goods and Services Tax, CGST stands for Central Goods and Service Tax. Further, in case of inter-state sales, IGST (Integrated Goods and Services Tax) is imposed. GST has impacted various industries in different manner. It will be wrong to say it has impacted any industry in positive or negative way as GST is in its development phase now. GST has resulted in better tax compliance, better revenue collections by central government, more boost to trade and consumption, and reduced burden of taxes on consumer in most of the sectors, transparency in operations etc. Apart from it, GST has affected some industries in negative way as well. Automobile industry, railways and some other service sector firms now gets taxed @18% instead of 15% earlier. In such way, it has adversely affected the pockets of consumers. Petroleum products, tobacco and liquor are still out of the coverage of GST. Such difference in taxation has resulted in imbalance in the implementation of GST in India. Government needs to unify its coverage and eliminate the loopholes to get better advantages of the implementation of GST to have long run growth of the economy.

Keywords: GST, Economy, Consumers, government etc.

INTRODUCTION

GST (Goods and Services Tax) in India was introduced on 1st July

Assistant Professor in Commerce, Guru Nanak College, Killianwali,
Ashish baghla@yahoo.in

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

E-COMMERCE AND ITS IMPLICATIONS ON INDIAN ECONOMY

Editors
Ms. Indra Rani
Ms. Sonam

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

INTERNATIONAL PUBLISHERS REPRESENTATION OFFICES

• 596 Street, Madera, California-93638
• 8 Automatic Rd, Unit 2C, Brampton L6S 3N5, Canada

ISBN: 978-93-5113-979-9

E-COMMERCE AND ITS IMPLICATIONS ON INDIAN ECONOMY

Editors

Ms. Indra Rani

(Assistant Professor, Department of Economics)

Ms. Sonam

(Assistant Professor, Department of Commerce)

DASMESH GIRLS COLLEGE, BADAL

2018

Published, Printed & bound by
Unistar Books Pvt. Ltd.
301, Industrial Area, Phase-9,
S.A.S. Nagar, Mohali-Chandigarh (India)
email : unistarbooks@gmail.com
website : www.unistarbooks.com
Ph. +91-172-5027427, 5027429, 4027552

© 2018

Produced and bound in India

All rights reserved
This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, hired out, or otherwise circulated without the publisher's prior written consent in any form or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above, no part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise), without the prior written permission of both the copyright owner and the above mentioned publisher of this book.

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

17.	E-COMMERCE IN INDIA: WHY WE ARE STILL LAGGING BEHIND <i>Ms. Amandeep Kaur, Ms. Satbeer Kaur</i>	107
18.	ROLE OF E-MARKETING MIX IN SUCCESS OF E-COMMERCE BUSINESS <i>Kanwal Jagjit Singh Sidhu</i>	113
19.	E-COMMERCE AND ITS IMPACT IN INDIA: CRITICAL ANALYSIS <i>Ashish Baghla</i>	120
20.	E-COMMERCE - BOON OR BANE FOR INDIA <i>Deepika</i>	127
21.	E-COMMERCE IN INDIA - CHALLENGES AND OPPORTUNITIES <i>Mrs. Rajwinder Kaur</i>	133
22.	E-COMMERCE & ISSUES : MS. SHIANA	141
23.	E-COMMERCE: A BOON OR BANE FOR INDIA <i>Richa Kataria</i>	145
24.	E-COMMERCE IN INDIA – OPPORTUNITIES AND CHALLENGES <i>Palak Singla</i>	155
25.	E-COMMERCE AND CHALLENGES IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT <i>Amaninder Kaur Dheendsa</i>	165
26.	ECOMMERCE LEGAL AND TECHNOLOGICAL ISSUES <i>Ms. Ankita</i>	172
27.	E-COMMERCE & ITS IMPLICATIONS ON INDIAN ECONOMY: IDENTIFYING CHALLENGES AND OPPORTUNITIES <i>Mr. Rahul Verma</i>	178
28.	E COMMERCE IN INDIA : CHALLENGES AND OPPORTUNITIES <i>Kalvir Kaur (Research Scholar)</i>	186
29.	IMPACT OF E-COMMERCE ON INDIAN SOCIETY <i>Tarsaim singh</i>	193
30.	IMPACT OF E-COMMERCE ON EDUCATION SECTOR <i>Prabhjeet kaur</i>	200
31.	E-COMMERCE AND MICRO SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES <i>Jyotika Godara</i>	204
32.	FUTURE OF E-COMMERCE IN INDIA <i>Himani Mehta</i>	210
33.	E-COMMERCE IN INDIA: WHY WE ARE STILL LAGGING BEHIND <i>Miss. Komal choudhary</i>	216

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

E-COMMERCE AND ITS IMPACT IN INDIA: CRITICAL ANALYSIS

* Ashish Baghla

ABSTRACT

E-Commerce means the sale and purchase of goods and services using electronic devices over the internet. E-commerce websites has changed the way shopping was done earlier in the world. The invention of internet has opened ample opportunities for the technological firms to enter in the web industry and provide the customers online services. E commerce has changed the consumption patterns in major economies due to increasing technology savvy customers. Today, a person can easily compare, modify the order, and can easily return the goods to e commerce companies at no additional cost, thanks to e-commerce companies. No doubt, the role of e-commerce is not limited to sale-purchase only, but it has resulted in increase in employment, increase in transportation activities, increase in the number of digital transactions in the economy etc. which is a good sign to boost the economy of India. Various factors contributing to the growth of e-commerce in India are increasing size of population, increased income of middle class people, shift towards digital transactions by literate and aware people, low transaction cost, customer convenience etc. Still E-commerce websites face many problems such as threat of data loss, privacy issues, phishing attacks, lack of secure connections in India etc. A good infrastructure is required to be set up in India to boost the growth of E-commerce in India in coming years.

Keywords- E-commerce, online shopping, internet etc.

INTRODUCTION

E-Commerce means the sale-purchase of goods and services using electronic devices over the internet. E-commerce has emerged as a critical source of convenience and market coverage for customers and businesses respectively. Traditionally people had to follow the brick and mortar model of business in which they used to have a fixed location to operate in some business. But now the trend has changed so much that people can do some business sitting at their homes by just having one click on the website.

E-commerce is not limited to sale purchase of goods only rather it consists of buying and selling of information, products and services over computer networks such as the Internet and electronic data interchange (EDI). Even though e-commerce is widespread in the country

* Assistant Professor in Commerce, Guru Nanak College, Killianwali

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN INDIA - INNOVATIVE PRACTICES

Chief Editor
Dr. Surinder Singh Thakur

Editors
Usha Goyal
Dr. Seema Rani

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Sustainable Development in India- Innovative Practices

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur

Editors

Usha Goyal

Dr. Seema Rani

International Publishers

ISBN

978-93-87745-38-4

Edition 2018

International Publishers & Book Suppliers of Indian Languages
Representation Offices : Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LES-6LQ

Published by

Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.
094630-88272, 0172-5002591

E-mail-: sapatrishi94@gmail.com

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Editors.

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

• Gender Equality, Women Empowerment and Sustainable Development <i>Dr. Suman Chhabra, Anju Bala</i>	212
• Make In India- Need and Challenges <i>Navjot Kaur</i>	218
• Sustainable Development: What India Really Needs to Do? <i>Ashish Baghla</i>	224
• A Study on Relevance of Human Resource Outsourcing in Modern Scenario <i>Malika and Sahil Baghla</i>	235
• Make in India: New Paradigm of Economic Growth in India <i>Kalpna and Neharika</i>	244
• Growth and Innovative Practices in Indian Life Insurance Sector <i>Mona Jindal</i>	255
• Sustainable Development and Its Goals in Indian Scenario <i>Sloni</i>	269
• GST and Indian Economy <i>Anju Bala, Shiana</i>	279
• Sustainable Development and Its Issues <i>Manpreet Kaur</i>	285
• Sustainable Development through Agriculture: Role of NGOs and SHGs <i>Amit Kumar Singla, Monika Bhatia</i>	291
• Various Issues and Challenges faced by Skill India Policy <i>Babia Narang</i>	296
• Crime against women in India during 2014-17 <i>Savita Devi</i>	304
• Sustainable Development <i>Parveen Kumar</i>	308

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Sustainable Development: What India Really Needs to Do?

Ashish Baghla

Assistant Professor in Commerce,

Guru Nanak College, Killianwali,

Ashish.baghla@yahoo.in

Abstract

This paper examines the present status of sustainable development in India and the roadmap for achieving a good rate of growth in sustainability in Indian economy to meet the needs of its next generations. For the purpose of research, a sample size of 80 people were selected from diverse areas to study the need and measures for sustainable development of India. Sustainable development is not a new concept for India. India was much aware of it since its independence. India was totally ruined when it got freedom in 1947. Increasing population, demand for housing and industries, innovation and excessive reliance on crude oil, foreign technology, and private transport has resulted in large amount of depletion of natural resources and environmental degradation. As a result many health issues and housing problems are arising for the people in India. The Government cannot do something unless people are concerned about the matter of sustainable development. Globalization and technological advancement has resulted in increased international collaboration and exploitation of natural resources in developing economies. India along with its neighbour countries is facing huge problem of environmental pollution and climate change. India was ranked 110th out of 149 countries in sustainability index in the year 2016, but in 2017 it reached to 117th out of 157 countries. India still needs to focus on improving the quality of life of its people by providing sufficient policy measures and action initiatives to provide eco-friendly products, better agricultural production techniques such as organic farming and natural manure and pesticides etc. should be used for better productivity of soil and reduction in environmental pollution. Government alone can't fulfil all the goals of sustainability

224

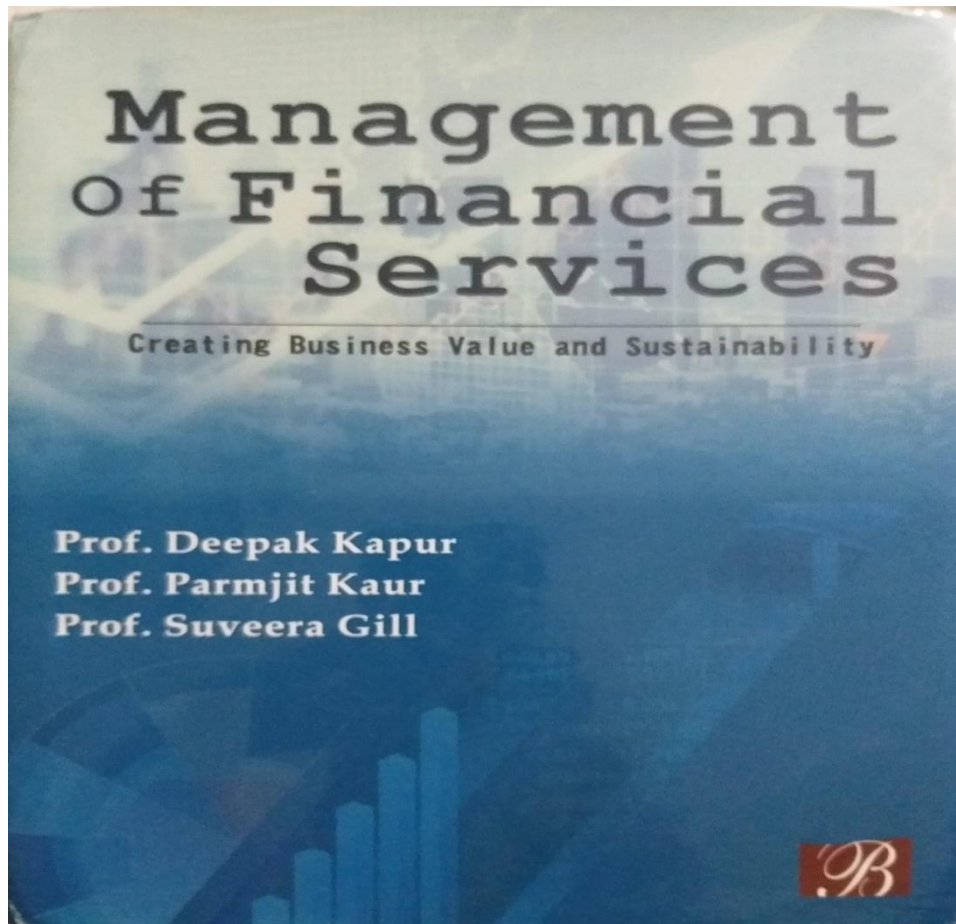

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Copyright © University Business School (UBS), Panjab University, Chandigarh

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means, without permission. Any person who does any unauthorised act in relation to this publication may be liable to criminal prosecution and civil claims for damages.

Disclaimer: The views expressed in the articles are those of the Authors/contributors and not necessarily of the editors and publisher. Authors/contributors are themselves responsible for any kind of Plagiarism found in their articles and any related issues.

First Published, 2018

ISBN : 978-93-86608-22-2

Printed in India:

BHARTI PUBLICATIONS

4819/24, 3rd Floor, Ansari Road, Darya Ganj
New Delhi-110002

Mobile : +91-9899897381

E-mail : bhartipublications@gmail.com

info@bharatipublications.com

Website : www.bhartipublications.com

Associate Office:

Mumbai : 61/478, Motilal Nagar, No. 3, M G Road Goregaon,
West Mumbai-400900

Published by Onkar Bharti for Bharti Publications.

Typeset by Gaurav Graphics, Printed at Sagar Color Scan, Delhi.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

(xxxi)

26. Corporate Social Responsibility in Indian Commercial Banks <i>Kritika Gupta</i>	294-300
27. Creating Value in Financial Services <i>Ashish Baghla</i>	301-305
28. Corporate Social Responsibility in Banking Sector: A Comparative Study <i>Smriti, Sahil Kapoor & Shivani</i>	306-311
29. Financial Inclusion in India: An Assessment <i>Dr. Monita Mago & Deepika Gupta</i>	312-315
30. Evolution of Online Financial Services in India <i>Dr. Reeta</i>	316-318
31. Regulatory Aspects in Financial Services <i>Dr. Sarika Mehandru</i>	319-325
32. Financial Services of Five Leading Companies in India <i>Dr. Manjeet Singh & Harpreet Kaur</i>	326-337
33. Current Scenario of Financial Services in India <i>Parminder Kaur</i>	338-343
34. Growth and Trends Analysis of the Mutual Fund Industry in India <i>Manu Thakur & Dr. Monita</i>	344-354
35. Sustainable Development - Contribution of Icici Group <i>Usha Goyal & Ashok Jindal</i>	355-361
36. Green Banking as a Strategy for Sustainable Development in 21st Century <i>Dr. Seema Rani</i>	362-373
37. The Changing Landscape of Banking Sector <i>Dr. Preeti Arora</i>	374-381
38. Business Ethics and Corporate Governance: A Perspective <i>Harvinder Kaur</i>	382-387
39. Examining Cyber Hacking, Usage of Digital Currency and Deep Web: Legal Efficacy, Protection and Compliance Author <i>Prit Kaur</i>	388-398
40. Behavioural Economics and the Financial Services Consumer: A Review <i>Dr. Mukesh Chauhan</i>	399-408
41. Human Resource Challenges in Financial Services <i>Dr. Tanuja Talwar</i>	409-415
42. Future of Bitcoins in India <i>Palak Mahajan</i>	416-422
43. Mutual Funds in India: Key Issues and Challenges <i>Dr. Randeep Kaur</i>	423-432
44. Merchant Banking: Origin, Concept & Marketing Strategy <i>Dr. Meru Kailani Sehgal</i>	433-439
45. Mergers and Acquisitions Consultancy, a New Feather in Financial Services: Evidences From 2017 Deals (From Economic Times) <i>Dr. Manpreet Arora</i>	440-445

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

27

Creating Value in Financial Services

Ashish Baghla*

Abstract

This paper is about the role of financial services in achieving value for the customers as well as for the economy. Financial services is the most appealing industry today for the businesses as well as the farming sector. Financial services covers not only banking and insurance sector, but also includes merchant banking, credit card companies, auditing and consultancy firms, project management firms, share brokers, agents etc. Finance is the lifeblood of any business and the role of financial services can't be ignored at this point. Hence this paper examines the critical role of financial services in the businesses and how it can help in achieving the customer value. Banking services helps in regulating the credit, easy funding of capital projects, boosts investment and also performs many other agency functions for its clients. Insurance sector covers the risk and builds confidence of risk taking among the businessmen. Further, the more important thing creating the value is the need of credit card and funding new ventures. Financial services faces the problem of typical formalities, excessive paperwork, lack of knowledge and awareness among people in some areas, and it also gets affected by the fast changing economic environment due to which people are not availing much of financial services in their daily life.

Introduction

Financial services industry is facing radical changes in the world. The global environment is becoming more challenging for the financial services firms such as banking, insurance and other service firms. Financial services sector includes not only banking and insurance firms, but also includes merchant banking firms, credit card companies, chit fund companies, auditing and accountancy firms, mutual fund companies, stock exchanges, share brokers and export credit guarantee firms. Finance is the lifeblood of any business. The role of financial service industry is not limited to the business only but it has spread its scope in the life of every individual engaged in any sector of the economy. Financial services industry has undergone radical changes in India after economic reforms of 1991. Late finance minister Dr. Manmohan Singh. Globalization of Indian economy has invited international players to enter in the Indian financial services industry for the purpose of rapid and sustainable development of economy. Customers are the core of any industry and financial services requires more customization in their products. Accountancy and auditing firms plays a key role in the value creation for the client as they provides assurance that the accounts to be audited will show a true and fair view of the utilization of funds by a business. Increasing number of scams and manipulation in accounts has given rise to frauds and malpractices in accountancy profession. As

* Assistant Professor in Commerce, Guru Nanak College, Killianwali, Punjab

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Perspectives on **ACADEMIC & ADMINISTRATIVE AUDIT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

IQAC
DAV COLLEGE
JALANDHAR

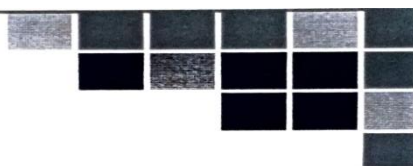
GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Perspectives on **ACADEMIC & ADMINISTRATIVE AUDIT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

Edited by :
Dinesh Arora • Sonika Dania • Sharad Manocha

Internal Quality Assurance Cell (IQAC)
DAV COLLEGE, JALANDHAR

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Published by
Krishna Brothers, Old Railway Road, Jalandhar-144 008
for
Internal Quality Assurance Cell (IQAC)
DAV COLLEGE, JALANDHAR

© All rights reserved

This book is sold with the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, hired or otherwise circulated without the publisher's prior consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser.

First Published : 2018

₹ 495

ISBN 978-93-85531-99-6

Printed at Cento Press, Jalandhar

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Contents

ICT and the Changing Mode of Teaching-Learning Process in Higher Education in the State of Karnataka: Schemes and Follow-Up Systems in State Government Institutions	Nagappa Gowda	1
Enhance Learning Outcome Through Innovative Continuous Evaluation	Dr. Prem Kumar Sinha Dr. Pravin Saxena	10
Role of MOOCs in Transforming Higher Education in India	Dr. Suresh K. Khurana Suman Khurana Ikasdeep Sahota	16
Integration of ICT in Higher Education	Harpreet Kaur	20
Higher Education Scenario in Punjab – Issues and Challenges	Dr. H.S Bhalla Dr. Hardeep Kaur Rupinder Bhalla	22
Role of ICT in Higher Education	Dr. Bhupinder Singh	29
Academic and Administrative Audit in Higher Education Institutions : Role of IQAC	Dr. Dinesh Arora	32
Innovative and Best Practices in Higher Education	Dr. Rajwant Kaur	38
Higher Education and Mobile Technology : A Special Reference to the Libraries	Naveen Saini	43
Seeking Quality in Higher Education in India	Dr. Vandana Sharma Dr. Namita Bhandari Dr. Leetika	48
Role of Information and Communication Technology in Legal Research	Dr. Anuradha Chadha	55
Innovations and Best Practices in Higher Education	Rakesh Bawa	62
Best Practices in Higher Education : A Case Study of KRM DAV College	Dr. Kamaljit Singh	68
Role of ICT (Information and Communication Technology) in Higher Education	Ashish Baghla	75
Reforming Higher Education with Internet of Things (IoT)	Ramandeep Kaur	80
Role of NAAC in Academic and Administrative Audit	Naaharavaar L. Dharmendra Dr. Gaurav Khanna	84

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Role of ICT (Information and Communication Technology) in Higher Education

Abstract

Ashish Baghla*

This paper examines the role of ICT (Information and Communication Technology) in higher education in India and its possible challenges for making teaching learning process better in future. ICT includes networking devices, software, hardware, internet, email and storage devices for the purpose of information sharing and communication. Information and communication technology has transformed the way all of better learning and knowledge sharing. ICT has lots of advantages like low cost, more accessibility, online availability of study material, better learning by students etc. ICT is helping in research, knowledge dissemination and teaching through e-learning and distance education. With Gross Enrollment Ratio (GER) of 25.2%, India is now seeing rise in student enrollment to higher educational institutes. India has lots of hurdles to overcome to better manage ICT in higher education. Language barriers, technical barriers, suitable infrastructure and lack of awareness among people in some areas etc. are the major hurdles in the development of ICT in higher education in India.

The term ICT stands for Information and Communication Technology. ICT includes networking devices, storage devices, e-mail, internet, computer, mobile phones etc. for the purpose of information sharing and communication. ICT is emerging as a crucial tool to handle the massive demand for education in India. ICT is different from IT (Information Technology) as ICT has broader scope than IT. ICT is the sum total of resources and technology that helps people to communicate and generate, store and share the information. ICT has two components; ICI (Information and Communication Infrastructure) and IT (Information Technology). ICI refers to the physical networking systems which includes mobile phones, radio, internet and television etc. and IT (Information technology) includes hardware and software for the purpose of collection, storage and sharing of information. ICT is a major tool to reduce the social imbalances and transforming the education in Indian economy. India, where about 68% of its population lives in villages and remote areas, ICT has much more to do to reach them. Slowly, many higher educational organizations are adopting e-learning, e-library and projectors for the development of students in higher education. At the international level, the use of ICT in education sector is gaining a lot of importance because of growing need of skilled people in globalized business environment. The use of ICT becomes more relevant in the era of computerization in most of the fields of economy. Higher education is gaining momentum in India as the Gross Enrollment Ratio to higher educational institutions increased by 0.7% last year to 25.2% which was 24.5% earlier. In the past few years, GER has reached from 18.9% to 25.2% which shows the increasing demand for higher education among students in India. China and USA is having much higher GER of 43% and 85% respectively. Hence, the ICT can play a crucial role in changing the higher education system and learning among students in India. At the global level, there is huge demand of skilled and qualified personnel to cater the needs of global business environment.

Objectives of the Study

- To highlight various challenges faced by ICT in higher education.
- To explain to role of ICT in higher education institutions.

* Assistant Professor, Department of Commerce, Guru Nanak College, Killianwali.

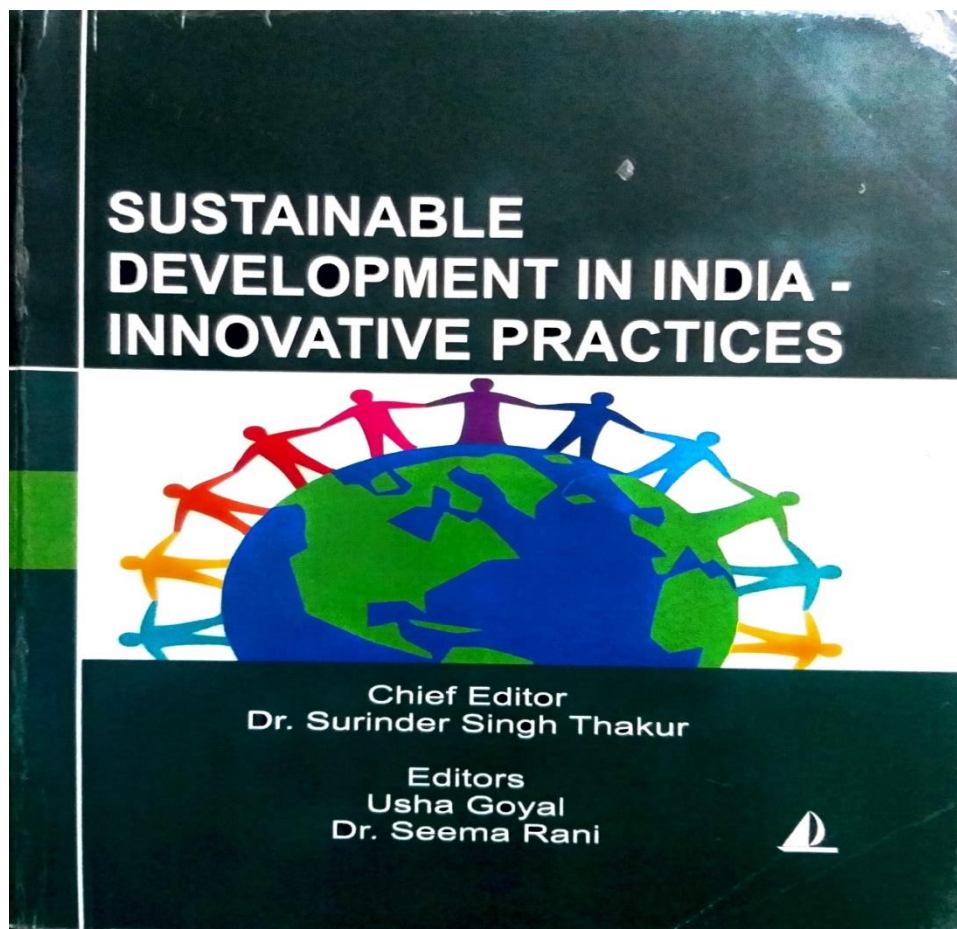

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Mrs. Manpreet Kaur

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Sustainable Development in India- Innovative Practices

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur

Editors

Usha Goyal

Dr. Seema Rani

International Publishers

ISBN

978-93-87745-38-4

Edition 2018

International Publishers & Book Suppliers of Indian Languages
Representation Offices : Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

Published by

Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.
094630-88272, 0172-5002591

E-mail:- sapatrishi94@gmail.com

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Editors.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

- A Study on Relevance of Human Resource Outsourcing in Modern Scenario 235
Malika and Sahil Baghla
- Make in India: New Paradigm of Economic Growth in India 244
Kalpna and Neharika
- Growth and Innovative Practices in Indian Life Insurance Sector 255
Mona Jindal
- Sustainable Development and Its Goals in Indian Scenario 269
Sloni
- GST and Indian Economy 279
Anju Bala, Shiana
- Sustainable Development and Its Issues 285
Manpreet Kaur
- Sustainable Development through Agriculture: Role of NGOs and SHGs 291
Amit Kumar Singla, Monika Bhatia
- Various Issues and Challenges faced by Skill India Policy 296
Babia Narang
- Crime against women in India during 2014-17 304
Savita Devi
- Sustainable Development 308
Parveen Kumar

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Sustainable Development and Its Issues

Manpreet Kaur

Asstt. Prof. (Economics)

Guru Nanak College, Killianwali

The 17 Goals of the 2030 Agenda for Sustainable Development - adopted by 193 nations in September 2015 at the UN Summit - officially came into force on 1 January 2016. While ambitious and universal in nature, they have, in principle, charted out a path for nations to achieve development that is fair, equitable, inclusive and environment friendly. The SDGs are a set of 17 specific goals offering special focus on important areas related to sustainable development that require urgent and extensive attention at present and in the near future. The SDG framework undertakes to provide systematic solutions to the obstacles identified in case of the MDGs like inequality, sustainability, institutional resourcefulness, implementation efficacy, environmental deterioration, etc., (UN 2014).

What is Sustainable Development?

Sustainable Development means that real income or production and economic welfare of an economy should increase in such a manner as to maintain environmental conservation and quality of life and as a result of which present and future generations may enjoy maximum net advantage. The concept of sustainable development was propounded for the first time in 1987 by the World Commission on Environment and Development in Brundtland Report entitled as 'Our Common Future.' Sustainable Development is a process of change, in which exploitation of resources, the directions of investments, the orientation of technological development, and institutional changes are all in harmony and enhance both current and future potential to meet human needs and aspirations. This meaning of sustainable development itself provides clues to design the process of development, choice of technology, the kinds of property rights system, institutional structure to manage the resources and the expected social order. *Sustainability does not mean sustaining present*

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Repercussions of Social Media on Language

Chief Editor
Dr. Surinder Singh Thakur
Editors
Surinder Kapila, Galaxy Gupta

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ABOUT THE CHIEF EDITOR

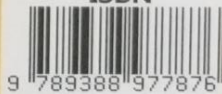

Dr. Surinder Singh Thakur, Principal Guru Nanak College Killianwali, Distt. Sri Muktsar Sahib, Punjab has vast teaching experience of 21 years with 11 years of Administrative experience. He is representing the Faculty of Education, Academic Council, Board of study (Education) and Board of Study (Social Work) of Panjab University and the numerous other bodies of P.U. Chandigarh. He is a member of NCTE Visiting Team under the Centralized Visiting Team Member Delhi Headquarters/ Regional Committees, member of SIT to inspect B.Ed. Colleges (eight) in the district of Mandi H.P. as a representative of NCTE. He is Associate Chief Editor of Research Analysis and Evaluation and a member of Editorial Board of Shodh Samiksha Aur Mulyankan. He has attended and chaired more than seventy State, National and International Seminars, Workshops and Conferences. Publication of five books is to his credit. He has published 36 research papers in reputed National and International Journals. His area of interest is Educational Philosophy, School Management and Teacher Education.

SAPATRISHI PUBLICATIONS
24/9, Industrial Area, Phase-2
Near Tribune Chowk, Chandigarh
Tel: 0172-5002591, 9463836591

ISBN

9 789388 977876

₹- 800

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Repercussions of Social Media on Language

Chief Editor
Dr. Surinder Singh Thakur

Editors
Surinder Kapila
Galaxy Gupta

Guru Nanak College Killianwali,
Sri Muktsar Sahib

ISBN
978-93-88977-87-6

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

#16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC
Sapatrishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

Published by

Sapatrishi Publications

Plot no. 24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.

Website : sapatrishipublication.com

E-mail: sapatrishi94@gmail.com

0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

- Repercussions of Social Media on language Role of Social Media in Evolving English Vocabulary 126
Inderjit Singh
- Social Media and Education: Pros and Cons 131
Manik Jindal
- Repercussions of Social Media on Language 135
Manish Garg
- Social Media: Impacts and Challenges 137
✓ *Manpreet Kaur*
- Modern Generation and Social Media 143
Monika Rani
- Pros and Cons of Social Media 146
Palak Singla
- The History of Social Media 153
Parveen Kumar, Savita Devi
- The Role of Social Media in Community Building and Development 156
Paramdeep Kaur
- Modern Generation and Social Media 161
Pooja Monga

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Social Media: Impacts and Challenges

Manpreet Kaur*

Introduction

The mass media used for the purpose of social interaction is called social media. More aptly, social media can be defined as: "Activities that integrate technology, social interaction, and content creation...microblogs, and more." (Charles Wankel, 2010: 242). Earlier methods of communication were postal service during 550 B.C and after that in 1792 telegraph was invented. Two important discoveries happened in the last decade of the 1800 that was telephone in 1890 and the Radio in 1891. The first recognizable social media site, Six Degrees was created in 1997. It enabled users to upload a profile and make friends with other users.

Social Media is an internet-based form of communication which allows users to have conversations, share information and create web-content. Now a day's Social media has become a part of our Social, Political and Economic life. Social Media has brought individuals separated by geography and ideology to a common virtual platform. Online Social Networking sites are among the most popular services these days where the benefit of information is mutual. The multimedia compatibility of the social media like easy uploading of audio-video content, text and images, another dimension of immediate global access has been added to the social media, thereby causing a great threat to the prevailing traditional and conventional media. Social media paved a way for every individual to become a publisher of his ideas and views. The social media not only brought advantages, but also equal number of threats along with its inception. Social media is an innovative idea with a very brilliant opportunity with additional scope for advancements. With the advancements of social media many organizations are making use of this medium to better their practices. People can track or get information all over the world

Statistical Analysis of Social Media

The words "social media" first started to be used in 2005 and reflected an interest in the growth of relatively more recent

*Deptt. of Economics, Guru Nanak College, Killianwali

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Role of *Media, Social Media and Internet* in Higher Education

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur

Editor

Dr. Raj Kirpal Singh

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ABOUT THE CHIEF EDITOR

Dr. Surinder Singh Thakur, Principal Guru Nanak College Killianwali, Distt. Sri Muktsar Sahib, Punjab has vast teaching experience of 21 years with 11 years of Administrative experience. He is representing the Faculty of Education, Academic Council, Board of study (Education) and Board of Study (Social Work) of Panjab University and the numerous other bodies of P.U. Chandigarh. He is a member of NCTE Visiting Team under the Centralized Visiting Team Member Delhi Headquarters/ Regional Committees, member of SIT to inspect B.Ed. Colleges (eight) in the district of Mandi H.P. as a representative of NCTE. He is Associate Chief Editor of Research Analysis and Evaluation and a member of Editorial Board of Shodh Samiksha Aur Mulyankan. He has attended and chaired more than seventy State, National and International Seminars, Workshops and Conferences. Publication of five books is to his credit. He has published 36 research papers in reputed National and International Journals. His area of interest is Educational Philosophy, School Management and Teacher Education.

SAPATRISHI PUBLICATIONS
24/9, Industrial Area, Phase-2
Near Tribune Chowk, Chandigarh
Tel: 0172-5002591

ISBN

9 789388 977449

Rs. 960

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Role of Media, Social Media and Internet in Higher Education

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur
(Principal)

Editor

Dr. Raj Kirpal Singh
(Astt. Prof., Dept. of Punjabi)

Guru Nanak College, Killianwali,
Distt. Sri Muktsar Sahib

The responsibility for the facts stated, opinion expressed or conclusion reached at is
entirely that of the Authors and not of College & Editors.

Sapatrishi Publications
Chandigarh

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

43.	Social Media to Improve Quality of Higher Education <i>Alisha</i>	234
44.	Social Media: A Boon or A Bane <i>Manpreet Kaur</i>	241
45.	The History of Social Media and uses of Social Media in Higher Education <i>Savita Devi & Parveen Kumar</i>	247
46.	Usefulness of Internet to Higher Education and E-Library <i>Amandeep Singh</i>	252
47.	Internet: A Unique Solution to the Diverse Problems of Higher Education <i>Diksha</i>	257
48.	Impact of Social Media on Higher Education <i>Prince Singla</i>	262
49.	Impact of Social Media on Higher Education <i>Manju Rani</i>	267
50.	Role of Media, Social Media and Internet in Higher Education <i>Diksha Bansal</i>	271
51.	Role of Media, Social Media And Internet In Higher Education <i>Diksha</i>	279
52.	Changing geography in the age of information communication Technology <i>Joginder Ahlawat</i>	284
53.	Optimistic and Pessimistic Impact of Social Media on Education <i>Dr. Krishan Kumar</i>	291
54.	Impact of Social Media And Internet on Higher Education <i>Manpreet Kaur, Neetu & Nisha</i>	296
55.	Internet and Higher Education: Policies of Indian Government <i>Mohdeep Brar & Manaswini Sood</i>	300

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

SOCIAL MEDIA: A BOON OR A BANE

Manpreet Kaur*

Abstract

Social media has now been established itself as a powerful communication tool catering to more than two billion users worldwide. It is now considered as a mass media through which anyone can create or share his or her ideas, views, information, messages, etc. to any individual or a group via wire or wireless medium. Examples of social media are Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn, WhatsApp, Snapchat, Google Hangouts, and Skype etc. These social media sites are very popular among students and they construct their knowledge and shape their world views according to their social media interactions with each other. These sites create a virtual world and give the students utmost freedom to indulge in any kind of activity, as they like by creating an online identity. Through social media, any student can connect or meet with anyone irrespective of his or her geographical location, diverse cultural, social and religious background thus allowing them to be more aware and knowledgeable about the world. Despite the positive effects of social media, students are also victims of its darker side. Students are now getting more and more addicted to this virtual world and neglecting their academic studies. They also prefer online interactions against face-to-face communication with their friends and other family members. They are also avoiding other recreational activities. Therefore, students have to be made aware of the ill effects of social media. In this investigation, we are to explore the positive and negative effects of social media on the student life and some precautionary measures in order to minimize the negative effects of social media.

Introduction

Rattled with the few campaigns in the social media sites the

* Asst. Prof. Economics, Guru Nanak College, Killianwali.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ: ਤਤਕਾਲੀ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਪ੍ਰਸੰਗ

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ:

ਡਾ. ਹਰੀਸ਼ ਕੁਮਾਰੀ

ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਬਲਵੀਰ ਕੌਰ

ਸਹਾਇਕ ਸੰਪਾਦਕ

ਪ੍ਰੋ. ਨਵੀਨ ਕੁਮਾਰ, ਪ੍ਰੋ. ਪੁਨੀਤ

ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਆਫ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਐਂਡ

ਬਿਜਨਸ ਸਟੱਡੀਜ਼, ਮੁਹਾਲੀ

ਇਸ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ 550ਵਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਮਨਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸਰਬਾਂਗੀ ਪੱਖਾਂ, ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪੁਨਰ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ, ਬੁਧੀਜੀਵੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਿਖਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਖੋਜਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਵੀ ਇਸੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੀਖਣ 'ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਇਸ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਸਦਾ ਹੀ ਬਣੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਭਾਵੇਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਪਰ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਧਰਮ, ਵਰਗ, ਵਰਣ, ਜਾਤ, ਨਸਲ, ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਭਿੰਨ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਕਰਾਲ ਰੂਪ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਰਹੇ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਫਲਸਫਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਵੀ ਭਲੀਭਾਂਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਨ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦੀ ਸੇਧ ਮਿਲੇਗੀ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀਆਂ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਜ ਉਲੀਕਣ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਗੀਆਂ।

ਰਾਜਿੰਦਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਛੀਨਾ
 ਆਨਰੇਰੀ ਸਕੱਤਰ,
 ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

SAPATRISHI PUBLICATIONS
 24/9, Industrial Area, Phase-2
 Near Tribune Chowk, Chandigarh
 Tel:0172-5002591,94630-88272

Rs. 670/-

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Guru Nanak Dev Ji di Bani: Tatkali ate Samkali Parsang

by

Chief Editor

Dr. Harish Kumari
(Principal)

Editor

Balvir Kaur (Dr.)
(Assistant Professor in Punjabi)

Assistant Editor

Navin Kumar, (Prof.)
(Assistant Professor in Punjabi)

Puneet (Prof.)
(Assistant Professor in Punjabi)

Khalsa College (Asr.) of Technology & Business Studies, Mohali

ISBN 978-93-88977-17-3

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC

Sapatrishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

The responsibility for the facts stated, opinion expressed or conclusion reached at is
entirely that of the Authors and not of College & Editors.

Published by

Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.

094630-88272, 0172-5002591

E-mail:- sapatrishi94@gmail.com

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Editor.

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

• ਅਜੋਕੇ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਣ ਦਾ ਮਸਲਾ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	204
• ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਪ੍ਰੋ. ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	207
• ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਪ੍ਰੋ. ਹਰਲੀਨ ਕੌਰ, ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ	211
• ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ (ਅਜੋਕੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ) ਪਲਵੀ ਜੋਸ਼ੀ	218
• ਜਪੁਜੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਖੰਡਾਂ ਦਾ ਰਹੱਸਵਾਦ ਡਾ. ਰਜਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	222
• ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ (ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ) ਡਾ. ਕਮਲਜੀਤ ਕੌਰ	226
• ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ, ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਨਾਰੀ ਸਸ਼ਤਰੀਕਰਨ ਪ੍ਰੋ. ਰੋਮਨ ਕੁਮਾਰ	231
• ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ੀਮਾ ਰਾਣੀ	234
• ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਮਨਦੀਪ ਕੌਰ	236
• ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦਰਬਨ ਕੌਰ	241
• 'ਮੂਲ-ਮੰਤਰ': ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪਰਿਪੇਖ ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੋਕੀ	247
• ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਵਿਦਿਅਕ ਦੇਣ ਲਤਾ ਖੇੜਾ	264
• ਸਤਸੰਗਤਿ ਦਾ ਗੁਰਮਤਿ ਪਰਿਪੇਖ ਡਾ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	269
• ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਅਤੇ ਵਡਿਆਈ ਡਾ. ਨਰਿੰਦਰਪਾਲ ਕੌਰ	275
• ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਆਧਾਰ ਡਾ. ਵੰਦਨਾ	281

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ

ਪ੍ਰੋ. ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਇਕਨਾਮਿਕਸ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ ਕਿਲਿਆਂਵਾਲੀ

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਸਭ ਤੋਂ ਨਵਾਂ, ਨਵੇਕਲਾ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਾਲਾ ਧਰਮ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਅੱਗੇ ਰੱਖਿਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਮੋਢੀ, ਬਲਕਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ 'ਗੁਰੂ' ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਪੀਰ ਅਖਵਾਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਕਹਾਵਤ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੈ:-

“ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹ ਫਕੀਰ
ਹਿੰਦੂ ਕਾ ਗੁਰੂ
ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਾ ਪੀਰ।”

ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਹਿਲੇ ਖ਼ੁੱਗ-ਪੁਰਸ਼ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖ ਚਿੰਤਾ ਜਤਾਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਜ ਤੋਂ 550 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਤੇ ਉਹ ਅੱਜ ਵੀ ਸਾਰਥਕ ਸਾਬਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਮੀ ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹਾਂ, ਪਰ ਕਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਸਰ-ਰੂਪ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਇੱਕੋ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਹਨ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ। ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਦੁਸ਼ਮ, ਡਰ, ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਰਹੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਸਰਬ-ਸਾਥੀ ਸਮਾਜ ਉਸਾਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਉੱਥੇ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਦਾਚਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਝੂਠੀਆਂ ਵਡਿਆਈਆਂ, ਮਾਨ-ਮੰਗਿਆਈਆਂ, ਲੋਭ, ਲਾਲਚ ਅਤੇ ਹਉਮੈ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਪਛਾਣਾਦਿਆਂ ਹੋਣੀ ਨਿਮਰਤਾ, ਪਿਆਰ, ਦਇਆ ਤੇ ਸੱਚ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ।¹

15ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਥਿਤੀ ਕੋਈ ਉਤਸ਼ਾਹਜਨਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬਹਲੋਲ ਲੋਧੀ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਸੀ। ਬਹਿਲੋਲ ਲੋਧੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿਕੰਦਰ ਲੋਧੀ ਅਤੇ ਸਿਕੰਦਰ ਲੋਧੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਬਰਾਹਿਮ ਲੋਧੀ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਦੋ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਸਨ - ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਮਤਭੇਦ ਸਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਗਿਰਾਵਟ ਵੱਲ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਤਿਆਚਾਰੀ, ਝੂਠ, ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰੀ ਆਦਿ

207/ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ: ਤਤਕਾਲੀ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਪ੍ਰਸੰਗ

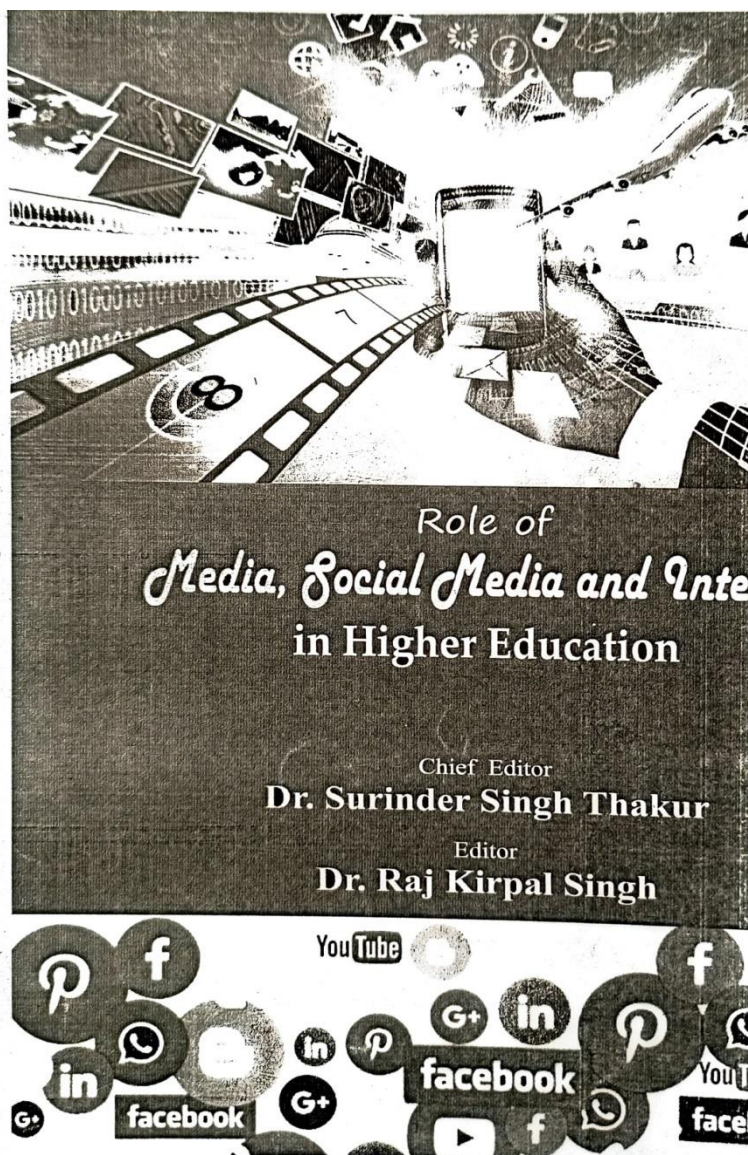
GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Dr. KhushnaseebGurbakhshishKaur

Role of Media, Social Media and Internet in Higher Education

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Role of Media, Social Media and Internet in Higher Education

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur
(Principal)

Editor

Dr. Raj Kirpal Singh
(Asth. Prof., Dept. of Punjabi)

Guru Nanak College, Killianwali,
Distt. Sri Muktsar Sahib

ISBN
978-93-88977-33-3

Edition 2019
International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LES-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC
Sapatrishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

Published by

Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.

Website : sapatrishipublication.com,

E-mail:- sapatrishi94@gmail.com

0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Author.

13. ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਖੋਜ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਅਤੇ ਮੋਬਾਈਲ ਐਪਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਗੁਰਸੰਤ ਸਿੰਘ	80
14. ਉੱਚ-ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ 'ਮਲਟੀ-ਮੀਡੀਆ': ਇਕ ਅਧਿਐਨ ਡਾ. ਬਲਰਾਜ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ	83
15. ਮੀਡੀਆ, ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ : ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ	86
16. ਮੀਡੀਆ, ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦਾ ਉੱਚ-ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਡਾ. ਖੁਸ਼ਨਸੀਬ ਗੁਰਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਕੌਰ	90
17. ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਚ ਯੋਗਦਾਨ ਵਰਦਾਨ ਜਾਂ ਸਰਾਪ ਨਵਜੋਤ ਕੌਰ	97
18. ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉੱਤੇ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗੁਰਬਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	100
19. ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ, ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਸੈਕਟਰ ਤੇ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ : ਬਹੁ-ਪਰਤੀ ਸੈਕਟਰ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ	106

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ਮੀਡੀਆ, ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦਾ ਉੱਚ-ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ (ਵਰ ਜਾਂ ਸਰਾਪ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ)

ਡਾ: ਖੁਸ਼ਨਸੀਬ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ੀਸ਼ ਕੌਰ*

ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਨੂੰ ਮੀਡੀਆ ਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਯੁੱਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਚਮੁੱਚ ਹੀ ਇਹ ਮੀਡੀਆ ਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਗੱਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਤਪਾਦਿਤ ਉਨਤੀ ਦ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਮਾਮਲ ਵਿਚ ਕਹੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ “ਉਤਪਾਦਿਤ, ਯਥਾਰਥ/ਸਿਮੂਲੇਕਰ” ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ। ਨਾ ਸਿਰਫ ਮੀਡੀਆ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਲਪਨਿਕ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਹੀ ਸਿਰਜ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਅਸਲ ਯਥਾਰਥ ਪ੍ਰਤੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਰਾਹੀਂ ਸੰਕ੍ਰਮਿਤ ਕਰ ਰਹਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਹ ਮੁੱਖ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੇ ਜਨ-ਹਿਤ ਵਿਰੁੱਧ ਘੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਭਟਕਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਕਾਲਪਨਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਘੜਦਾ ਜਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਰਾਹੀਂ ਧਰਨਿਆਂ/ਮੁਜਾਹਰਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉੱਠਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ-ਰੋਹ ਤੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਅਸਲ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਉਂਦਲਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੌਰਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵੇਲੇ ਮੀਡੀਆ ਕੋਈ ਸੁਤੰਤਰ ਕਾਨਫ਼੍ਰੰਨ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਵਿਚਰਦਾ ਬਲਕਿ ਉਪਰਲੀ ਜਮਾਤ ਤੇ ਸਟੇਟ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਯਥਾਰਥ ਤੇ ਲੋਕ ਮਤ ਦੀ ਗਲਤ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮੀਡੀਆ ਜੋ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸਿਰਜ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਮਾਜ ਦ ਹਰ ਖੇਤਰ ਉਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੋਈ ਵੀ ਖੇਤਰ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਘੇਰਾ ਲਗਾਤਾਰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੀਡੀਆ ਸਿਰਫ ਸੂਚਨਾ ਦੇਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਹ ਸਾਡੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੁੱਲਾਂ ਤੇ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮੀਡੀਆ ਸਮਾਜਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ

* ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ (ਪੰਜਾਬੀ), ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਕਿਲਿਆਂਵਾਲੀ, ਜਿਲ੍ਹਾ ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ।

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ:
ਤਤਕਾਲੀ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਪ੍ਰਸੰਗ

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ: ਡਾ. ਹਰੀਸ਼ ਕੁਮਾਰੀ, ਸੰਪਾਦਕ ਡਾ. ਬਲਵੀਰ ਕੌਰ
ਸਹਾਇਕ ਸੰਪਾਦਕ ਪ੍ਰੋ. ਨਵੀਨ ਕੁਮਾਰ, ਪ੍ਰੋ. ਪੁਨੀਤ

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ:

ਡਾ. ਹਰੀਸ਼ ਕੁਮਾਰੀ

ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਬਲਵੀਰ ਕੌਰ

ਸਹਾਇਕ ਸੰਪਾਦਕ

ਪ੍ਰੋ. ਨਵੀਨ ਕੁਮਾਰ, ਪ੍ਰੋ. ਪੁਨੀਤ

ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਆਫ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਐਂਡ

ਬਿਜ਼ਨਸ ਸਟੱਡੀਜ਼, ਮੁਹਾਲੀ

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Guru Nanak Dev Ji di Bani: Tatkali ate Samkali Parsang by

Chief Editor
Dr. Harish Kumari
(Principal)

Editor
Balvir Kaur (Dr.)
(Assistant Professor in Punjabi)

Assistant Editor
Navin Kumar, (Prof.)
(Assistant Professor in Punjabi)
Puneet (Prof.)
(Assistant Professor in Punjabi)

Khalsa College (Asr.) of Technology & Business Studies, Mohali

ISBN 978-93-88977-17-3

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC
Saptrishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

The responsibility for the facts stated, opinion expressed or conclusion reached at is
entirely that of the Authors and not of College & Editors.

Published by

Saptrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.

094630-88272, 0172-5002591

E-mail:- saptrishi94@gmail.com

rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or
mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in
writing from the Editor.

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ 116
ਡਾ. ਖੁਸ਼ਨਸੀਬ ਗੁਰਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਕੌਰ
- ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀ ਜਨਮ-ਸਾਖੀ: ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ 123
ਡਾ. ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਚਾਹਲ
- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ: ਸਥਾਪਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਰੋਸ ਅਤੇ ਵਿਦਰੋਹ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ 130
ਡਾ. ਹਰਮਨਦੀਪ ਕੌਰ
- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ 134
ਡਾ. ਹੰਸਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ 141
ਡਾ. ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ 146
(ਬਾਰਾਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ)
ਡਾ. ਹਰਿੰਦਰਪਾਲ ਕੌਰ
- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ - ਗਿਆਨ ਫਲਸਫਾ 151
ਡਾ. ਹਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ
- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਅਜੋਕਾ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਸੰਕਲਪ 157
ਪ੍ਰੋ. ਗਗਨਦੀਪ ਕੌਰ
- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ 164
ਰਾਜਵੀਰ ਕੌਰ
- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ 168
ਡਾ. ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਕੌਰ
- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਔਰਤ (ਸੰਸਾਰਿਕ ਪਰਿਪੇਖ) 173
ਬਲਵੀਰ ਕੌਰ (ਡਾ.)
- ਚੰਗੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕਤਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ 177
ਸੁਚੱਜੀ ਵਰਤੋਂ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ)
ਪ੍ਰੋ. ਪੁਨੀਤ
- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ 181
ਡਾ. ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ: ਜੀਵਨ ਤੇ ਯਾਤਰਾਵਾਂ 186
ਸਲਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮਹੱਤਵ 198
ਪ੍ਰੋ. ਹਰਮਨਦੀਪ ਕੌਰ

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ

ਡਾ: ਖੁਸ਼ਨਸੀਬ ਗੁਰਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਕੌਰ
ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ (ਪੰਜਾਬੀ)
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਕਿੱਲਿਆਂਵਾਲੀ,

ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਅਤਿ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤੇ ਜਟਿਲ ਸੰਕਲਪ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਜਨ-ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। "ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਵਿਧੀ ਦਾ ਉਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੱਛਣ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜਗਤ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਿਖੇੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।" ਮਨੁੱਖ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਨੇਕਾਂ ਮੁੱਲਾਂ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਆਲੋ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੇ ਚਲਨ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਚਲਨ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਢਾਲਦਾ ਹੈ, ਜੀਵਨਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਸੋਧਾਂ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਹੈ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸਰੋਕਾਰ ਜੀਵਨ ਮੁੱਲ ਜਾਂ ਜੀਵਨ ਆਦਰਸ਼ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀ ਵਿਚਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਮਾਜ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਦੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਆਏ ਬਿਨਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਇਹ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨਾ ਆਮ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਦੇ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਯੁੱਗ ਪੁਰਸ਼ ਹੀ ਅੱਗੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਚਿੰਤਨ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਪਾਉਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਯੁੱਗ ਪੁਰਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਜਿਹੀ ਅਲੌਕਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਲਈ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਮਣ ਕਰਕੇ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਨੂੰ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪਸਰੇ ਅਗਿਆਨ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਸੱਚ ਦਾ ਦੀਵਾ ਜਗਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੁਭ ਅਮਲਾਂ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਸੱਚ-ਆਚਾਰ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਚੁਗਤ ਸਮਝਾਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਵਹਿਮ-ਭਰਮ, ਕੁਰੀਤੀਆਂ, ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰੀ, ਨਾਰੀ-ਦਮਨ, ਏਕਾਧਿਕਾਰ, ਅੱਤਿਆਚਾਰ, ਭਿੱਟ-ਛੋਹ, ਪਾਪ-ਪੁੰਨ, ਜੰਤਰ-ਮੰਤਰ, ਜੱਗ-ਬਲੀ ਆਦਿ ਜਿਹੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਕੇ ਹਰ ਜਾਤੀ ਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਨਵ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਤੋਰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਮੌਕੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦੀ ਵਲਗਣ ਵਿੱਚ ਘਿਰੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਧਰਮ ਦੇ ਰਾਹ ਪਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਜਿਸ ਸਦਕਾ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਸੱਚ ਦੀ ਪਾਧੀ ਬਣ ਗਈ।

116/ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ: ਤਤਕਾਲੀ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਪ੍ਰਸੰਗ

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Ph.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Repercussions of Social Media on Language

Chief Editor
Dr. Surinder Singh Thakur

Editors
Surinder Kapila
Galaxy Gupta

Guru Nanak College Killianwali,
Sri Muktsar Sahib

ISBN
978-93-88977-87-6

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

#16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC
Sapatrishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

Published by

Sapatrishi Publications

Plot no. 24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.

Website : sapatrishipublication.com

E-mail-: sapatrishi94@gmail.com

0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher.

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

• Pros and Cons of Social Media <i>Satmail Kaur</i>	184
• Pros & Cons of Social Media <i>Vandana R Garg</i>	192
• Identity Construction in The World of Social Media <i>Vandana Sukheeja</i>	196
• Impact of Globalization on Higher Education in India: Issues, Challenges and Alternatives <i>Venika Sukhija</i>	200
• Social Media as a Platform: Innovations in Language <i>Arshpreet Kaur</i>	207
• Repercussions of Social Media on Language <i>Komal Gakher</i>	211
• Effects of Social Media <i>Dr. Sushila Kumari</i>	216
• संस्कृत भाषा एवं सोशल मीडिया <i>डॉ. डिम्पल रानी</i>	220
• सोशल मीडिया पर फहराया हिन्दी का परचम <i>डॉ. किरण ग़ोवर</i>	224
• सोशल मीडिया का संस्कृति पर प्रभाव <i>रजनी बाला</i>	229
• ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਉਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ <i>ਰਵੀ ਨਾਗਪਾਲ</i>	233
• ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ: ਇੱਕ ਅਧਿਐਨ <i>ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਿੰਘ</i>	237
• ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ <i>ਡਾ. ਖੁਸ਼ਨਸੀਬ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ੀਸ਼ ਕੌਰ</i>	241
• ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ <i>ਪ੍ਰੋ. ਕਿਰਨ ਕੌਰ</i>	247

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਡਾ: ਖੁਸ਼ਨਸੀਬ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ੀਸ਼ ਕੌਰ*

ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਨੂੰ ਮੀਡੀਆ ਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਯੁੱਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਚਮੁੱਚ ਹੀ ਮੀਡੀਆ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਗੱਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਤਪਾਦਿਤ ਉਨਤੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਕਹੀ ਜਾਏ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ "ਉਤਪਾਦਿਤ ਯਥਾਰਥ/ਸਿਮੂਲੇਕਰ" ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ। ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਮੀਡੀਆ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਲਪਨਿਕ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਸਿਰਜ ਰਿਹਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਅਸਲ ਯਥਾਰਥ ਪ੍ਰਤੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਵਿਚ ਸੰਕ੍ਰਮਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਹ ਮੁੱਖ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਤੇ ਜਨ-ਹਿੱਤ ਵਿਰੁੱਧ ਘੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਭਟਕਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਵਲ ਕਾਲਪਨਿਕ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਘੜਦਾ ਜਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਰਾਹੀਂ ਧਰਨਿਆਂ ਮੁਜਾਹਰਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਠਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ-ਰੋਹ ਤੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਅਸਲ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਧੁੰਦਲਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੀਡੀਆ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸੰਚਾਰ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੈ ਜੋ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਤੇ ਆਵਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਸੂਚਨਾ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਤੇ ਸੰਚਾਰਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ ਤੇ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਆਰੰਭ ਪ੍ਰਿਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਖੋਜ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਜੋ 1450 ਦੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਹੋਈ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਿਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਾਹਿਤਕ, ਚਿਕਿਤਸਕ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਸਮੱਗਰੀ ਛਪੀ ਗਈ। 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਅਤੇ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਰਸਾਲੇ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ ਛਪਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ ਆਮਦ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ।

ਅੱਜ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸਰਵ ਵਿਆਪੀ ਹੈ ਪਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਆਪੀ ਮੀਡੀਆ ਨੈੱਟਵਰਕ ਨੇ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਦਵੱਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਾਲੇ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕੇਵਲ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਗੋਂ ਨਵੇਂ ਅਰਥਾਂ ਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। "ਇਕ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੀਡੀਆ ਇਕ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜਕ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਯਥਾਰਥਕ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਗੋਂ ਆਪਣਾ ਯਥਾਰਥ ਆਪ ਘੜਦਾ ਹੈ।"² ਅੱਜ ਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਅਸੀਂ ਮੀਡੀਆ ਦੁਆਰਾ ਦਿਖਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਝੂਠ ਦੇ ਆਡੰਬਰ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਮੀਡੀਏ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇਹਰਾ ਸੰਸਾਰ

*ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ (ਪੰਜਾਬੀ), ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਕਿਲਿਆਂਵਾਲੀ, ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ।

2411 Passarensions of Social Media on Language

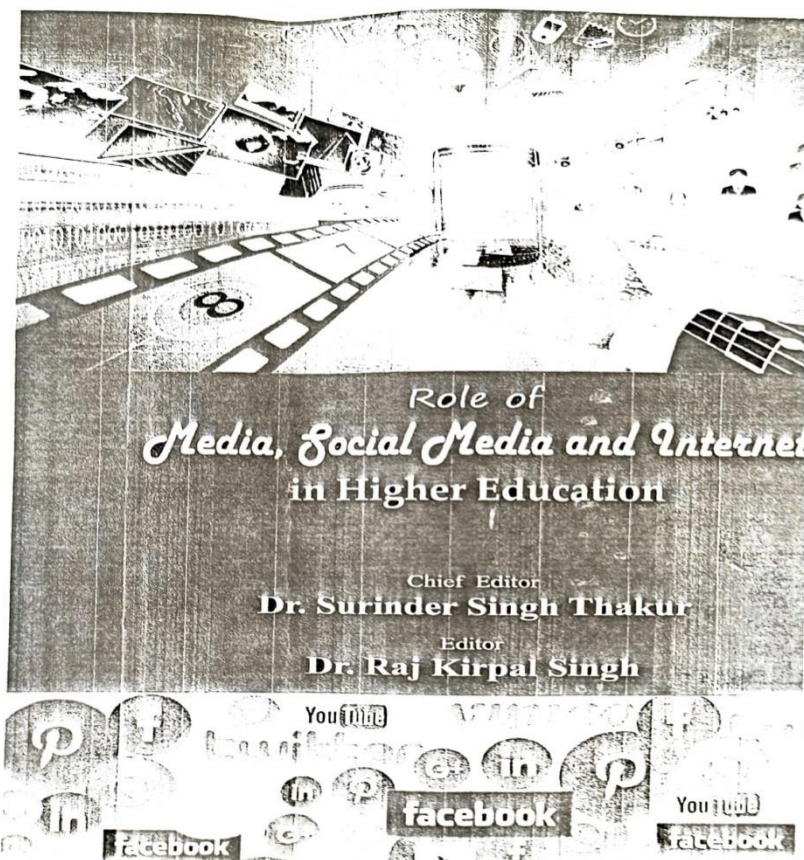
GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Ms. GurbinderKaur

Role of Media, Social Media and Internet in Higher Education

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Role of Media, Social Media and Internet in Higher Education

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur
(Principal)

Editor

Dr. Raj Kirpal Singh
(Asst. Prof., Dept. of Punjabi)

Guru Nanak College, Killianwali,
Distt. Sri Muktsar Sahib

ISBN

978-93-88977-33-3

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

// Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

// 16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC

Sapatrishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

Published by

Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,

Near Tribune Chowk, Chandigarh.

Website : sapatrishipublication.com,

E-mail-: sapatrishi94@gmail.com

0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Author.

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

16.	ਮੀਡੀਆ, ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦਾ ਉੱਚ-ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਡਾ. ਖੁਸ਼ਨਸੀਬ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ੀਸ਼ ਕੌਰ	90
17.	ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਚ ਯੋਗਦਾਨ ਵਰਦਾਨ ਜਾਂ ਸਰਾਪ ਨਵਜੋਤ ਕੌਰ	97
18.	ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉੱਤੇ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗੁਰਬਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	100
19.	ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ, ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਸੈਕਟਰ ਤੇ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ : ਬਹੁ-ਪਰਤੀ ਸੰਕਟ	106
20.	ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਪ੍ਰਿੰਟ ਮੀਡੀਆ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	111
21.	ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੰਪਿਊਟਰ ਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ: ਵਰਦਾਨ ਵਜੋਂ ਗੁਰਸਾਬ ਸਿੰਘ	118
22.	ਅਜੋਕੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਟੁੱਟ ਰਹੀਆਂ ਭਾਈਚਾਰਕ ਤੰਦਾਂ ਅਮਨਦੀਪ ਕੌਰ	125
23.	ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	129
24.	ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ, ਸਭਿਆਚਾਰ, ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਡਾ. ਚਰਨਜੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ	137
25.	ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ-ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਡਾ. ਨਿਰਮਲਾ ਰਾਣੀ	143
26.	ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਰਗ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗੁਰਬਿੰਦਰ ਕੌਰ	149
27.	ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ, ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਵਿਦਿਆ ਗੁਰਜੰਟ ਸਿੰਘ	152

ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਰਗ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਗੁਰਬਿੰਦਰ ਕੌਰ*

ਅੱਜ ਦਾ ਯੁੱਗ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਰਫਤਾਰ ਇੰਨੀ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਾਲ ਕਦਮ ਨਾਲ ਕਦਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਾ ਸਕਦੇ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦਾਹਰਨ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਹੈ। 90 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੇ ਜਨਮ ਨਾਲ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਆਇਆ। ਇਸਨੇ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੇ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਵਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਘਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਪਾਰਿਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸਦਾ ਰੁਝਾਨ ਵਧਿਆ। ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਨੇ ਹਰ ਉਮਰ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ 'ਤੇ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਇੰਟਰਨੈੱਟ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਅਤੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਖੋਜ ਮੁੱਢੋਂ ਬੁਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਖੋਜ ਦਾ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਬੁਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਖੋਜ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲਾਭਦਾਇਕ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੈ। ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਘੰਟਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸਦੇ ਕਈ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਹਨ।

ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ:

- 1) ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਕੋਰਸ ਮੁਤਾਬਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਉੱਪਰ ਉਪਲੱਬਧ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵੈਬਸਾਈਟਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ

* ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਭਾਗ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਕਿੱਲਿਆਂਵਾਲੀ।

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Repercussions of Social Media on Language

Chief Editor
Dr. Surinder Singh Thakur
Editors
Surinder Kapila, Galaxy Gupta

Repercussions of Social Media on Language

Chief Editor
Dr. Surinder Singh Thakur
Editors
Surinder Kapila, Galaxy Gupta

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Repercussions of Social Media on Language

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur

Editors

Surinder Kapila

Galaxy Gupta

Guru Nanak College Killianwali,
Sri Muktsar Sahib

ISBN

978-93-88977-87-6

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

= Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

= 16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC
Sapatrishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

Published by

Sapatrishi Publications

Plot no. 24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.

Website : sapatrishipublication.com

E-mail : sapatrishi94@gmail.com

0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system without permission in writing from the Publisher.

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

• Repercussions of Social Media on language Role of Social Media in Evolving English Vocabulary <i>Inderjit Singh</i>	126
• Social Media and Education: Pros and Cons <i>Manik Jindal</i>	131
• Repercussions of Social Media on Language <i>Manish Garg</i>	135
• Social Media: Impacts and Challenges <i>Manpreet Kaur</i>	137
• Modern Generation and Social Media <i>Monika Rani</i>	143
• Pros and Cons of Social Media <i>Palak Singla</i>	146
• The History of Social Media <i>Parveen Kumar, Savita Devi</i>	153
• The Role of Social Media in Community Building and Development <i>Paramdeep Kaur</i>	156
• Modern Generation and Social Media <i>Pooja Monga</i>	161
• Role of Social Media in Keeping The Youth Busy <i>Ashish Baghla</i>	164
• Impact of Social Media on Culture <i>Prince Singla</i>	169
• Impact of Social Media on Youth <i>Gurbinder Kaur</i>	173
• Sms Language and Its Impact on Writing Skills <i>Prof. Mandeep Kaur</i>	177
• Modern Generation and Social Media <i>Roman Kumar, Seema Rani</i>	181

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Impact of Social Media on Youth

Gurbinder Kaur*

Abstract

Today, social media has been playing an important role in our life and society. It has transformed the whole world into a small village where people can interact with their friends and relatives by just one click. The class which uses the social media the most is youth. Social media has positive as well as negative impact on our life. Most people are using social media for handling important tasks in daily life in easy way, on the other hand a number of people complicating their life by misusing this. Young minds are fascinated by social media sites that provide attractive stuff that is almost irrelevant in every aspect. The extensive use of social media has been on rise among modern generation. This paper aims to throw light on impact of social media on modern generation in both positive and negative way.

Introduction

Social media is collection of online communication channels that are used to share data, communicate with world, acquire various types of information and many more. All this is performed through various websites and applications. Some popular social networking websites are facebook, twitter, YouTube, Wikipedia, google+ etc. These websites are made available in form of applications on android and ios supported mobile phones.

Modern generation's life is almost impossible without social media. People are using social media through various devices like mobile phones, laptops, tablets etc. The main user class of social media is young generation. Following statistics throws light on use of internet and social media world-wide and in India.

Particulars	World-wide	India
Internet users	4.2 billion	460 million
Social media users	3.4 billion	258.27 million
Time spent on social media	116 minutes	2-4 hours

Thus we can see from above statistics that India has a huge consumer range of social media.

*Assistant Professor, Department of Computer Applications, Guru Nanak College, Killianwali

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

➤ Mr. Prince Singla

Repercussions of Social Media on Language

Chief Editor
Dr. Surinder Singh Thakur
Editors
Surinder Kapila, Galaxy Gupta

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Repercussions of Social Media on Language

Chief Editor
Dr. Surinder Singh Thakur

Editors
Surinder Kapila
Galaxy Gupta

Guru Nanak College Killianwali,
Sri Muktsar Sahib

ISBN
978-93-88977-87-6

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22466 133RD, Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

#16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LES-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC
Sapatrishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

Published by

Sapatrishi Publications

Plot no. 24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.
Website : sapatrishipublication.com
E-mail: sapatrishi94@gmail.com
0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher.

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Ph.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

• Repercussions of Social Media on language Role of Social Media in Evolving English Vocabulary <i>Inderjit Singh</i>	126
• Social Media and Education: Pros and Cons <i>Manik Jindal</i>	131
• Repercussions of Social Media on Language <i>Manish Garg</i>	135
• Social Media: Impacts and Challenges <i>Manpreet Kaur</i>	137
• Modern Generation and Social Media <i>Monika Rani</i>	143
• Pros and Cons of Social Media <i>Palak Singla</i>	146
• The History of Social Media <i>Parveen Kumar, Savita Devi</i>	153
• The Role of Social Media in Community Building and Development <i>Paramdeep Kaur</i>	156
• Modern Generation and Social Media <i>Pooja Monga</i>	161
• Role of Social Media in Keeping The Youth Busy <i>Ashish Baghla</i>	164
• Impact of Social Media on Culture <i>Prince Singla</i>	169
• Impact of Social Media on Youth <i>Gurbinder Kaur</i>	173
• Sms Language and Its Impact on Writing Skills <i>Prof. Mandeep Kaur</i>	177
• Modern Generation and Social Media <i>Roman Kumar, Seema Rani</i>	181

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Impact of Social Media on Culture

Prince Singla*

Abstract

In the globalization era, social media has become more popular in everyone's daily life with its friendly and effective functions. Social media support the people across the world in communicating, meeting new people, sharing knowledge, learning different experiences and interacting with each other. Moreover, social media can encourage the increasing intercultural adaptation level of people who are facing different cultural experiences in new communities. The study shows that people use social media to become more adaptable with the new cultures. This paper noted that since the social media is a very powerful communicative tool, it has the ability to strengthen change initiatives also.

Keywords: Culture, Social Media, Intercultural Communication, Cultural Adaptation

Introduction

Social media has been a major part of our daily lives. It totally affected our culture in positive and negative ways. There are so many positive impacts of social media on our culture. Social media increased the connections between people and created an environment in which we can share our opinions, pictures and lots of stuff. Social media has improved creativity and social awareness for our society by interacting with other people and sharing new ideas and opinions. It is also important for any business because at some point, we need to use social media in our business. Social media developed international business and marketing. People prefer to buy stuff online. Social media has created an opportunity to widen our world and make new friends from other countries. It is easier to learn about breaking news on social media because it has unlimited access and flexibility. On the other hand, social media has influenced our culture in negative ways. People can share whatever they want to on social media and some of them might be inappropriate pictures. People have become more conservative about each other's point of view. People have started to argue about each other's perspective related to political view, religion,

*Assistant Professor in Commerce, Guru Nanak College, Killianwali, District Muktsar (Pb.)

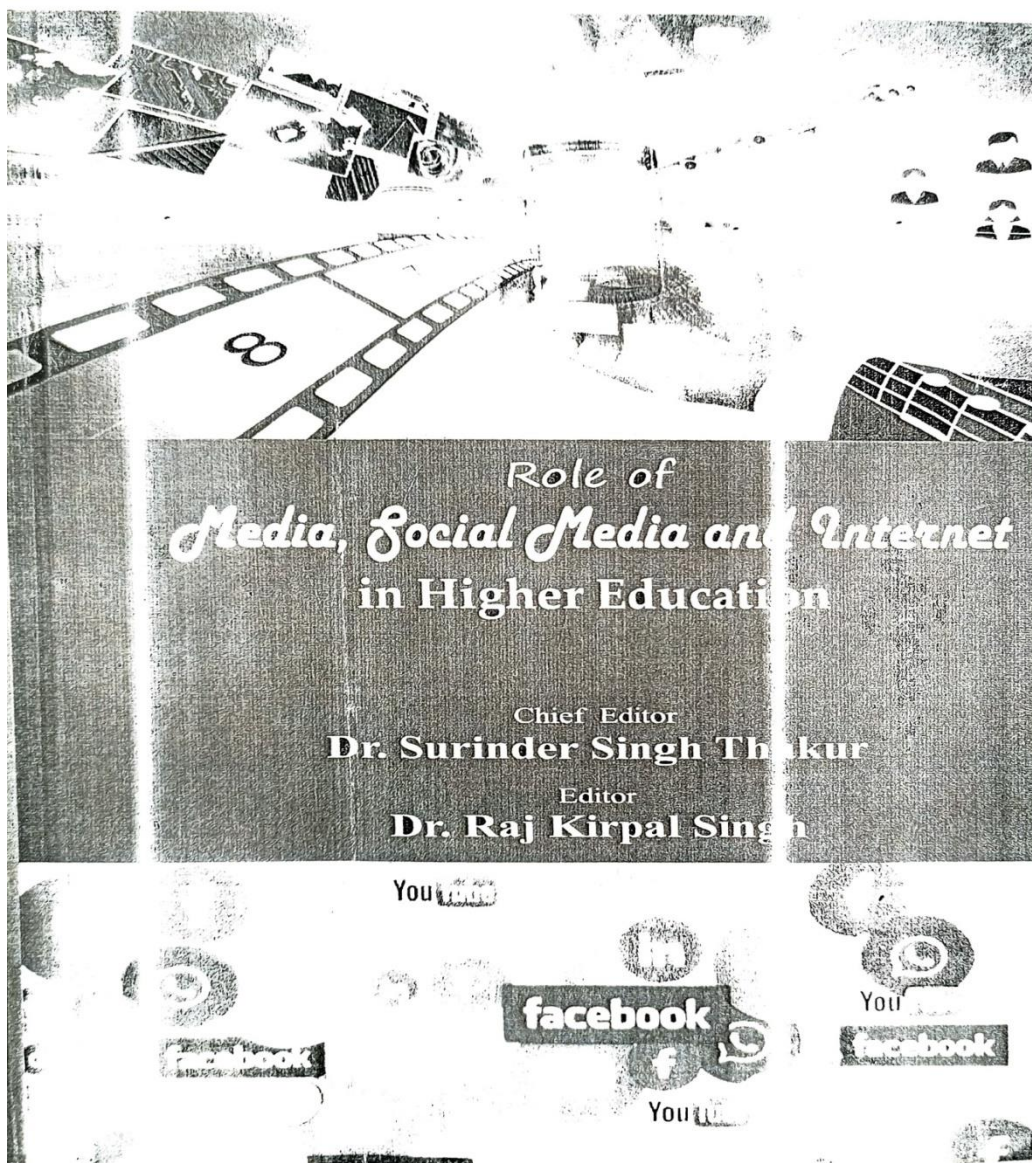

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Role of Media, Social Media and Internet in Higher Education

Chief Editor

Dr. Surinder Singh Thakur
(Principal)

Editor

Dr. Raj Kirpal Singh
(Asst. Prof., Dept. of Punjabi)

Guru Nanak College, Killianwali,
Distt. Sri Muktsar Sahib

ISBN
978-93-88977-33-3

Edition 2019
International Publishers & Book Suppliers
Representative Offices

Street 22466 133RD. Avenue South East, City : Kent,
State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LE5-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC
Sapatrishi Publications approved by UGC-Punjab University, Chandigarh

Published by
Sapatrishi Publications
24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh.
Website : sapatrishipublication.com,
E-mail : sapatrishi94@gmail.com
0172-5002591, 94638-36391

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Author.

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

43.	Social Media to Improve Quality of Higher Education <i>Alisha</i>	234
44.	Social Media: A Boon or A Bane <i>Manpreet Kaur</i>	241
45.	The History of Social Media and uses of Social Media in Higher Education <i>Savita Devi & Parveen Kumar</i>	247
46.	Usefulness of Internet to Higher Education and E-Library <i>Amandeep Singh</i>	252
47.	Internet: A Unique Solution to the Diverse Problems of Higher Education <i>Diksha</i>	257
48.	Impact of Social Media on Higher Education <i>Prince Singla</i>	262
49.	Impact of Social Media on Higher Education <i>Manju Rani</i>	267
50.	Role of Media, Social Media and Internet in Higher Education <i>Diksha Bansal</i>	271
51.	Role of Media, Social Media And Internet In Higher Education <i>Diksha</i>	279
52.	Changing geography in the age of information communication Technology <i>Joginder Ahlawat</i>	284
53.	Optimistic and Pessimistic Impact of Social Media on Education <i>Dr. Krishan Kumar</i>	291
54.	Impact of Social Media And Internet on Higher Education <i>Manpreet Kaur, Neetu & Nisha</i>	296
55.	Internet and Higher Education: Policies of Indian Government <i>Mohdeep Brar & Manaswini Sood</i>	300

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON HIGHER EDUCATION

Prince Singla*

Abstract

Social media is rapidly changing the communication setting of today's social world. The emergence of social media is significantly influencing the academic life of students. Institutions and academicians are continually trying with social media technologies hoping to build critical thinking skills. Today social media has been accepted by higher institution making it a platform where students connect with their instructors, fellow students and other higher authorities across the board. This therefore called for the study to explore and examine how social media has impacted higher education of students.

Keywords: Social Media, Higher education, Student's academic life.

Introduction

Social Media is a great avenue for education institutions to interact with actual students and potential ones. It presents a platform that is evolving of digital media, based on the concept of sharing and discussing information among online users of the social community. Social media started in the late 90's, but was mostly the preview of technology enthusiasts until 2005. Before that the tools were difficult for most people to use and as they got easier, adoption accelerated. Nowadays we can enter a social media site and share links, add comments and make other activities that the platform provides. Social media helps making connections with students and between them. Students can share links, answer questions from instructor and even post questions and comments to a fellow student.

* Assistant Professor in Commerce, Guru Nanak College, Killianwali, District Muktsar (Pb.)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

1

National Press Associates

PANORAMA ON COMMERCE AND MANAGEMENT

EDITORS

Dr. Sarika Mehandru Chhabra

Dr. Monika Chopra

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

PANORAMA ON COMMERCE AND MANAGEMENT

Editors

Dr. Sarika Mehandru Chhabra

Dr. Monika Chopra

ISBN NO: 978-81-948872-8-7

Published By:

National Press Associates

www.npapublishing.in

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Panorama on Commerce and Management

IMPACT OF COVID-19 ON SECTORS OF INDIAN ECONOMY AND BUSINESS SURVIVAL STRATEGIES

Prince Singla

Asst. Professor, Guru Nanak College, Killianwali

Abstract

At present time world is facing from the corona virus disease known as Covid-19. The first case of the corona virus was reported in the December, 2019 in the Wuhan city of China which is known as the major transportation hub of China. After the spread of Covid-19 many countries have shut down their sea ports and airports. They have banned the import and export activities. Also, China is the major distributor of the raw materials which affect the manufacturing activities across the globe due to lockdowns. India is the developing country due to the Covid-19 spread the cases reported in the India government has lockdown the country which affected the manufacturing activities and majorly it affects the supply chains and economy of the country. In the present paper we have discussed Impact of Covid-19 on Sectors of Indian Economy and Business Survival Strategies

Key Words:- Corona virus, Economy, India, Pandemic, Sectors, Strategy.

Introduction

The outbreak of Novel Coronavirus disease is a grave menace to the entire world affecting millions of people. Besides being detrimental to human health, it also have negative repercussions on the global business world roiling the entire economic system and upending trade and commerce. The outburst of the diseases was first identified in Wuhan, china in December 2019. World Health Organizations (WHO) has been thoroughly monitoring and assessing its global hazards, thus declaring it as a Public Health Emergency of international concern on 30th January 2020. The virus started disseminating at an unprecedented rate in different countries across the globe compelling WHO to proclaim it as pandemic on 11th March 2020. Now the whole world is grappling with this unseeable pernicious enemy. Most of the countries are under lockdown and everything including normal life, social and economic conditions seem to be grinding to a halt.

In India, the first case of coronavirus disease was reported in Kerala on Januar 30, 2020. Multiple cases were than reported in different cities in India. Hence, th Government of India took necessary action by announcing lockdown in every corner of the country on 24th March 2020. The metropolises of Delhi, Mumbai,

152

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

3. Full Time Teachers during the last five years

Performa for Annual Qualification Return (Session 2016-17)									
Sr. No.	Name of Employee	Designation	Qualification	Teaching experience	Periods Added	Grade of pay	Date of Appointment	Nature of Appointment	Date of Birth
1	Dr. Surinder Singh Thakur	Principal	U.A. Ed. Ph.D. (Ed.) M.Phil. (Soc. Sci.) S.T. (Ph.D. Ed.)	19Y	BA	31400-4100 +10300AGP	01/02/2015	Regular	15/07/1970
2	Dr. Anand Kumar	Asst. Prof. English	U.A. Hon. U.P.H. Ph.D.	22Y 5m	BA.III	31400-4100	01/02/2015	Regular	15/07/1970
3	Dr. Kamal Singh Sachu	Asst. Prof. English	U.A. Ed. MS. Ph.D.	25Y	BA.III	31400-4100	01/02/2015	Regular	15/07/1970
4	Mrs. Surinder Kaur	Asst. Prof. English	U.A. Ph.D. B.Ed.	22Y	BA.III B.Com.I	31400-4100	13/04/2015	Regular	15/07/1970
5	Dr. Anand Kumar	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 5m	BA.III	31400-4100	22/11/2015	Regular	15/07/1970
6	Mrs. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
7	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
8	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
9	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
10	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
11	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
12	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
13	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
14	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
15	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
16	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
17	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
18	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
19	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
20	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
21	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
22	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
23	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
24	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970
25	Dr. Anand Kaur	Asst. Prof. English	U.A. NET	19Y 10m	BA.III	31400-4100	11/11/2015	Regular	15/07/1970

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Performa for Annual Qualification Return (Session 2018-19)

Name of the College: GURU NANAK COLLEGE, KILLIANWALI, SRI MUKTSAR SAHIB

Sl. No.	Name of the Faculty	Former Name	Designation	Qualification	Teaching Experience (Years)	Periods Awarded (BA/B Com IIII)	Grade of Pay	Turn of Appointment	Nature of Appointment	Date of Birth	Dr. Approval No. & Date
1	Dr. Surinder Singh Thakur	Dr. Surinder Singh	Principal	M.A. Ed. Ph.D. (Ed), M.Phil. (Ed), M.T. (Ed), S.E. (Ph.D. Ed)	20Y	BA	31402-6700 +10000Gp	14.05.2015	Regular	27.05.1970	M.A. 12703 dt 11/12/2013 Dr. Comp. M.A. 45683 dt 29/12/2014 Dr. Comp. 1155 dt 15/04/2016
2	Dr. Kuldip Singh Sandhu	Dr. Kuldip Singh	Asst. Prof. Ed.	M.P. Ed. M.T. Ph.D.	27Y	BA, L.III	31402-6700	08.90	->	4.2.52	M.A. 10435 dt 27.11.96
3	Mrs. Surinder Kaur	Dr. Surinder Singh	Asst. Prof. English	M.A. Ph.D., B.Ed.	24Y	BA, L.III B Com I	31402-6700	10.8.94	->	19.6.64	M.A. 8014 dt 15.5.94
4	Dr. Ravi Bhatia	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. P.G. So.	M.A. (God. Hindi), NET	27Y 6m	BA, L.III	31402-6700	22.11.93	->	11.3.75	M.A. 27052 dt 17/04/2007
5	Mrs. Usha Rani	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. Com.	M.Com., B.Ed. NET	27Y 10m	B Com I, L.III	31402-6700	4.10.2000	->	17.7.74	M.A. 14704 dt 06/05/1996
6	Dr. Seema Rani	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. Com.	M.Com., M.T. Ph.D. P.G.C.A. NET	19Y 10m	B Com I, L.III	15600-39100	19.10.94	->	25.11.73	M.A. 14703 dt 10/02/05
7	Dr. Preeti Bhatia	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. Hindi	M.A. Ph.D.	17Y	BA, L.III	31402-6700	19.10.94	->	22.02.71	M.A. 14709 dt 07.24.05
8	Dr. Ravi Kaur Singh	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. English	M.A. M.Phil., Ph.D. NET	2Y	BA, L.III	15600-39100	21.09.12	->	29.10.75	M.A. 14701 dt 23.9.12
9	Mrs. Gurminder Kaur	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. English	M.A. M.Phil., NET, B.Ed.	5Y 9m	BA, L.III	15600-39100	10.06.2013	->	04.04.1985	M.A. 14716 dt 15/04/2015
10	Mrs. Preeti Kaur	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. History	M.A. B.Ed. M.Phil., UGC NET	2.6 Yr	BA	15600-39100	25.04.2017	->	27.05.1990	M.A. 14704 dt 02/07/2018
11	Mrs. Sima Devi	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. History	M.A. B.Ed. M.Phil., NET	11 Yr	BA	15600-39100	31.05.2017	->	05.01.1985	APPY
12	Mrs. Anshu Bhatia	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. Commerce	M.Com. UGC NET	2Y	M.Com.	15600-39100	18.07.2017	->	05.05.1994	M.A. 14704 dt 04/10/2018
13	Mrs. Gauri Gaud	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. English	M.A. B.Ed. UGC NET	2Y	BA	15600-39100	20.07.2017	->	30.01.1988	M.A. 14703 dt 01/12/2017
14	Mrs. Deepika	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. Commerce	M.Com. NET	15 Yr	B Com	15600-39100	27.11.2017	->	15.12.1991	M.A. 14705 dt 02/07/2018
15	Dr. (Mrs.) Koushik Garg	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. English	M.A. M.Phil., Ph.D. NET, B.Ed. Gujar.	10 Yr	BA	15600-39100	01.12.2017	->	04.01.1975	M.A. 14704 dt 10/06/2018
16	Dr. (Mrs.) Preeti Singh	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. Hindi	M.A. M.Phil., Ph.D.	5 Yr	BA B Com	15600-39100	01.12.2017	->	02.09.1986	M.A. 14704 dt 04/10/2018
17	Mrs. Margaret Kaur	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. Economics	M.A. M.Phil., NET, B.Ed.	5Yr	BA B Com	15600-39100	01.12.2017	->	15.04.1987	M.A. 14704 dt 10/06/2018
18	Mrs. Gurminder Kaur	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. Computer	M.A. NET	14 Yr	BA	15600-39100	19.12.2017	->	07.01.1997	M.A. 14715 dt 27/05/2018
19	Mrs. Raman Kaur	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. History	M.A.	2Y	BA, L.III	10000	01.06.2018	->	11.03.1986	
20	Mrs. Jasdeep Kaur	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. Hindi	M.A. M.Phil., NET, B.Ed.	2Y	BA	10000	01.06.2018	->	17.08.1992	
21	Mrs. Nargis Kaur	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. English	M.A. B.Ed.	1Yr	BA	10000	14.08.2018	->	17.08.1992	
22	Mrs. Dimple	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. Commerce	M.Com. NET		B Com M.Com	10000	04.08.2018	->	27.05.1996	
23	Mrs. Tandeep Kaur	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. Commerce	M.Com. NET	3.5m	B Com M.Com	10000	27.08.2018	->	21.03.1994	
24	Mrs. Jaspreet Singh	Dr. Ravi Bhatia	Asst. Prof. Hindi	M.A. NET	4Yr	BA	10000	04.09.2018	->	12.07.1985	
25	Mrs. Anshu Singh	Dr. Ravi Bhatia	Librarian	M.Lib			8000	21.08.2018	->	07.05.1984	

Principal

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College

KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211

NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

For the Academic Year 2019-20

Performa for Annual Qualification Return (Session 2019-20)

Name of the College : GURU NANAK COLLEGE, KILLIANWALI (SRI MUKTSAR SAHIB)

Sr No	Name of Employee	Father's Name	Designation	Qualification	Teaching experiences	Periods Awarded	Grade of pay	Date of Appointment	Nature of Appointment	Date of Birth	Un-Approval No & Date
1	Dr Sunder Singh	Sh Dharma Singh	Principal	M.A.Ed. Ph.D (Ed), M.Phil (So. Ed), NET (Ed), SLET (So)	21Y	B.A. I	37400-67000 +10,000 GP	5/14/2016	Regular	5/27/1970	Msc A-1720 d 11/12/2017 On Comp Msc A-1698 d 26/12/2018 On C.No 115516 d 13/06/2019
2	Dr Kulwinder Singh Sandhu	Sh Bang Singh	Asst Prof Phy Edu	M.P.Ed. MS, Ph.D	28Y	B.A. III, III	37400-67000	8.8.50	-do-	4.2.62	Msc 10436 d 27.11.50
3	Mrs Sunder Kanya	Sh Santokh Singh Bana	Asst Prof English	MA M.Phil, B.Ed	25Y	B.A. III B Com I	37400-67000	13.8.54	-do-	3.9.64	Msc 5814 d 15.6.04
4	Sh Anil Bawal	Sh Kirsan Bader	Asst Prof Pol So	MA (Gold Medal) NET	22Y 6m	B.A. III, III	37400-67000	22.11.59	-do-	11.3.76	Msc A-22052 d 17/04/2020
5	Mrs Usha Ban	Sh Anar Nath Jindal	Asst Prof Comm	M.Com, B.Ed NET	22Y, 10m	B.Com I, III, III	37400-67000	4.10.2000	-do-	1.7.74	Msc. A-20545 d 05/01
6	Dr Seema Raha	Sh Ram Saroop	Asst Prof Comm	M.Com, M.Ed Ph.D P.G.D.C.A. NET 19Y, 10m	18Y	B.Com I, III, III	15600-39100	18.10.04	-do-	25.11.73	Msc A-2053 d 10.02.05
7	Dr Bharti Bhushan	Sh Hans Raj Sharma	Asst Prof Hindi	M.A. Ph.D	18Y	B.A. III, III, III	37400-67000	19.10.04	-do-	22.02.71	Msc A-20297 d 07.04.05
8	Dr Raj Koyal Singh	Sh Dilip Singh	Asst Prof Pujabi	MA, M.Phil, Ph.D, NET	8Y	M.A. I, MA II	15600-39100	24.03.12	-do-	29.10.76	Msc A-40814 d 23.07.12
9	Mrs Gurminder Jeet Kaur	S. Balbir Singh	Asst Prof Pujabi	MA, M.Phil, NET, B.Ed	6 Y 9M	MA.II	15600-39100	6/10/2013	-do-	4/4/1955	Msc A-43105 d 15/4/2015
10	M. Parveen Kumar	Sh Bijender Singh	Asst Prof History	MA, B.Ed M.Phil, UGC NET	4Y	MA.II B COM.I	15600-39100	4/25/2017	-do-	5/27/1950	Msc A-40549 d 02/01/2018
11	M. Ashwini Bagla	Sh Om Parkash Bagla	Asst Prof Commerce	M.Com UGC JRF	3Y	M.Com.II B COM.III	15600-39100	7/1/2017	-do-	6/9/1954	Msc A-41034 d 4/10/2018
12	Mrs Gaby Gupta	Sh Ansh Kumar	Asst Prof English	MA, B.Ed UGC NET	3Y	B.A. I, III	15600-39100	7/6/2017	-do-	7/20/1988	Msc A-44520 d 8/12/2017
13	Dr (Mrs) Khusab Gurbachan Kaur	Sh Kandeas Singh	Asst Prof Pujabi	MA, M.Phil, Ph.D, NET, B.Ed, Gnan 11Ys	6Y	B.A. I, III	15600-39100	12/1/2017	-do-	1/4/1975	Msc A-40548 d 10/08/2018
14	Dr. (Mrs.) Preet Singh	Sh Ram Saroop Singh	Asst Prof Math	MA, M.Phil, Ph.D	6Y	B.A. I, III	15600-39100	12/1/2017	-do-	9/2/1986	Msc A-41014 d 01/01/2018
15	Mrs Maypreet Kaur	Sh Harbans Singh	Asst Prof Economics	MA, M.Phil, NET, B.Ed	6Y	B.A. I, III B Com.I	15600-39100	12/1/2017	-do-	8/16/1987	Msc A-40641 d 10/08/2018
16	Mrs Gurbinder Kaur	S Gurjit Singh	Asst Prof Computer Application	MCA, NET	24Y	B.A. I, III, PGDCA	15600-39100	12/15/2017	-do-	7/7/1991	Msc A-40151 d 27/08/2018
17	Mrs Jasjit Kaur	S Lehn Singh	Asst Prof Hindi	MA, M.Phil, NET, B.Ed	3Y	MA.II	15600-39100	1/15/2019	-do-	3/11/1986	Msc A-41956 d 12/12/2019
18	Mr. Gurminder Singh	Sh Gursewa Singh	Asst Prof Hindi	MA, NET, M.Phil, B.Ed PGDCA	4Y	MA.II	15600-39100	1/15/2019	-do-	11/11/1984	Msc A-41952 d 12/12/2019
19	Mr. Prince Singh	Sh Guran Ram	Asst Prof Commerce	M.Com, NET	8m	M.COM.II B COM.III	15600-39100	1/15/2019	-do-	5/11/1995	Msc A-41954 d 12/12/2019
20	Mr. Roman Kumar	Sh Bhagyan Doss	Asst Prof History	MA	3Y	B.A. I, III, MA.II	8000	8/12/2019	Contract	22/11/1993	-NA-
21	Mrs. Dalsha	Sh Rajinder Kumar	Asst Prof Commerce	M.Com, NET	1Y	M.COM.II	10000	8/12/2019	Contract	5/7/1996	-NA-
22	Mr. Jagpreet Singh	Sh Mahen Singh	Asst Prof Pujabi	MA	3Y	B.A. I, III B COM.I, MA.II	7000	8/12/2019	Contract	31/07/1989	-NA-
23	Mr. Manik Jindal	Sh. Sunit Kumar	Asst Prof Commerce	M.COM, NET	NIL	B.COM.II M.COM.II	10000	8/12/2019	Contract	7/11/1996	-NA-
24	Mr. Anandeep Singh	Sh Nachitar Singh	Librarian	M.Ls	1Y 9M		8500		Contract	5/7/1984	-NA-

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)

GURU NANAK COLLEGE

Postgraduate Multi Faculty Premier College
KILLIANWALI, DISTT. SRI MUKTSAR SAHIB (Pb.) - 151211
NAAC Accredited Grade "B"

Recognized by U.G.C. Under Section 2 (f) & 12 (B) & Permanently Affiliated to Panjab University Chandigarh

Performa for Annual Qualification Return (Session 2020-21)

Name of the College : GURU NANAK COLLEGE, KILLIANWALI, SRI MUKTSAR SAHIB												
No.	Name of Employee	Father's Name	Designation	Qualification	Teaching Experience	Periods Awarded	Grade of pay	Date of Appointment	Medium of Appointment	Date of Birth	Uninterrupted No. & Date	Total Teaching Experience
1	Dr. Sunder Singh	Sh. Dhawan Singh	Principal	M.A.M.Ed. Ph.D. (Ed.) M.Phil. (Ed.) (NET) (Ed.) SLET (Ph.D. Ed.)	21Y	DA-1	31600-41000 +10000ACP	21/02/2016	Regular	12/11/70	Muz.A-41024 a 11/02/2012 2012 Comp.Muz.A-41024 a 20/01/2015 5641316 11294156 a 12/01/2015 10/02/2016	5
2	Dr. Kulinder Singh Sandhu	Sh. Ramji Singh	Asst. Prof. Hry. Edu.	M. Ed. M.S. Ph.D.	20Y	DA-1 III	31600-41000	8.8.90	->	4.2.92	Muz. 10420-42.21.11.90	31
3	Mrs. Sunder Kanya	Sh. Simran Singh Bawa	Asst. Prof. English	M.A. M.Phil. B. Ed.	23Y	DA-1 III Com I	31600-41000	13.8.94	->	3.3.94	Muz. 2944-42.15.94	27
4	Sh. Anil Bhatia	Sh. Krishan Bhatia	Asst. Prof. P.G. So.	M.A. (Good Wagon) NET	22Y 6m	DA-1 III	31600-41000	22.11.99	->	11.3.76	Muz. A-41022 a 11/04/2020	22
5	Mrs. Usha Rani	Sh. Anwar Nath Jindal	Asst. Prof. Comm.	M.Com. B. Ed. NET	22Y 10m	B.Com. III	31600-41000	4.10.2000	->	1.7.74	Muz. 16-20/45/21/00/01	21
6	Dr. Seema Rani	Sh. Ram Siroop	Asst. Prof. Comm.	M.Com. M.Ed. Ph.D. P.G.D. C.A. NET (VY. 10m)	18Y 10m	B.Com. III	19500-31000	18.10.94	->	25.11.73	Muz. A-41043 a 10/02/25	17
7	Dr. Divyal Bhushan	Sh. Hans Raj Sharma	Asst. Prof. Hindi	M.A. Ph.D.	18Y	DA-1 III M.A. II	31600-41000	19.10.94	->	22.02.71	Muz. A-41020 a 07/04/05	17
8	Mrs. Guninder Jee Kaur	S. Bhatia Singh	Asst. Prof. Panchaj	M.A. M.Phil. NET. B. Ed.	6 Y 9m	DA-1 III	19500-31000	01/02/2013	->	4.6.1955	Muz. A-41024 a 31/05 a 19/02/2015	8
9	M. Anshu Bagla	Sh. Om Parkash Bagla	Asst. Prof. Commerce	M.Com. UGC JRF	3Y	M.Com. II B.Com. III	19500-31000	11/02/2017	->	05/11/94	Muz. A-41044 a 41/02/2018	4
10	Mrs. Gauri Gupta	Sh. Atish Kumar	Asst. Prof. English	M.A. B. Ed. UGC NET	3Y	DA-1 III	19500-31000	10/02/2017	->	10/01/98	Muz. A-44520 a 01/02/2017	4
11	Dr. (Mrs) Koushalee Garg	Sh. Karan Singh	Asst. Prof. Panchaj	M.A. M.Phil. Ph.D. NET. B. Ed. Com. 11Y9m	11Y9m	DA-1 III	19500-31000	10/12/2017	->	14/1/75	Muz. A-41043 a 10/02/2018	4
12	Dr. (Mrs) Pooja Singa	Sh. Ram Saroop Singa	Asst. Prof. Math	M.A. M.Phil. Ph.D.	5Y	DA-1 III	19500-31000	12/12/2017	->	02/1996	Muz. A-41048 a 04/10/2018	4
13	Mrs. Manpreet Kaur	Sh. Hardeep Singh	Asst. Prof. Economics	M.A. M.Phil. NET. B. Ed.	6Y	DA-1 III	19500-31000	12/12/2017	->	31/03/1987	Muz. A-41045 a 10/02/2018	4
14	Mrs. Guninder Kaur	S. Gulati Singh	Asst. Prof. Computer Application	MCA NET	24Y	B.A. III	19500-31000	12/10/2017	->	11/11/1991	Muz. A-41318 a 27/02/2018	4
15	Mrs. Jaspreet Kaur	S. Lakh Singh	Asst. Prof. Hindi	M.A. M.Phil. NET. B. Ed.	3Y	DA-1 III	19500-31000	11/12/2019	->	31/11/1990	Muz. A-41315 a 12/12/2019	2
16	M. Guninder Singh	Sh. Gurpreet Singh	Asst. Prof. Hindi	M.A. NET. M.Phil. B. Ed. PGCCA	4Y	DA-1 III	19500-31000	11/12/2019	->	11/11/1994	Muz. A-41315 a 12/12/2019	2
17	M. Preeti Singh	Sh. Gauri Ram	Asst. Prof. Commerce	M.Com. NET	6m	M.COM. II	19500-31000	11/12/2019	->	5/11/1995	Muz. A-41315 a 12/12/2019	2
18	Mr. Tardeep Singh	Sh. Sandeep Singh	Asst. Prof. History	MA		B.A. III	10000	15/02/2020	Contract	09/1992	NA	1
19	Mr. Saham Singh	Sh. Kirpal Singh	Asst. Prof. History	MA. NET		M.A. II B.COM. III	10000	17/02/2020	Contract	20/10/1999	NA	1
20	Miss Neha Thakur	Sh. Surpreet Verna	Asst. Prof. Commerce	M.COM. UGC NET		B.COM. II	10000	17/02/2020	Contract	28/11/93	NA	1
21	Mr. Jagpreet Singh	Sh. Manpreet Singh	Asst. Prof. Panchaj	MA	3Y	DA-1 III	7000	17/02/2020	Contract	31/01/1993	NA	1
22	Mr. Karan Jindal	Sh. Sunit Kumar	Asst. Prof. Commerce	M.COM. NET	NIL	B.COM. II	10000	17/02/2020	Contract	11/12/1996	NA	1
23	Mr. Hardeep Singh	Sh. Manpreet Singh	Librarian	MLB	1Y 9m	M.COM. II	8600		Contract	5/7/1994	NA	1

Principal
G. Singh

Principal
Guru Nanak College
Killianwali (Sri Muktsar Sahib)